

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў
Фонд нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

Анталогія

Мінск
«ІВЦ Мінфіна»
2023

УДК [398.332.1+008](476.2)(082)
ББК 63.5(4Бей)
Н50

Рэдакцыйная калегія:
А.Т. Каліноўская, А.Б. Сташкевіч, А.В. Гумінская

Выданне падрыхтавана ў межах праекта «Рэалізацыя плана аховы вясновага абраду “Юраўскі карагод” у в. Пагост Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці (элемент, уключаны ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА, якой патрабуецца тэрміновая ахова)» пры фінансавай падтрымцы Фонда нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны : анталогія / Н50 Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў, Фонд нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА ; рэдкал. : А.Т. Каліноўская, А.Б. Сташкевіч, А.В. Гумінская. – Мінск : ІВЦ Мінфіна, 2023. – 184 с. : іл.

ISBN 978-985-880-401-5.

Навукова-папулярнае выданне ўключае шэраг артыкулаў розных аўтараў, якія былі ўдзельнікамі мерапрыемстваў праекта ЮНЕСКА «Рэалізацыя плана аховы вясновага абраду “Юраўскі карагод” у в. Пагост Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці (элемент, уключаны ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА, якой патрабуецца тэрміновая ахова)», які ажыццяўляўся пры фінансавай падтрымцы Фонда нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА ў 2021 – 2023 гг. Анталогія адлюстроўвае розныя аспекты культурнай спадчыны старажытнай Тураўшчыны і сучасных практык па яе ахове.

Выданне будзе цікавым шырокаму колу чытачоў.

УДК [398.332.1+008](476.2)(082)
ББК 63.5(4Бей)

ISBN 978-985-880-401-5

- © Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў, 2023
- © Фонд нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА, 2023
- © Афармленне. УП «ІВЦ Мінфіна», 2023

Дарагі чытач!

Вы трымаеце перад сабой унікальнае выданне – анталогію тэкстаў, прысвечаных розным аспектам вясновага абраду «Юраўскі карагод» і нематэрыяльнай культурнай спадчыны Тураўшчыны. Гэты абрад захаваўся да нашых дзён з глыбокай старажытнасці і сёння з размахам праходзіць у знакамітай вёсцы беларускага Палесся – Пагост Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці.

У снежні 2019 г. «Юраўскі карагод» увайшоў у Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА. Абрад стаў трэцім беларускім элементам нематэрыяльнай культурнай спадчыны, які атрымаў такое высокае міжнароднае прызнанне – пасля абраду «Калядныя цары» (2009) і ўрачыстасці ў гонар ушанавання абраза Маці Божай Будслаўскай (Будслаўскі фест) (2018). На наступны год пасля паспяховага ўключэння «Юраўскага карагода» Спіс папоўніўся яшчэ адным элементам – культурай ляснога бортніцтва Беларусі і Польшчы, падрыхтаванага сумесна дзвюма краінамі, а ў 2022 г. гэты ганаровы статус атрымала беларускае саломаліценне.

Усё гэта адлюстроўвае тую важнасць, якую беларуская дзяржава надае захаванню і папулярнасці нацыянальнай культурнай спадчыны, яе распаўсюджванню і рэпрэзентацыі на самым высокім узроўні, а таксама неабходнасці канструктыўнага і плённага ўзаемадзеяння з міжнароднымі арганізацыямі.

Супрацоўніцтва з ЮНЕСКА якраз і можа паслужыць прыкладам такога супрацоўніцтва, якое спрыяе павышэнню іміджу Рэспублікі Беларусь за мяжой, умацаванню нацыянальнай ідэнтычнасці, узаемнаму ўзбагачэнню розных культур.

Дадзенае выданне падрыхтавана ў рамках рэалізацыі падтрыманага ЮНЕСКА праекта па ахове гэтага ўнікальнага абраду, аднаго з найбольш архаічных жывых абрадаў, які праіснаваў на

працягу многіх пакаленняў да нашых дзён. Праект «Рэалізацыя плана аховы вясновага абраду “Юраўскі карагод”» выконваецца Беларускай дзяржаўнай універсітэтам культуры і мастацтваў, адным з вядучых цэнтраў краіны ў галіне вывучэння нематэрыяльнай культурнай спадчыны. План аховы рэалізуецца ў супрацоўніцтве з Жыткавіцкім раённым выканаўчым камітэтам і Галоўным упраўленнем культуры Гомельскага аблвыканкама.

Безумоўна, праект не абмяжоўваецца выданнем адной толькі анталогіі. План аховы ўключае ў сябе распрацоўку этычнага кодэксу, накіраванага на беражлівае і навукова абгрунтаванае ўзаемадзеянне з абрадам і яго носбітамі ў строгай адпаведнасці з патрабаваннямі Канвенцыі па ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны 2003 г., правядзенне маштабнага фестывалю народнай культуры, шырокую папулярызацыю абраду ў вучэбным працэсе і СМІ, а таксама іншыя мерапрыемствы.

Пры падрыхтоўцы кнігі, якая ляжыць перад вамі, дарагі чытач, мы імкнуліся не толькі максімальна дэтальна пазнаёміць вас са старажытным абрадам «Юраўскі карагод», але максімальна поўна пагрузіць у самабытную культуру Тураўскага краю.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў як вядучая навучальная і навуковая ўстанова ў сферы культуры і мастацтваў па праве ганарыцца тым укладам, які мы ўносім у захаванне і папулярызацыю нацыянальнай культуры. Мы перакананыя, што гэтая праца на карысць роднай зямлі будзе працягнута, а нашых чытачоў чакаюць новыя кнігі аб нематэрыяльнай культурнай спадчыне Беларусі.

*Наталля КАРЧЭЎСКАЯ,
рэктар установы адукацыі «Беларускі
дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»*

Dear reader!

You are holding a unique book – an anthology of texts, related to various aspects of the Spring rite of Juraŭski Karahod, as well as to intangible cultural heritage of the Turaŭ area of Belarus in general. This rite has been preserved since ancient times and nowadays is widely celebrated in a famous village of the Belarusian Polesie – the village of Pahost of the Zhytkavichy district of the Gomel region.

In December 2019 the 'Juraŭski Karahod' was included into the UNESCO Listing of Intangible Cultural Heritage. The rite became the third Belarusian element which obtained such a high international recognition – after the Rite of the Kalyady Tsars (Christmas Tsars) (2009) and Celebration in honor of the Budslaŭ icon of Our Lady (Budslaŭ fest) (2018). Next year after the successful inclusion of the 'Juraŭski Karahod' the Listing was expanded with one more element – Tree beekeeping culture (together with the Republic of Poland), while in the year 2022 this honorable status was given to Straw weaving in Belarus, art, craft and skills.

All that demonstrates the importance, which is given by the Belarusian government to preserving and popularizing the national cultural heritage, its promoting and representing on the highest possible level, as well as to necessity of constructive and productive cooperation with international organizations.

The cooperation with UNESCO can serve as a good example of such a kind of interaction, which contributes significantly to fostering a positive image of the Republic of Belarus abroad, strengthening the national identity and mutual cultural enrichment.

The present edition was prepared in the frames of Implementation of the safeguarding plan for the Spring rite of 'Juraŭski Karahod' supported and financed by the UNESCO to support this rite, which is considered to be one of the most archaic living rites existing throughout many generations till our days. The project is implemented

by the Belarusian State University of Culture and Arts, one of the leading centers in the country in the field of studying and researching intangible cultural heritage, in cooperation with the Zhytkavichy District Executive Committee and the Main Department of Culture of the Gomel Oblast Executive Committee.

Definitely, the project is not limited with publishing the present anthology. The safeguarding plan includes preparing the Ethical code aimed at careful and scientifically grounded interaction with the rite and its bearers in strict accordance to the requirement of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, organizing a large-scale festival of folk culture, active popularizing the rite in educational materials and mass-media, as well as other activities.

Preparing the book, which is now in front of you, we made an attempt, our dear reader, not only to give You the information about the ancient rite of 'Juraŭski Karahod' in as much detail as possible, but also to fully immerse You into the authentic culture of the Turaŭ region.

The Belarusian State University of Culture and Arts as the leading educational and academic establishment in the field of culture and arts is rightfully proud of our contribution to the preservation and popularization of the national culture. We strongly believe that this work for the benefit of our Motherland will be continued and new books about the marvelous intangible cultural heritage of Belarus will meet their readers!

*Natallia KARCHEUSKAYA,
Rector of the Belarusian State University of Culture and Arts*

Прадмова

Вясновы абрад «Юраўскі карагод» вёскі Пагост Жыткавіцкага раёна быў першым элементам нематэрыяльнай культурнай спадчыны, па якім было прынята рашэнне Беларускай рэспубліканскай навукова-метадычнай рады аб неабходнасці надання статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці яшчэ ў 2004 г. А ў 2019 г. Міжурадавы камітэт ЮНЕСКА ўключыў гэты абрад у Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якой патрабуецца тэрміновая ахова. З падтрымкай ЮНЕСКА ў краіне разгарнулася актыўная дзейнасць як па ахове самога абраду, так і па падвышэнні ўвагі да традыцыйнай культуры Тураўшчыны.

Менавіта Тураўшчына як запаведны, найбагацейшы сваёй традыцыйнай культурай край стала кропкай прыцягнення спецыялістаў розных профіляў і кірункаў. Маючы ўжо заўважны задзел у вывучэнні гістарычнай і культурнай спадчыны тураўскай зямлі, навукоўцы і работнікі культуры, журналісты і энтузіясты, улюбёныя ў традыцыі роднага краю, згуртаваліся вакол праекта.

Імпэту дадаваў удзел у правядзенні абраду «Юраўскі карагод», калі сярод майскай квецені і пры ўсё больш заўважных адзнаках сучаснай гарадской культуры адбывалася ўрачыстая містэрыя, у якой трывала захаваліся надзвычай архаічныя сэнсы, у той жа час такія важкія і патрэбныя сучаснаму чалавеку. Менавіта гэты штогадовы вясновы рытуал увабраў у сябе гэтулькі розных слаёў: і розначасовых, калі зніталіся дахрысціянскія і больш познія рэлігійныя ўяўленні, і з розных бакоў гаспадарання, калі прагнулі багатага ўраджаю нівы і прыплоду ў хлявах, і нават рознаўзроставага, бо ішлі ўрачытым шэсцем поруч і стары, і малы. Ну, а сёння абрад аб'ядноўвае горад і вёску, удзельнікаў «па пасадзе» і проста зацікаўленых турыстаў.

Ва ўводным артыкуле Алы Сташкевіч «Абрад “Юраўскі карагод”» – нематэрыяльная культурная спадчына пад аховай ЮНЕСКА» характарызуецца дзейнасць па захаванні дадзенага элемента нематэрыяльнай спадчыны, а таксама ўздыхаюцца вострыя пытанні аб інструментах, магчымасцях і ідэях развіцця

падобных культурных форм. Вёску Пагост аўтар называе своеасаблівым *genius loci* для Тураўшчыны і разглядае магчымасці рэалізацыі тут самых розных ініцыятыў, што ўрэшце рэшт будуць здольныя сфарміраваць рэальныя падставы для міжпакаленнай перадачы спадчыны і замацавання яе ахоўнага статусу ў беларускім культурным ландшафце.

Больш шырокі кантэкст для разумення ўдзелу ЮНЕСКА ў падтрымцы канкрэтных ініцыятыў стварае артыкул Аляксандра Філіпава з аглядам тэндэнцый па ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў свеце. Цалкам зразумелая занепакоенасць аўтара тэндэнцыяй да камерцыялізацыі спадчыны, перш за ўсё, у кантэксце развіцця турызму.

Першы блок выдання «*Юраўскі карагод: абрад і актуальныя практыкі захавання*» аб'яднаў артыкулы, прысвечаныя якраз гэтай вясновай традыцыі. Аўтары з розных бакоў сваёй прафесійнай кампетэнцыі (фалькларысты, мастацтва- і музыказнаўцы, культурологі і інш.) паспрабавалі зазірнуць у глыбіні генетычнай памяці, сфармуляваць падставовыя сэнсы самога абраду і ў той жа час ацаніць яго культурны патэнцыял для сучасніка.

Юлія Люкевіч сканцэнтравалася на песенных традыцыях Тураўшчыны, што і ў сучасных рэаліях захавалі свой высокі сэнсаўтваральны патэнцыял і несумненную эстэтычную вартасць. Юраўскія песні падаюцца ў коле каляндарна-абрадавага фальклору, а іх музычна-маўленчыя інтанацыі апісваюцца як надзейныя транслятары псіха-эмацыянальнага стану чалавека ў яго занепакоенасці аб будучым ураджаі і дабрабыце наогул.

Рэгіна Гамзовіч у сваіх разважаннях пра генезіс і семантыку «Юраўскага карагода» зыходзіць з выразнай этнічнай маркіраванасці абраду і звяртаецца да гістарычнай даўніны Тураўшчыны. Справядліва канстатуючы, што «абрад “Карагод” прысвечаны плоднасці нівы, жывёлы і чалавека», аўтар спрабуе змясціць святочную культурную дзею ў гістарычны і прыродна-ландшафтны кантэксты. Прасторы для будучых даследчыкаў пакідае акцэнт на суаднесенасць абрадавых практык з культамі жывёл.

Асабістая зацікаўленасць, шматгадовыя назіранні і шчырае сяброўства дазволілі Рэгіне Станіславаўне падрыхтаваць нарыс, прысвечаны яркай асобе Кацярыны Аляксееўны Панчэні. Менавіта баба Каця, як называлі яе і аднавяскоўцы, і госці, стала візітнай карткай Пагоста і абраду, пунктам прыцягнення для шматлікіх гасцей, праўдзівай скарбонкай фальклорных тэкстаў і ўвасабленнем народнай мудрасці. На жаль, Кацярыны Панчэні ўжо няма з намі, але тым больш адказнасці на ўсіх нас. Адказнасці і за абрад, і за ўсю святочную культуру Пагоста.

Экскурсы ў глыбокую мінуўшчыну, апеляцыі «да продкаў», імкненні разабрацца ў падставовых інтэнцыях стваральнікаў абраду ўздываюць складаныя пытанні памяці ўвогуле і памяці культурнай, у прыватнасці. Эліна Усоўская прыходзіць да заключэння, што абрад «Юраўскі карагод» служыць яркім прыкладам культурнай памяці, якая захоўваецца, валодае мноствам каменаратыўных, практычных і сімвалічных сэнсаў і служыць тым месцам і падзеям, якія дазволіла яго ўдзельнікам на працягу некалькіх стагоддзяў падтрымліваць уласную лакальную ідэнтычнасць. Артыкул багаты на цікавыя назіранні і высновы адносна прагматыкі і сімволікі абрадавых складнікаў.

І разам з тым мы яшчэ не можам быць пэўнымі, што зразумелі ўсе архаічныя і нават больш познія светапоглядныя чыннікі семантыкі абраду «Юраўскі карагод». Гэты яркі феномен беларускага народнага календара ўсё яшчэ чакае сваіх даследчыкаў. Як і ўдзельнікаў. Лагічным таму бачыцца пераход да агляду практык захавання абраду.

Адной з форм набліжэння да святочнай культуры Тураўшчыны – і формай выніковай і прыцягальнай – стала правядзенне летніка з паказальнай назвай «Карагоднае кола». Летнікі – даволі новая з’ява ў культурным жыцці Беларусі, якая яшчэ толькі пачынае асэнсоўвацца з розных пунктаў гледжання. Невыпадкова былі запрапанаваныя два артыкулы, у якіх выяўляюцца асноўныя характарыстыкі летніка як адметнай з’явы. Так, Алена Каліноўская наогул бачыць у летніку з яго пражываннем побач з носьбітамі традыцыі на працягу пэўнага часу аптымальную форму далучэння да традыцыйных форм культуры тых зацікаўленых асоб, якія хацелі б сапраўды паспытаць старадаўнія побытавыя практыкі (напрыклад, выпечку хлеба, прыгатаванне страў у печы ці на вогнішчы, асваенне рамесных ці гаспадарчых ведаў і ўменняў) і далучыцца да народнага мастацтва (спеваў, музыкі, танцаў, казак і абрадаў). Важна тое, што летнік – не забаўляльная форма адпачынку, а больш адукацыйная праграма з элементамі творчых практык, разлічаная на актыўнасць і зацікаўленасць удзельніка.

Ганна Саснавік у сваіх развагах пра летнікі зазначае, што летнік – гэта найперш людзі. Разам удзельнікі засвойвалі традыцыйныя веды і практыкі, натхнялі адзін аднаго, і ў выніку шмат для каго летнік стаў пунктам перамены, пераасэнсавання свайго стаўлення да мінулага. Узаемадзеянне з традыцыяй у часе летніка і адбывалася па канонах гэтай традыцыі – шляхам міжасабовай камунікацыі: паміж пагашчанскай супольнасцю і ўдзельнікамі летніка, паміж экспертамі (лектарамі) і слухачамі, паміж самімі ўдзельнікамі. Алена Каліноўская характарызуе яшчэ адзін выніковы і яркі прыклад летнікаў –

рэгіянальны фэст традыцыйнай культуры «Пятровіца», які дзейнічае ў Любанскім раёне з 2011 г.

Па сканчэнні летніка ўдзельнікі і госці вяртаюцца дадому, з натхненнем, ведамі і навыкамі, але – і гэта таксама істотна для сённяшняга часу – з сувенірамі. Невыпадковым таму стала паказальная распрацоўка Людмілы Дамненковай «Особенности разработки сувенирной продукции д. Погост Житковичского района». Аўтар востра адчувае сённяшняю запатрабаванасць у сувенірнай прадукцыі этнічнага плану і ў даволі нізкай пакуль яе якасці. Значным рэсурсам, на яе думку, мог бы стаць тэкстыль в. Пагост і ваколіц. У артыкуле прапанаваны розныя магчымасці скарыстання традыцыйных як вырабаў, так і вобразаў для распрацоўкі сувеніраў з арыентацыяй «на крэатыўнасць, рэсурсазберажэнне, эканамічнасць і рацыянальную арганізацыю наваколля». Услед за аўтарам хочацца выказаць зацікаўленасць падкрэслена ў практычных рэчах з этнічным складнікам, бо менавіта функцыянальнасць стане своеасаблівым гарантам яго выкарыстання ў быццё і, разам з тым, захавання памяці пра падзею і месца.

Важна і тое, што ўдзельнікі праекта і летніка, шмат абмяркоўвалі магчымыя формы працягу працы як па даследаванні Тураўшчыны, так і па актыўным далучэнні грамадскасці да актуалізавання традыцыйнай культуры. Прагучала прапанова стварэння на базе Пагоста культурнага цэнтра, які будзе аб'ядноўваць мясцовых жыхароў і людзей з іншых рэгіёнаў, зацікаўленых у захаванні, перадачы, вывучэнні культурнай спадчыны.

Наогул, як падагульняе Ала Сташкевіч, адзін з самых значных вынікаў праекта – кансалідацыя вакол яго розных груп прафесіяналаў і энтузіястаў. Праект па захаванні нематэрыяльнай культурнай спадчыны, на яе думку, «можа быць паспяховым толькі тады, калі да яго далучаюцца людзі самых розных прафесій, з розным сацыяльным і культурным вопытам, розных узростаў, калі ён выконваецца не вузкім колам спецыяльна створанай каманды, а на некаторы час становіцца часткай дзейнасці вялікай колькасці зацікаўленых людзей, найперш, мясцовых жыхароў і носьбітаў спадчыны».

Другі блок артыкулаў прысвечаны рэгіёну – *«Тураўшчына: знаходкі, экспедыцыі, гіпотэзы»*.

Алег Трусаў падзяліўся з чытачамі падагульненнем гісторыі вывучэння Тураўскага храма XII – XIII стст. Знаёмства з гэтым археалагічным помнікам пакідае моцнае ўражанне далучанасці да найбагацейшай гісторыі краю. І нагадвае, як шмат яшчэ трэба працаваць па аднаўленні ведаў аб гістарычным мінулым. Ала Нароўская на падставе запісаў, зробленых у час лектніку, прадставіла семіятычную структуру жыцця Тураўшчыны.

Алена Гумінская характарызуе багатую спеўную спадчыну Жыткавіцкага раёна, прадстаўленую найперш калектывамі «Міжрэчча» Пагосцкага сельскага клуба-бібліятэкі, «Хільчанка» з в. Хільчыцы, «Дубравіца» з аг. Рычоў. Матэрыялы этнаграфічных экспедыцый, летніка традыцыйнай культуры «Карагоднае кола», відэапраграм Жыткавіцкага цэнтра народнай творчасці сведчаць аб неверагоднай жыццяздольнасці багатых спеўных традыцый Беларускага Палесся, якія ўвасабляюць фальклорныя гурты Жыткавіцкага раёна. У рамках рэалізаваных праектаў іх удзельнікам атрымалася арганізаваць практычнае даследаванне феномена жывога выканання беларускай аўтэнтычнай песні.

Рэгіна Гамзовіч нездарма назвала свой артыкул «Такая загадкавая Тураўшчына...» Шматгадовыя экспедыцыі і назіранні дазволілі прапанаваць арыгінальныя гіпотэзы аб паходжанні назвы горада Тураў і паселішчаў Сямурадцы і Радзілавічы, аб гіпатэтычным праагарадзе Хіль, які цягнуўся ад Пагоста да Аздамічаў (вёска ў Столінскім р-не). Увага да гэтых вёсак і даўнія легенды паспрыялі б прыцягальнасці турыстычнага маршрута «Тураўшчына самабытная». Яна ж падрыхтавала агляд даследаванняў і назапашаных матэрыялаў па гісторыі і культуры самой вёскі з паказальнай назвай «Вёску Пагост нездарма называюць краем цудаў».

Выданне завяршае разгорнуты нарыс Таццяны Валодзінай «Традыцыйная культура Тураўшчыны: пра даўняе з сёння», у якім прадстаўлены агляд фальклорнай спадчыны рэгіёна праз прызму экспедыцыйных запісаў самых апошніх гадоў. Акцэнт зроблены на штодзённых практыках і ўяўленнях, народнай прозе і медыцыне. Перад намі тураўскія палешукі з іх клопатамі і знаходкамі, радасцямі і перажываннямі, пераказанымі імі ж самімі, эмацыянальна, сціпла або з падрабязнасцямі пра колішнія норавы. Менавіта ім, вясковым жыхарам, ці, як іх зараз прынята называць у навуковых артыкулах, носбітам традыцыйнай культуры, найвялікшая ўдзячнасць і нізкі паклон.

Як можна назіраць з прадстаўленых запісаў, сучаснае бытаванне фальклорнай культуры Тураўшчыны, з аднаго боку, адлюстроўвае агульны стан у краіне, які заканамерна адбівае трансфармацыі самаарганізацыі вясковай супольнасці, змены ў самой сістэме каштоўнасцей, а з іншага – дэманструе шэраг адметных і нават унікальных песенных і легендарных сюжэтаў, рытуалаў, асаблівасцей у сістэме народнай медыцыны. Аднак найперш каляндарныя святы і шэраг звязаных з імі правіл і забарон, што тычацца сям'і, роднасна-сваяцкага і суседскага калектываў, становяцца тым надзейным каналам, які забяспечвае арганічную пераемнасць традыцыі, засваенне яе вытворных сэнсаў і эстэтычна-каштоўнасных прыярытэтаў. Падчас як уласна свят, так і прысвяткаў з іх

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

гаспадарчымі і міфапэтычнымі тлумачэннямі адбываецца далучэнне як сталых, так і маладзейшых сямейнікаў, суседзяў да вопыту папярэднікаў, прычым як да вопыту гаспадарання, так і да перажывання сакральнага.

Кругаварот чалавечага жыцця, земляробчы каляндар, святочныя карагоды, як і сам каравай, які выпякаюць у Пагосце да Юр'я, маюць форму кола, круга як увасаблення паўнаты жыцця ці завершанасці года. Хочацца верыць, што «Карагоднае кола» сённяшніх энтузіястаў працягне годную і прыгожую тураўскую традыцыю і надалей.

*Тацяна ВАЛОДЗІНА,
загадчык аддзела фалькларыстыкі і культуры славянскіх народаў
Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі*

Абрад «Юраўскі карагод» – нематэрыяльная культурная спадчына пад аховай ЮНЕСКА

Жывая спадчына – гэта сэрца і душа нашых разнастайных культур, традыцый і практык. Музыка, мастацтва, апавяданні, абрады – каштоўныя веды, якія перадаюцца з пакалення ў пакаленне. Захаваць іх надзвычай важна для падтрымання каштоўнай тканіны агульнай чалавечай гісторыі.

Цім Курціс, сакратар Канвенцыі ЮНЕСКА
аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны, 2023

У 2019 г. Міжурадавы камітэт ЮНЕСКА па ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны разгледзеў заяўку ад Рэспублікі Беларусь і ўключыў абрад «Юраўскі карагод» в. Пагост Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якой патрабуецца тэрміновая ахова.

Шлях да сусветнага прызнання быў няпросты і доўгі. «Юраўскі карагод» – гэта адзін з першых элементаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны (далей – НКС), які быў уключаны ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь у 2007 г., але рашэнне Беларускай рэспубліканскай навукова-метадычнай рады па пытаннях гісторыка-культурнай спадчыны аб яго ўключэнні было прынята ў снежні 2004 г., практычна адначасова з рашэннем Савета Міністраў аб ратыфікацыі Канвенцыі 2003 г.¹. Іншымі словамі, эксперт-

¹ Нацыянальны інвентар «Жывая спадчына Беларусі» [Інтэрнэт-рэсурс]: <https://living-heritage.by/nks/2091/> Дата доступу: 19.10.2023.

ная ацэнка гэтай адметнай культурнай з’явы была досыць высокай і не выклікала сумненняў. Аднак, гэта былі першыя крокі працы па імплементацыі Канвенцыі не толькі ў Беларусі, але і ў свеце. Неабходна было зразумець яе магчымасці і выпрацаваць адпаведны механізм узаемадзеяння як на міжнародным, так і на нацыянальным узроўнях. Канвенцыя 2003 г. дэкларавала новы падыход да самога паняцця «культурная спадчына», значна пашырыўшы яго маштаб і ступень уплыву ў агульным культурным сегменце.

Трэба адзначыць, што наданне статусу «гісторыка-культурная каштоўнасць» асобным праявам нематэрыяльнай культурнай спадчыны да 2009 г. у беларускай заканадаўчай практыцы было хутчэй інтуітыўным, чым свядомым рашэннем, бо не было яшчэ выразнага ўсведамлення, як праводзіць яе дакументаванне і ўлік, і якім чынам ажыццяўляць яе ахову. Толькі пасля ўключэння ў 2009 г. у адзін з ахоўных спісаў Канвенцыі 2003 г. абраду «Калядныя цары» в. Семежава Капыльскага раёна Мінскай вобласці пачаўся актыўны працэс выяўлення і ідэнтыфікацыі элементаў НКС ва ўсіх рэгіёнах Беларусі. У 2014 г. пры кансультацыйнай і фінансавай падтрымцы ЮНЕСКА быў створаны Нацыянальны інвентар «Жывая спадчына Беларусі», які паклаў пачатак сістэматычнай і мэтанакіраванай працы па інвентарызацыі нематэрыяльнай культурнай спадчыны краіны.

Абрад «Юраўскі карагод» сёння з’яўляецца яскравай праявай багатага і разнастайнага культурнага ландшафту Тураўскага рэгіёна і Беларусі цалкам. З іншага боку, ён увасабляе ў сабе архаічныя рысы не толькі беларускай, але і агульнай еўрапейскай культуры, найперш культуры славянскай, і мае выразнае падабенства з падобнымі рытуаламі, што назіраюцца ў шэрагу народаў Усходняй Еўропы. Намінацыя гэтага элемента ў Спіс тэрміновай аховы ЮНЕСКА была свядомым крокам і выклікана некалькімі прычынамі, сярод якіх найбольш істотнай была неабходнасць яго захавання для будучых пакаленняў.

Працэс падрыхтоўкі заяўкі ў ЮНЕСКА заняў каля двух гадоў і ўключаў у сябе: правядзенне папярэдніх даследаванняў, абмеркаванне канцэпцыі намінацыі на розных узроўнях, ад носьбітаў да экспертаў, складанне плана захавання і выяўленне адпаведных рызык і пагроз, якія могуць пагражаць жыццядзейнасці дадзенай нематэрыяльнай каштоўнасці. Сярод такіх відавочных рызык – невялікі геаграфічны дыяпазон распаўсюджвання абраду «Юраўскі карагод» (некалькі вёсак у ваколіцах г. Турава), дэмаграфічныя і сацыяльныя выклікі (старэнне насельніцтва і адыход моладзі з вёскі). Усё гэта абумовіла выбар Спіса ЮНЕСКА для элементаў НКС, якім патрабуецца тэрміновая ахова,

і ў які затым была накірвана заяўка². Разам з намінацыяй Рэспубліка Беларусь звярнулася да ЮНЕСКА па фінансавую дапамогу для правядзення мерапрыемстваў па ахове гэтага элемента НКС і атрымала падтрымку Камітэта ў 2020 г. Гэтыя сродкі былі накіраваныя ў асноўным на мінімізацыю рызык і пагроз, звязаных з існаваннем дадзенага элемента, а таксама – на павышэнне інфармаванасці грамадства аб яго каштоўнасці і значэнні для беларускай культуры і гісторыі, для ўстойлівага развіцця рэгіёна Тураўшчыны. Сярод мерапрыемстваў, якія былі праведзены ў працэсе рэалізацыі праекта аховы абраду «Юраўскі карагод»: 1) даследаванне тэрыторыі распаўсюджвання абраду, інвентарызацыя нематэрыяльнай культурнай спадчыны Тураўшчыны з мэтай вывучэння патэнцыялу яе ўстойлівасці і інтэграцыі ў сучасную тканіну культуры; 2) стварэнне Мясцовага цэнтра традыцый у в. Пагост на базе сельскага дома культуры як месца прыцягнення і культурнага ўзаемадзеяння ў в. Пагост, які б акумуляваў веды аб абрадзе і яго носьбітах, займаўся развіццём устойлівых турыстычных ініцыятыў і рамесных практык у вёсцы; 3) рэканструкцыя традыцыйных касцюмаў рукамі саміх носьбітаў нематэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасці; 4) правядзенне навучальных семінараў для мясцовых жыхароў і ўсіх зацікаўленых людзей на Тураўшчыне па развіцці сацыяльнага прадпрымальніцтва, рамесным і іншым крэатыўным практыкам, маркетынгам тэхналогіям і ўстойліваму развіццю; 5) арганізацыя і правядзенне мясцовага фальклорнага фестывалю на Тураўшчыне і летняй маладзёжнай школы па вывучэнні мясцовай спадчыны і фальклорных традыцый рэгіёна.

Да рэалізацыі праекта былі далучаны шматлікія эксперты ў галіне спадчыны, традыцыйнай культуры, гісторыі і культуралогіі, а таксама студэнты Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, а самае галоўнае – жыхары вёсак Пагост, Чэрнічы, Рэчоў, Хільчыцы, Азераны і інш. Партнёрамі праекта сталі: Нацыянальны парк «Прыпяцкі», Тураўскі краязнаўчы музей, мясцовыя сельскія дамы культуры і рамёстваў, адукацыйныя і грамадскія ўстановы і арганізацыі Тураўшчыны.

Якія ж вынікі праекта? Ці дасягнулі мы тых мэт, што ставілі перад сабою? І што можа быць карысным і вартым пераймання для іншых мясцовасцей, якія валодаюць і захоўваюць свае каштоўныя традыцыйныя веды і практыкі?

² У рамках Канвенцыі 2003 г. існуе яшчэ Рэпрэзентатыўны спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны чалавецтва, у які звычайна ўключаюць элементы НКС большага геаграфічнага ахопу і больш устойлівыя да знешніх уздзеянняў.

Бадай, адзін з самых значных вынікаў праекта – кансалідацыя розных груп стэйкхолдараў і акцёраў вакол яго, што на мой погляд, з’яўляецца асноўным яго дасягненнем. Праект па захаванню нематэрыяльнай культурнай спадчыны можа быць паспяховым толькі тады, калі да яго далучаюцца людзі самых розных прафесій, з розным сацыяльным і культурным вопытам, розных узростаў, калі ён выконваецца не вузкім колам спецыяльна створанай каманды, а на некаторы час становіцца часткай дзейнасці вялікай колькасці зацікаўленых людзей, найперш, мясцовых жыхароў і носьбітаў спадчыны. Вёска Пагост і абрад «Юраўскі карагод» – гэта своеасаблівы *genius loci* для Тураўшчыны, які, безумоўна, можа стаць сапраўдным імпульсам для стварэння самых розных ініцыятыў, што ўрэшце рэшт будуць здольныя сфарміраваць рэальныя падставы для межпакаленнай перадачы гэтай спадчыны і замацавання яе ахоўнага статусу ў беларускім культурным ландшафце.

Важным вынікам праекта быў шырокі ўдзел моладзі ў яго імплементацыі на розных этапах. Практыка арганізацыі маладзёжных летніх школ і лагераў непасрэдна ў в. Пагост, а таксама ўжыванне метаду шчыльнага паглыблення ў лакальную культуру, побыт праз сістэматычныя ўзаемадзейненні з носьбітамі НКС і мясцовымі супольнасцямі Тураўшчыны на працягу двух гадоў праектнай дзейнасці прадэманстравалі сваю актуальнасць і выразны выхаваўчы патэнцыял. Надзвычай карыснымі і наватарскімі былі ідэі, выказаныя студэнтамі і мясцовымі маладзёжнымі актывістамі пра магчымае будучае развіццё такіх вёсак, як Пагост, са складанай дэмаграфіяй, але з глыбокімі культурнымі каранямі і каштоўнай спадчынай. Выказваліся надзвычай цікавыя думкі пра рэарганізацыю мясцовага дома культуры ў сучасны культурны і турыстычны хаб, стварэнне своеасаблівых арт-рэзідэнцый і адпаведнай інфраструктуры для экспатаў і іншае, што дазволіла б узмацніць эканамічны і сацыяльны характар места і зрабіць яго прывабным і перспектыўным для моладзі.

Практыка ўзаемадзеяння культурных і адукацыйных устаноў на ніве захавання спадчыны цалкам пацвердзіла сваю паспяховасць і паказала, з аднаго боку, як важна пераадолець любы міждысцыплінарны і межсектаральны раздзел пры рэалізацыі праектаў такога кшталту, а з другога, – прадэманстравала вялікае значэнне адукацыі на ўсіх узроўнях: ад дзіцячага садку да ўніверсітэта для замацавання павагі да сваёй спадчыны і выхавання ўстойлівых і свядомых адносін да яе аховы і перадачы.

Праект таксама падцвердзіў, што пэўныя ініцыятывы, якія мясцовая супольнасць падпрымала і рэалізоўвала для захавання сваёй нематэрыяльнай спад-

чыны, маюць перспектывы для развіцця і патрабуюць мэтанакіраванай падтрымкі. Гэта найперш датычыцца развіцця турыстычных і адукацыйных праграм, мясцовага фестывальнага руху, пры ўмове, безумоўна, выканання адпаведных этычных норм і праяўлення павагі да культурнай спадчыны.

Праект па рэалізацыі плана захавання абраду «Юраўскі карагод» в. Пагост Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці завершаны, але толькі як праект, які, як вядома, мае абмежаваныя тэрміны дзеяння. Але сама дзейнасць па захаванні дадзенага элемента НКС толькі пачынае разгортвацца. Праект выдатна прадэманстраваў сваю ўстойлівасць і адкрыў выразныя перспектывы для развіцця, а таксама – інструменты, магчымасці і ідэі. І гэтыя перспектывы наўпрост звязаныя з мэтанакіраваным ажыццяўленнем і прасоўваннем адпаведнай стратэгіі аховы, якая будзе распаўсюджвацца не толькі на захаванне самога абраду, але і на датычных да яго супольнасцей, носьбітаў НКС і развіцця адпаведнага культурнага арэала – Тураўшчыны з яе надзвычай багатай прыроднай і культурнай спадчынай.

Ала СТАШКЕВІЧ

Актуальные тенденции в охране нематериального культурного наследия в мире

XXI век отразил изменения в понимании понятия «культурное наследие» в современном мире. В отличие от XX в. с его акцентом на памятники архитектуры, живописи и т. д., в XXI в. акцент в большей степени стал смещаться на объекты нематериального историко-культурного наследия, в рамках которого подчеркивается непрерывность той или иной культурной традиции, преемственность поколений.

Каковы же основные причины этого явления? Международная конвенция об охране нематериального культурного наследия (далее – Конвенция), чье двадцатилетие мир отмечает в 2023 г. и во многом к юбилею которой подготовлено настоящее издание, выделяет:

- важную роль нематериального культурного наследия для сохранения культурного разнообразия и достижения целей устойчивого развития;
- наличие взаимосвязи между нематериальным и материальным культурным и природным наследием;
- неоднозначное влияние процессов глобализации, которые с одной стороны, способствуют контактам между различными сообществами, а с другой – потенциально могут привести к росту ксенофобии и межкультурных конфликтов;
- зачастую определяющую роль нематериального культурного наследия в сохранении идентичности многих коренных сообществ и групп.

Нельзя не признать, что по прошествии двух десятилетий причины, которые легли в основу подписания Конвенции, не только сохранили, но и усилили свою актуальность. Более того, как свидетельствуют многие исследования, процесс глобализации только усиливает стремление многих государств к тому, чтобы подчеркнуть свое отличие от других стран через внимание к своему культурному своеобразию.

Свидетельством того внимания, которое мировое сообщество оказывает сохранению и развитию нематериального историко-культурного наследия, может служить факт роста численности элементов в Списке нематериального культурного наследия ЮНЕСКО (далее – Список). Так, в 2008 – 2023 гг. в Список включены 676 элементов из 140 стран. Это пока еще меньше, чем в Списке всемирного наследия ЮНЕСКО – 1199 объектов из 168 стран. Однако следует учитывать, что последний Список имеет более долгую историю – с 1972 г. (когда была принята Конвенция об охране всемирного культурного и природного наследия).

Тем не менее, быстрое пополнение Списка в 2008 – 2010 гг. значительно снизило темпы в последующие годы. Так, в 2008 – 2010 гг. в Список были включены 222 элемента (почти треть от всего числа), то в последующие годы в него добавлялось в среднем по 38 элементов в год (минимум – 28 в 2015 г., максимум – 48 в 2022). Первые годы после пика пандемии COVID-19 зафиксировали рост интереса стран к включению их объектов в Список – 47 элементов в 2021 г. и 48 в 2022 г.

Однако этот интерес проявляется в различной степени у различных государств, не всегда коррелируя с тем интересом, который они проявляют к Списку всемирного наследия ЮНЕСКО. Так, лидером в Списке нематериального культурного наследия является Китай (43 элемента, из них только 2 совместных), власти которого уделяют пристальное внимание и по репрезентации своей страны в Списке всемирного наследия (57 объектов, второе место после Италии). Лидер же последнего списка – Италия (59 объектов) – достаточно скромно представлена в Списке нематериального культурного наследия – 17 элементов, что меньше, чем, например, у Азербайджана (17), Испании (23), Хорватии (21), Франции (26), Ирана (21), Японии (22), Республики Корея (22), Турции (25).

Некоторые государства, очевидно, обладая богатым нематериальным культурным наследием и огромным потенциалом для его репрезентации в ЮНЕСКО, в большей степени ориентированы на пополнение Списка всемирного наследия. Так, Россия, представленная в последнем 31 объектом¹ (причем последний – Астрономические обсерватории Казанского федерального университета – был в него включен в 2023 г.), в Списке нематериального культурного наследия представлена только двумя элементами – Культурное пространство

¹ Комиссия Российской Федерации по делам ЮНЕСКО перечисляет 32 объекта, включая «Древний город Херсонес Таврический и его хору».

и устное творчество семейских и Якутский героический эпос «Олонхо». Причем оба элемента внесены в Список в 2008 г. Россия не является участником Конвенции, хотя, учитывая, что ее объекты представлены в Списке, обязалась предоставлять соответствующие Периодические отчеты². По мнению ряда российских официальных лиц, условия Конвенции тормозят живое развитие малых народов, иногда консервируя спорные с точки зрения современного законодательства обычаи и практики. Объекты нематериального культурного наследия народов Российской Федерации вносятся в Каталог объектов нематериального культурного наследия народов Российской Федерации – информационную систему, включающую в себя банк данных объектов нематериального культурного наследия народов.

США, учитывая напряженные отношения с ЮНЕСКО, не подписали Конвенцию, и, соответственно, не представлены в Списке, хотя в Списке всемирного наследия страна имеет 25 объектов (четыре расширения после 2008 г.).

Характерно, что наряду с США Конвенцию не подписали и, соответственно, в Списке также не представлены Австралия, Канада, Новая Зеландия, Великобритания и некоторые другие государства. Периодически в этих государствах, как и в России, возникают дебаты о необходимости подписания Конвенции. Так, в 2020 г. в Великобритании в Палате Лордов было отмечено, что страна пока не видит особых преимуществ от подписания документа, а основные усилия властей направлены на сохранение материального историко-культурного наследия. В экспертной среде страны придерживаются схожего мнения, дополняя приведенные аргументы опасениями, что в эпоху бурного развития есть серьезные препятствия для реализации всех положений Конвенций.

Среди стран, сделавших акцент на нематериальном по сравнению с материальным культурным и природным наследием³ следует отметить Азербайджан (19 элементов и 5 объектов соответственно), Хорватию (21 элемент и 10 объектов), Казахстан (13 элементов и 6 объектов), Монголию (15 элементов и 6 объектов), Кыргызстан (13 элементов и 3 объекта), Оман (13 элементов и 5 объектов), ОАЭ (14 элементов и 1 объект).

² Представлены отчеты в 2014 г. и 2020 г.

³ В качестве критериев для отбора стран были предложены следующие: а) более 10 элементов нематериального культурного наследия и б) кратное превышение числа элементов нематериального культурного наследия по сравнению с числом объектов материального культурного наследия.

Легко заметить, что за исключением Хорватии, лидеры по включению в Список – азиатские страны. По-видимому, этот факт также можно рассматривать в контексте усиления государств Азии как в международных структурах, так и в целом, на уровне глобальных процессов.

Рост числа элементов нематериального культурного наследия и общественного интереса к этому виду наследия способствует и определенной коммерциализации процесса. Еще в 2012 г. Всемирная туристическая организация (ЮНВТО) подготовила исследование «Туризм и нематериальное культурное наследие». В материалах отмечается, что «богатство традиций во всем мире стало одной из главных мотиваций для путешествий, когда туристы ищут вовлечения в новые культуры и стремятся познакомиться с глобальным многообразием исполнительских искусств, ремесленных практик, ритуалов, кулинарии, а также понимания природы и Вселенной».

Особый интерес, что отмечено в исследовании, в контексте связи между развитием туризма и нематериальным культурным наследием представляет событийный туризм.

Событийный туризм – вид туризма, поездки при котором приурочены к каким-либо событиям. Последние могут относиться к сфере культуры, спорта, бизнеса и т. д. В настоящее время эксперты ЮНВТО считают именно событийный туризм наиболее перспективным направлением в развитии данного бизнеса.

В Республике Беларусь событийный туризм получил юридическое оформление относительно недавно – Постановлением Министерства спорта и туризма Республики Беларусь от 7 августа 2023 г. № 36 «О введении Единой классификации видов туризма в Республике Беларусь». Событийный туризм определен как туристическое путешествие с целью удовлетворения потребности в посещении различных событийных мероприятий, приуроченных к событиям в сфере культуры, спорта, туризма, бизнеса и иным событиям, а также деятельность по организации этого туристического путешествия. К его квалификационным признакам отнесены посещение музыкальных фестивалей и конкурсов, фестивалей театра и кино, национальных праздников, спортивных, спортивно-массовых, политических и других мероприятий, возможность для сопереживания, соучастие туристов, экскурсантов в различных событиях.

В настоящее время Республика Беларусь представлена в Списке пятью элементами. Все они уже хорошо известны отечественным и зарубежным туристам, представлены в той или иной степени в разработанных в стране туристических маршрутах. Очевидно, что Беларусь обладает несравнимо большим

потенциалом по развитию туризма через сохранение и развитие нематериального культурного наследия.

Значительное внимание уделяется нематериальному культурному наследию и в различных образовательных программах. С 2017 г. подразделение ЮНЕСКО по вопросам живого наследия совместно с Сектором образования ЮНЕСКО, отделениями на местах и учебными заведениями проводит мероприятия, осуществляет проекты и другие инициативы, связанные с «охраной нематериального культурного наследия в формальном и неформальном образовании».

В рамках Конвенции акцент сделан на включение вопросов изучения и охраны нематериального культурного наследия в образовательные программы самого различного уровня. В Республике Беларусь флагманом этого процесса выступает Белорусский государственный университет культуры и искусств.

Таким образом, можно выделить следующие тенденции в охране нематериального культурного наследия в мире:

1. Произошла определенная стабилизация интереса к нематериальному культурному наследию со стороны мирового сообщества, начиная от всплеска этого интереса с момента подписания Конвенции, некоторого падения в первой половине 2010-х гг. и выхода на нынешний уровень во второй половине 2020-х гг.

2. Для ряда государств, преимущественно азиатских, нематериальное культурное наследие, его защита и репрезентация, стали важным элементом в национальной культурной политике, в укреплении национальной идентичности и формировании положительного имиджа на международной арене. Однако этот процесс не принял глобального характера.

3. Рост интереса к нематериальному историко-культурному наследию активизировал во всем мире дискуссии об эффектах глобализации и месте национальных культур в этом процессе. Во многом это объясняет тот факт, что англосаксонские страны сдержанно относятся к Конвенции и взаимодействию с ЮНЕСКО в области нематериального культурного наследия.

4. Наблюдается определенная коммерциализация нематериального культурного наследия, прежде всего, в контексте развития туризма, что ставит практические вопросы о совмещении запросов туристической отрасли и основных принципов и положений Конвенции.

*Александр ФИЛИППОВ,
директор Института повышения квалификации и переподготовки кадров
учреждения образования «Белорусский государственный университет
культуры и искусств», кандидат политических наук*

1

Юраїські карагод:

абрад
і актуальныя
практыкі
захавання

Песенная традыцыя Тураўшчыны

Юлія ЛЮКЕВІЧ

*выкладчык кафедры народна-песеннай творчасці і фальклору
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў*

Даследаванне песеннай спадчыны Тураўшчыны мае высокі інфармацыйны патэнцыял, нават у сучасных рэаліях. Дзякуючы геаграфічнаму становішчу дадзеная мясцовасць мела высокую інтэнсіўнасць і дынамічнасць фальклорных працэсаў, што безумоўна адлюстравалася на разнастайнасці форм каляндарна-абрадавага, сямейна-абрадавага і пазаабрадавага фальклору.

Падчас назіранняў у рамках экспедыцыйнага даследавання можна было заўважыць, што ўклад жыцця людзей у гэтай мясцовасці прадугледжвае цесную сувязь з прыродай, бо дабрабыт многіх сем'яў залежыць і сёння ад вынікаў

сельскагаспадарчай дзейнасці. Блізасць да прыроды ў злучэнні з глыбінёй духоўнага жыцця і паважлівага стаўлення да спадчыны продкаў паўплывалі на захаванне і сучаснае бытаванне многіх традыцыйных абрадаў каляндарнага цыкла, дзе асаблівае месца займаюць традыцыі веснавога перыяду.

На Тураўшчыне гуканне вясны строга замацавалася за масленіцай, а дакладней – яе апошнім днём. Тураўскі варыянт утрымлівае ў сабе захаванне ўсіх норм масленічнага абраду, звязанага з рытуальнай ежай, але пры гэтым месціць традыцыйныя элементы «гукання вясны» [4, с. 36]. Веснавыя загуканні ў дадзеным рэгіёне прадстаўлены ў некалькіх формах. Найбольш распаўсюджаны варыянт «Гу, весна, гу, красна! Што ты нам прынесла?» жыве ў рэпертуары большасці фальклорных гуртоў. Сустрэкаюцца і іншыя загукальныя звароты да вясны: «Ой, весна, весна, весняночка, / Ой, чыя ж то дочка Мар’яночка...», «Весна-весняночка, чыя то паночка?...», «Дай ужэ весна, дай ужэ красна, / Із стрэх вода капле, із стрэх вода капле». Выкананне вяснянак характарызуецца аднагалоссем або гетэрафанічным разгалінаваннем меладычнай лініі, вузкааб’ёмнай ладавай структурай, інтанацыяй кліча. Познетрадыцыйныя варыянты мелодыі: «Вясна-вясняначка, чыя то паночка?», «Вол бушуе, весну чую» (в. Пагост) – вылучаюцца нехарактэрнай загукальным песням лірычнасцю.

Музычна-маўленчыя інтанацыі веснавых песень акумуляуюць у сабе псіхаэмацыянальны стан чалавека, звязаны з яго занепакоенасцю аб будучым ураджай, а таксама рэтрансляуюць асаблівасці светаўспрымання продкаў. Яскравай рысай веснавой абраднасці на Тураўшчыне з’яўляецца ўстойлівая карагодная традыцыя, якая ў часовым аспекце вызначаецца ад Дабравешчання (Вялікадня) да Юр’я (або да Вялікадня, калі свята прыпадае пазней 6 мая). Важнае месца ў традыцыйнай культуры дадзенага рэгіёна займаюць Юраўскія карагоды і прымеркаваныя да іх песні, якія выконваліся падчас рытуальнага хаджэння на полі.

Выкананне такіх песень мела пэўную гендэрную прыналежнасць, мужчыны ў абрадавых спевах не ўдзельнічалі (выключэнне рычоўская традыцыя), але абавязкова выконвалі вызначаныя рытуальныя дзеянні, а некаторыя лакальныя традыцыі ўвогуле не прадугледжваюць далучэнне мужчын да асноўнай абрадавай дзейнасці. Напрыклад, у в. Азяраны граблі і каравай у фартуху несла «старэйшая», астатнія жанчыны спявалі [5, с. 11].

У аснове абраднасці, звязанай з першым наведваннем жыта, ляжаць старажытныя ўяўленні людзей аб светабудове, якія былі ўласцівыя шматлікім славянскім народам. Выхады на поле ажыццяўляліся ў той час, калі каласы ўжо досыць падраслі і па іх выглядзе можна было спрагназаваць будучы ўраджай, а магчыма і паўплываць на яго якасць. Верагодна таму, у абрадавай атрыбутыцы

юраўскіх наведванняў жыта, прысутнічаюць граблі з двума фартухамі: зялёным і чырвоным, або толькі з чырвоным, што сімвалізавала пачатак новага этапу ў паспяванні збожжа. Фартух у традыцыйнай культуры акрамя ўтылітарнай меў яшчэ і магічную функцыю. Суадносячыся з жаночым пачаткам, ён мог замяняць жанчыну ў некаторых рытуалах [3, с. 391], а яго выкарыстоўванне ў юраўскай абраднасці падпарадкоўвалася, у першую чаргу, апатрапейнай функцыі.

Карагодныя юраўскія песні часцей за ўсё выконваліся аднагалосна або з гетэрафанічным рашчапленнем меладычнай лініі.

Цэнтральнай кропкай арэала бытавання юраўскага карагода лічыцца в. Пагост Жыткавіцкага раёна, тут адзначаецца разгорнутая абраднасць і разнастайнасць вербальнага суправаджэння абраду, а галоўнае – бесперапыннасць традыцыі правядзення. Нават у складаныя для традыцыйнай культуры савецкія часы людзі настолькі моцна адчувалі неабходнасць і важнасць абраду, што рызыкавалі ўласным жыццём і свабодай падчас яго правядзення. Мясцовая ўлада ставілася да абраду негатыўна: *«Забороняла. І наказвалі, і ссылалі дажэ за Карагод, за ўсе гэтыя абрады. Вераўно краліся і вадзілі. Краліся, вадзілі. Вераўно вадзілі. І так хаваліся і робілі»* (Кацярына Аляксееўна Панчэня, в. Пагост А1.12.15)

Менавіта ў в. Пагост назіраецца самая складаная і развітая абраднасць Юраўскага карагода, якая з цягам часу стала ўтрымліваць некаторыя мадэрнізаваныя элементы (напрыклад, «брама з ручнікоў») і цесна сплялася з праваслаўнай традыцыяй, тут назіраліся прысутнасць і ўдзел святара ў абрадзе а таксама выкананне духоўных песень. Характэрнай рысай бытавання карагоднай традыцыі ў іншых мясцовасцях Тураўшчыны з'яўляецца секулярызацыя, пры чым агульныя маркеры абраду захоўваюцца: *«Які Юрый у Пагосце, такі Юрый і ў нас. Аднолькавы. Ані там нешто мо прысаврыменілі, дабавілі. В нас такога німа. То яны бацюшку з собою водзяць, то палаценца робяць карыдорчыкі. В нас такога ж німа. – <Бацюшку ніколі не вадзілі?> – Не. Самі маладзіцы збіраліся, на Юр'я ішлі, прасілі Юр'я шоб помог, вясна прышла...»* (в. Рычоў, Ганна Мікалаеўна Бурак, 1947 г. н.).

Асноўным абрадавым атрыбутам Юр'я з'яўляецца хлеб. Традыцыя яго выпякання ў гэты дзень мела шырокае распаўсюджванне ў славянскім і балканскім фальклоры. На Тураўшчыне юраўскі хлеб мае некаторую варыятыўнасць у назвах («карагод» або «каравай»), а таксама асаблівасці яго прыгатавання. Напрыклад, у в. Запясочча хлеб выпякала кожная гаспадыня асобна, пагашчанская, азяранская традыцыя прадугледжвае выпяканне хлеба ў жаночай суполцы. Кульмінацыйным момантам прыгатавання хлеба з'яўляецца

яго ўпрыгожванне. Аздабленні, якія выкарыстоўвалі, былі падобныя на каравайныя вясельныя ўпрыгажэнні – «ральца», галінкі пладовых дрэў, кветкі жывыя і папяровыя: «*Вот мы так нараджаем граблі. І к гэтым граблям шчэ ў нас е, пяком тожэ такі хлеб, такі каравай. І тожэ точно так наражаюць, як на вяселлі...*» (в. Рычоў, Ганна Мікалаеўна Бурак, 1947 г. н.). У в. Пагост упрыгожванне «карагода» мела песеннае суправаджэнне:

*Карагод, карагод, мы цябе нараджаем.
Ой, венцэ, венцэ, зелёнэ бервенцэ.
Цябе нараджаем, Бога праслаўляем.
Радзі, Божа, жыта, на новае лета.
Чэша хлопец косы, а дзеўчына косу.
Пожэном мы воны на юр'еўску росу
(в. Пагост, гурт «Міжрэчча»).*

Выкарыстоўванне ў абрадавай атрыбутыцы Юр'я падобнага на вясельны каравай хлеб суадносіцца з прысутнасцю ў тэкстах веснавых карагодаў шлюбных матываў, што адпавядае законам міфапэтыкі і карагоднаму жанру: «Ведом, ведом карагод, усе дзевочки наперед, / А хлопчыкі – за намі, моргаючы бровамі» (в. Пагост, гурт «Міжрэчча»).

У тэкстах юраўскіх песень шырокае распаўсюджанне мае матыв «адчынення ключамі неба» і «выпусканне божай расы». Раса ў традыцыйнай культуры з'яўляецца святой нябеснай вільгаццю, якая ўплывае на ўраджайнасць злакавых і малочнасць жывёлы, ачышчае, надае здароўе і прыгажосць. Дзякуючы сваёй датычанасці да нябеснай сферы, яе ўспрымаюць як сакральны і жыццястваральны пачатак, называюць «Святой», «Божай» [2, с. 470]: «Раю, раю, маці, ключы, / Да подай, маці, ключы. / Да от Бога твoryці, / Да росоньку спусціці» (в. Рычоў), «Да Юрай, маці, кліча. / Да подай, маці ключы, / Да небо отварыці, / Да росою спусціці» (в. Старажоўцы).

Акрамя аграрных юраўскіх абрадаў на Тураўшчыне праводзілі шэраг рытуалаў, звязаных з жывёлагадоўляй. Перад выганам каровы на поле клалі на зямлю серп, «цэпочок», яйка, каб яна абавязкова пераступіла, ставілі поўнае вядро вады. У некаторых вёсках існаваў звычай карміць у гэты дзень карову «хрэшчыкамі» – спецыяльнымі вырабамі з цеста ў форме крыжа, падчас гэтага гучала замова:

*Господзі, спосі мою худобінку!
На Юр'еў хросы, на Мікольеў заводзь,
Дзе росу выпівае, дзе траву з'ядае.*

*Скаціночка мая, днём под солнышком,
Ноччу под месяцэм, под вечэрнімі зорамі.
Усімі всімі Бож'імі словамі.
От гада лютого, от звера бягучого,
От человека лукавого, от д'явола проклятого
(в. Перароў) [5, с. 22].*

Традыцыя яднання супольнасці праз удзел у карагодзе працягваецца на Тураўшчыне і на Вялікдзень: «У нас карагоды водзяць на Пасху. Прыдуць са ўсеночні дадому, часоў у чатыры, разговелісь... Ну і вжэ отдохнулі, і гдзе-то з часоў дванадцатці собіраюцца людзі на вуліцах. І ўжо хто на корогод сразу ілі так поспеваюць якія песні. Корогод обычно на Пасху в нас» (в. Рычоў).

У тэкстах карагодных песень, якія суправаджалі святкаванне Вялікадня злучаюцца аграрныя і шлюбныя матывы: «Сею я лён, да па каменю / Сама іду, коня веду, / Конь топчэ. / Поганяй, хлопчэ»; «Ой, не росці кропе, / Да по мойму огороду, / Да по мойму частоколу. / Ой, не ходзі, стары, / да до мяне маладое, / Да до мяне харошое...».

Паэзія велікоднага часу на Тураўшчыне не абмяжоўвалася карагоднымі песнямі. У в. Хлупін на Вялікдзень спявалі песню, падобную на абрадавую, якая гучыць падчас «Ваджэння і пахавання стралы» ў Веткаўскім раёне: «Это на Пасху. Езжаем от у нас озеро, да на лодках, да як заспеваем етыя песні:

*Ой, лецела стрэла дый у конец села
Хі я, хмелю, дый у конец села.
Дый убіла стрэла сына молодойца.
Да ніхто к целу не прыступіцца.
Прыступілася Анна Іваноўна,
Й узела цело дэй на ручэнькі... [5, с. 57].*

Значнае месца ў фальклору Тураўшчыны займаюць гульніявыя карагоды і абрадавыя гульні. Найбольш распаўсюджаны варыянты, якія атрымалася зафіксаваць – «Проса», «Дремо», «Перапелка», «А мы ніўку оралі».

Летні цыкл песеннай спадчыны Тураўшчыны ў параўнанні з веснавым не вылучаецца такой разнастайнасцю песенных узораў. Падчас экспедыцыі мы запісалі некалькі жніўных песень і частку ўмоўна прымеркаваных лесавых. Лесавыя песні суправаджалі разнастайную сельскагаспадарчую працу – падрыхтоўку сена, дроў, збіранне ягад і грыбоў. Гэта песні гетэрафанічнага складу з доўгімі фермата ў канцах строф і невялікага дыяпазону, для іх харак-

тэрная свабодная метрарытмічная будова. Сюжэты гуртавых лесавых песень («Ой, на горы сухі дуб», «Шырокая ніва») падобныя на пазаабрадавыя песні пра каханне, а песні, у якіх асноўнай тэмай з'яўляецца горкая жаночая доля, найчасцей выконваюцца сольна («Ой, у лесі на дубочку», «Зовзуленько»).

Асаблівай прыгажосцю вылучаюцца пазаабрадавыя спевы з падводкай, якія і сёння можна пачуць у выкананні гуртоў Тураўшчыны. Падводчыц, што вялі верхні саліруючы голас у гуртах, шанавалі і шануюць, асабліва тых, хто «вядзе па-колішняму». Марыя Мікалаеўна Лазіцкая 1945 г.н. з в. Рычоў валодае майстэрствам традыцыйнага гукавядзення ў спевах з падводкай. Яна вучылася спяваць верхні голас ад сваёй маці, якая па ўспамінах жыхароў Рычова была адной з лепшых спявачак Палесся і «разам з Жураўскім (вядомым спеваком Рычова) яны спявалі лучшэ, чым той Дубейка...» (А2. 01.01.49. в. Рычоў). У рэпертуары гурту «Дубравіца» змяшчаецца вялікая колькасць пазаабрадавых песень з адметнай палескай падводкай у выкананні Марыі Мікалаеўны: «*Маці спявала і брат. Я вяду, хай стане хоць сколькі чалавек, я адна ўведу. Мне ніхто не трэба пака шчэ, слава богу (смяецца)*» (А2. 59.01. в. Рычоў).

Фальклор тураўскай зямлі багаты і разнастайны. Акрамя застольных пазаабрадавых песень, жыццё чалавека і святы, якія ён адзначаў, суправаджалі і іншыя жанры вуснай народнай творчасці. Асаблівае месца ў традыцыйнай культуры займае прыпеўка. Прыпеўкі спявалі падчас каляндарных і сямейных свят, на вячорках «калі душа просіць», яны цесна ўпляліся ў структуру Юраўскага карагода ў в. Пагост. Гурту «Міжрэчча» пашанцавала з прыпеўшчыцай Ганнай Фёдараўнай Мілішчэня з в. Стражоўцы, здаецца, што гэтая жанчына невычарпальная крыніца прыпевак рознай тэматычнай накіраванасці.

Летні цыкл на Тураўшчыне прадстаўлены сціплым рэпертуарам. Як вядома, купальская і жніўная абраднасць тут не мае моцнай разгорнутасці. На Купалле тут было прынята збірацца вясковай супольнасцю, часцей за ўсё маладзёжнай, паліць вогнішчы, смажыць яечню і спяваць пазаабрадавыя песні. Перыяд жніва не меў у сваёй структуры развітай абраднасці: «*Вот іменно в нас ні было тагого празднованя дажынок, зажынок. Есць одна песня: "Тацяна"*» (в. Рычоў А2.2.09.01).

Жніўная традыцыя прадстаўлена некалькімі песнямі, якія прымеркаваныя да жніва («А я ў полі жыта жала», «А я прала пад дымком, добрэ жаці халадком»). Напружанасць гукавядзення і доўгія ферматы на тоніке з глісанднымі абрывамамі – агульная характарыстыка палескіх жніўных песень, але тураўская песенная творчасць перыяду жніва ўтрымлівае ўзоры падобныя на пазаабрадавыя песні: «*За нашою слободою росце жыто з лебедою*» («Тацяна»).

Спецыфічнай асаблівасцю восеньскага цыкла на Тураўшчыне з’яўляецца правядзенне старажытнага абраду «Жаніцьба коміна» на свята Галавасек (11 верасня). У аснове абраду ляжаць рытуальныя дзеянні, якія праводзяць з «комінам» (спецыяльным прыстасаваннем для спальвання лучын), яго ўпрыгожвалі раслінамі (пераважна хмелем) і абсыпалі збожжам. У в. Пагост «жанілі коміна» перад Галавасекам. Па ўяўленнях носьбітаў, гэты абрад спрыяў багатаму ўраджаю. Юлія Нікіфараўна Панчэня з в. Пагост распавядала, што да Галавасека неабходна было выкапаць бульбу, а пасля гэтага свята пачыналіся засяванні палёў азімымі культурамі. Клопаты, звязаныя з палявымі працамі, а таксама неспакой за будучы ўраджай адлюстроўваліся ў тэкстах песень:

*Ў нашого соседа веліка семейка
Ой, люлі, люлі, веліка семейка*
Веліка семейка села вячэраці,
Села вячэраці, стала розмоўляці.
Што ў нас заўтра бацька ў полечко едзе,
У полечко едзе жыто засеваці.
А цепер мы будом коміна жэніці,
Коміна жэніці, дай Бога просіці:
Ўродзі, Божэ, жыто на новае лето,
Жыто і пшеніцу на ўсяку пашніцу
(в. Пагост, гурт «Міжрэчча»).*

Меладычныя лініі песень, што выконваліся падчас гэтага абраду вельмі падобныя на юраўскія. Кацярына Аляксееўна Панчэня ўзгадвала, што раней пасля «Жаніцьбы коміна» пачыналі праводзіць вечары за рукадзеллем: «*После этого Головосека засеўкі поробляць, і ўжэ вечоркі. Ужэ начынаюць паліць. Света ж не было. А к этому повету, і не ў каждой жэ хаце повет буў, а палілі карасінцы. То збіраліса, дзе повет. А бацько столяр буў, стружок етых навалом було. То ўжэ добре: і ткалі, і пралі, і ўшывалі, і в’езалі, ну, ўсё робілі*» [1, с. 29]. Кудзельныя песні таксама месцяцца ў песеннай спадчыне Тураўшчыны, усю Піліпаўку ў пагашчанскіх, рычоўскіх, азяранскіх хатах можна было пачуць сумныя, пранікнёныя і размераныя песні.

Зімовы перыяд змяшчае пашыраную традыцыю калядных абыходаў у тураўскіх вёсках, якая і сёння з’яўляецца натуральнай для людзей з’явай. Структура абыходаў тут падобная на агульную палескую традыцыю – пераапрапанні, наяўнасць у вербальным суправаджэнні абраду калядак і шчадравак, традыцыйныя віншаванні і дражнілкі. Акрамя старажытных велічальных

песень да сям’і гаспадара («Пане-гаспадар...», «Ці дома, дома сам пан-госпадар...», «Ой, рано, рано...», «На моры-моры там явор стоіць»), песень ваджэння казы («Го-го-го, каза») у рэпертуары гуртоў месяцаца ўзоры праваслаўнай традыцыі («Ў Ражаство Хрыстовэ»).

Яшчэ адной цікавай адметнасцю Тураўшчыны з’яўляецца бытаванне традыцыі ладзіць «кермаш» – свята вёскі, якое адзначаецца часцей за ўсё ў дзень «заклада» царквы: *«Не кІрмаш, а кЕрмаш. Это в нас быў прыстольны прызднік, і е шчас. Во все времена цэрковь была Міхайлоўская, Міхайлоўскі прыход. І раньшэ была яшчэ пры нашых дзедах. І тады той кермаш быў. І вон остався, хоця былі врэмена, шо цэрквы в нас не было, а кермаш быв. Людзі ходзілі одведваць своїх блізкіх, знакомых з далёкіх дзерэвень дажэ. І мы гатовіліся все. Кермаш ідзе – ў хаце наводзілі парадкі, блюда ўсякія, хто шо можа. Потому, што будуць тыя кермашовыя, не будуць – но в мене шоб була выпівка і закуска на два тры дні. Родня прыходзіла ў госці»* (А2.12.38. в. Рычоў). Традыцыя «ладзіць кермаш» захоўваецца на Тураўшчыне і сёння.

Сямейна-абрадавы цыкл вылучаецца разнастайнасцю паэзіі. Падчас экспедыцыі атрымалася запісаць узоры вуснай народнай творчасці, датычныя розных этапаў вяселля: «заручыны», «каравай», «саджаюць маладых», «узвышаюць караваі» і інш.

Фальклор Тураўшчыны багаты і разнастайны. Сучасныя рэаліі ўносяць свае карэктывы, але многія традыцыі знаходзяць сваё месца ў жыцці мясцовага насельніцтва і сёння. Назіраць традыцыі ў іх жывым бытаванні – вялікая ўдача не толькі для даследчыкаў традыцыйнай культуры, але і аматараў.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Глушэц, І. В. Народны фальклорна-этнаграфічны калектыў «Міжрэчча»: Фальклор вёскі Пагост Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці / І. В. Глушэц. – Гомель: Гомельскі АЦНТ, 2018. – 44 с.
2. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / Российская академия наук, Институт славяноведения и балканистики. Т. 4: П (Переправа через воду) – С (Сито) / [Т. А. Агапкина и др.]. – М., 2009. – 649 с.
3. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / Российская академия наук, Институт славяноведения и балканистики. Т. 5: С (Сказка) – Я (Ящерица) / [Т. А. Агапкина и др.]. – 2012. – 736 с.
4. Славянский и балканский фольклор: Духовная культура Полесья на общеславянском фоне / АН СССР, Институт славяноведения и балканистики – М. : Наука, 1986. – 286, [1] с.
5. Фальклор Прыпяцкага запаведніка: па матэрыялах даследавання вёсак Азяраны, Перароў, Перароўскі Млынок, Хваенск, Хлупін Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці / Гомельскі АЦНТ – Гомель, 2013. – 76 с.

Веснавы земляробчы абрад «Карагод» на свята Юр'я 6 мая

Рэгіна ГАМЗОВІЧ

*філолаг, грамадскі эксперт па ахове
нематэрыяльнай культурнай спадчыны*

Вёска Пагост Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці вядомая ў Беларусі і за яе межамі як захавальніца першага элемента нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў нашай краіне – ён разглядаўся ў Міністэрстве культуры яшчэ ў 2004 г. Пра тое, што элемент ахоўваецца дзяржавай, сведчыць памятны знак з атрыбутамі абраду.

Гэта земляробчы абрад на свята Юр'я 6 мая, які традыцыйна пачынаўся выганам першы раз кароў на пашу. Сваіх рагулек гаспадыні выганялі асвечанай вербачкай, з замовамі і абярэгавымі дзеяннямі, кармленнем рагулек спецыяльна спечаным на Серадапосце «хрэшчыкам». Сёння ў Пагосце няма ніводнай каровы, затое ва ўрочышчы Рагі пасуцца вялізныя дзікія быкі з чорнай поўсцю і зогнутымі наперад рагамі – так званыя быкі Хека, штучна выведзеная немцамі парода, вельмі падобная на легендарнага дзікага быка тура, які асабліва шанавуўся тут, на Тураўскай зямлі. Яго лічылі самым дужым сярод лясных звяроў.

Выгнаўшы першы раз кароў на пашу, жаночая абрадавая супольнасць вёскі збіралася ў адной хаце і прыступала да выпякання абрадавага пшанічнага хлеба, які, як і сам абрад, тут называюць «карагод». У некаторых іншых вёсках – «каравай». Яго ўпрыгожваюць каласкамі з цеста і ўторкваюць у гэты хлеб урачыста, пад спяванне абрадавай песні, сімвалічныя «ралцы» – тры галінкі пладовага дрэва, якое расцвіло ў гэты час.

Кожная галінка мае па тры адгалінаванні і ўсяго іх дзевяць. А гэта 9 месяцаў сцельнасці каровы і цяжарнасці жанчыны.

На поле ўдзельніцы абраду выходзяць праз ручнік.

Дзяўчынкі, якія дасягнулі ўзраставай спеласці, далучаюцца ў гэты дзень да жаночай супольнасці, водзяць разам з імі ў полі, дзе пасеяна азімае жыта ці пшаніца, кругавы карагод і заклікаюць святога Юр'я «адмукнуць зямліцу, выпусціць расіцу». У дар маці-зямлі на полі закопваецца акрайчык жытняга хлеба, перавязаны чырвонай стужкай – каб ніва дала багаты ўраджай. Жанчыны водзяць кругавы карагод, у цэнтры якога стаяць мужчыны з атрыбутамі абраду. Графічна гэта азначае знак засеянага поля.

Пасля абраду і абыходу ўсёй вёскі (юраўскае валачобніцтва) дзяўчаты павінны былі насіць фартушкі, якія прызначаны ахоўваць жаночае лона. Таму адным з атрыбутаў абраду з'яўляецца фартух: зялёны нясуць у поле на граблях (першапачаткова на крыжавіне, якую людзі замянілі на граблі ў перыяд барацьбы з рэлігіяй), бо азімае жыта або пшаніца яшчэ няспелае, зялёнае; з поля вяртаюцца ў вёску з чырвоным фартухом і абыходзяць усю яе з такім жа карагодам, як у полі.

З поля ідуць таксама праз ручнік.

«Дзе карагод ходзіць, там жыта родзіць, а дзе не бывае, там улягае» – радок з абрадавай карагоднай песні высвечвае сутнасць і мэту абраду. Сімвалічным падарункам дзяўчатам, якія ўпершыню сталі ў карагод, з'яўляецца пара яек або абавязкова іх цотная колькасць. Гэта азначае пажаданне аднавяскоўцаў гэтым

дзяўчатам знайсці сабе пару і прадоўжыць род. А вусна жанчыны-спявачкі жадаюць, каб усё ў гаспадарцы добра пладзілася і ўсе сямейнікі былі здаровыя і «На той год даждалі». Такім чынам, абрад «Карагод» прысвечаны плоднасці нівы, жывёлы і чалавека.

«Рагаты» абрадавы хлеб сімвалізуе дзікага быка тура, апошні з якіх вымер у 1627 г., а само слова «карагод» (у гаворках адзначаецца дыялектнае «каравод») складаецца з дзвюх асноў – карв(бык) і вадзіць. Бык – ахвярная жывёла, якую старажытныя жыхары Зямлі прыносілі сонечнаму боству. Культ быка на тэрыторыі Беларусі існаваў з часоў позняга неаліту. На тэрыторыі Тураўшчыны (правабярэжжа Прыпяці) ён захаваўся ў традыцыі мясцовых жанчын насіць рагатыя галаўныя ўборы – яна існавала ў некаторых вёсках на Вялікдзень і Тройцу да сярэдзіны ХХ ст.

У словах «карагод» і «каравай» адна аснова – «карв», хоць абрадавыя дзеянні, прысвечаныя быку, розныя, а мэта адна – забеспячэнне плоднасці. Вясной карва (у гэтых мясцінах – прыручанага дзікага быка тура) вадзілі ў поле да кароў, а пасля яго знікнення быка замяніў пышны рагаты пшанічны хлеб. Такое меркаванне выказаў Васіль Ліцвінка ў артыкуле «Абрадава-святочная Тураўшчына. Спраба гістарычнай рэтраспектывы», змешчаным у выданні «Тураўшчына: мінулае, сучаснасць, будучыня», вып. 6:

«Магчыма, некалі на Тураўшчыне вясной аглядаць пасеянае ўвосень азімае жыта выходзілі з прыручаным турам, а ў пазнейшы час – з валамі, якімі абворвалі вёску, каб засцерагчы ад усялякіх няшчасцяў».

Сапраўды, старыя жыхары Пагоста і іншых вёсак яшчэ памяталі, як абворвалі вёску перад святам Юр'я парай валоў-блізнукоў.

На вяселлях «ваяюць» вобраз карва (быка) у форме такога ж рагатага пышнага пшанічнага хлеба. Культ быка паходзіць з Індыі, дзе шануюць кароў, а мы ж усе індаеўрапейцы. Індаеўрапейскае «кор» азначае рог, а бык і карова – жывёлы рагатыя, якіх з чалавекам звязвае шмат агульнага, што дало падставы ў перыяд матрыяхату і старажытнага земляробчага перыяду праславянскай эпохі да ўзнікнення культу гэтай жывёлы-карміцелькі. Магчыма, што прыручэнне дзікага быка тура адбылося на гэтай тэрыторыі, што і абумовіла замацаванне гэтага культу, рэшткі якога ў розных праявах дайшлі да нашага часу.

Юраўскае валачобніцтва завяршаецца ў цэнтры сяла веснавымі гульнёвымі карагодамі, песнямі і танцамі, рухомымі гульнямі, сумесным застоллем удзельнікаў абраду. Яно завяршае перыяд вясны ў народным календары. А пачынаецца ваджэнне карагодаў на Вялікдзень пасля таго, як пагосцкія жыхары і сваякі, якія прыехалі на свята, наведваюць продкаў на мясцовых могільках

і пакінуць на іх магілах чырвоныя яйкі, кускі пірага і кветкі, затым самі разгаўляюцца дома. Гульня на ўбіткі, музыка, танцы, карагоды ў цэнтры сяла, песні не сціхаюць да вечара. Некалі моладзь з гэтага свята і да Юр'я парачкамі плавала на чаўнах і спявала песні на разліў ракі. Цыкл такіх песень быў запісаны ў 2010 г. на відэакамеру Студэнцкага этнаграфічнага таварыства ад Надзеі Нікіфараўны Маркевіч (1922 – 2015) з суседняй, за 2 км ад Пагоста, вёскі Чэрнічы. Некаторыя з гэтых песень памяталі і старэйшыя пагосцкія спявачкі, толькі яны не выдзялялі іх менавіта як «песні на разліў ракі». Ды і ў Чэрнічах старэйшыя людзі спявалі іх на Вялікдзень і Юр'я, седзячы на прызбах і лавачках каля хаты, пераклікаючыся з галасамі маладых спявачак на Прыпяці.

Усе пагосцкія абрадавыя традыцыі звязаны з культам хлеба: на паверхні абрадавага хлеба на свята Юр'я веснавога выкладаюцца тры каласкі з цеста, на Шчодры вечар у кожную хату шчадроўнікі разам з песнямі, музыкай і найлепшымі пажаданнямі прыносяць тры каласкі жыта або пшаніцы, у абрадзе «Жаніцьбы коміна» хатні свяцільнік таксама ўпрыгожваецца каласкамі.

Абрад «Карагод» у жывой традыцыі захаваўся толькі ў Пагосце. Раней жа яго праводзілі ва ўсіх вёсках Тураўшчыны. І толькі ў адной з іх – у вёсцы Запя-сочча, былым прадмесці Турава, не выпякалі адзін абрадавы хлеб – там кожная дзяўчына выходзіла ў поле са сваім маленькім карагодзікам – копіяй вялікага пышнага і рагатага абшчыннага пшанічнага хлеба. Гэта тлумачыцца тым, што разам з заснаваннем Турава гэтае паселішча ўтварылася з рамеснікаў, якіх звезлі з розных мясцін дрыгавіцкага протакняства, якое папярэднічала Тураўскаму княству.

І гэта яшчэ раз сведчыць: абрад «Карагод» з'яўляецца этнічным маркерам насельнікаў Тураўшчыны.

Дзяленне абрадавага хлеба, які ў Пагосце называюць «карагод»

Кацярына Панчэня са старажытнай вёскі Пагост і фальклорна-этнаграфічны гурт «Міжрэчча»

Рэгіна ГАМЗОВІЧ

*філолаг, грамадскі эксперт па ахове
нематэрыяльнай культурнай спадчыны*

Кацярыну Аляксеёўну Панчэню – стваральніцу фальклорна-этнаграфічнага гурту «Міжрэчча», які носіць найменне «народны» і які змог захаваць асноўныя этнічныя рысы жыхароў Тураўшчыны, – яе аднавясковец пісьменнік Міхаіл Кузьміч у кнізе «Мой Пагост» назваў жанчынай крылатай душы за яе адданаць роднаму краю і вернасць традыцыям – моўным, спеўным, музычным, вусным формам фальклору, якія яна рупліва зберагала і папулярызавала.

Паколькі вёска гэтая незвычайная і сусветнаведомая, то варта перш за ўсё прысвяціць некалькі радкоў ёй, бо гэта тое асяроддзе, дзе нарадзілася і выхоўвалася знакамітая спявачка, захавальніца традыцыйнай культуры Тураўшчыны і сапраўдная патрыётка сваёй Радзімы.

У аснове слова «патрыёт» – лацінскае «pater» – бацька (рускае «отец») і «patria» – Бацькаўшчына (рускае «Отечество»). Слова запазычана ў эпоху Пятра I, але і да гэтага людзей, якія прысвячалі сваёй Радзіме добрыя ўчынкі, у Расіі называлі родным словам – «доброхот». Такім чынам, і мы сёння патрыётам называем чалавека, які любіць сваю Бацькаўшчыну, верны гісторыка-культурным каштоўнасцям продкаў, гатовы іх захоўваць і памнажаць.

Кацярына Аляксееўна Панчэня менавіта такая асоба. Яна прысвяціла сваё жыццё захаванню песень і музыкі, усяго, што чула з маленства ад бацькі, маці і братоў, сваёй бабулі па маці і сваіх аднавяскоўцаў, захаванню тых абрадаў і звычаяў, рамёстваў, якімі была багатая родная вёска. Запомніла таксама паданні і казкі, калыханкі і забаўлянкі, гульні і танцы, засвоеныя змалку. Упітвала ўсё глыбока, зберагала ў памяці і душы.

Год нараджэння – 1941

Кацярына Аляксееўна Панчэня ўпершыню адзначыла свой сапраўдны дзень нараджэння ў 80 гадоў. Да юбілею Жыткавіцкі райвыканкам ушанаваў яе званнем ганаровага грамадзяніна. Але для яе найлепшым падарункам была дата яе нараджэння – 30 лістапада 1941 г. Даведалася пра гэта, дзякуючы земляку Міхасю Кузьмічу, які ў 2020 г. напісаў і выдаў кнігу, прысвечаную роднай вёсцы і аднавяскоўцам.

Гэта быў час, калі фашысты акупавалі Беларусь, палілі вёскі. Бацька з самага пачатку вайны пайшоў на фронт, а маці з чатырма дзецьмі ратавалася ў сваякоў у в. Іванава Слабада Лельчыцкага раёна. Пагост гарэў некалькі разоў, фашысты здзекваліся з мірных людзей, забівалі, выганялі на прымусовыя работы ў Германію. 22 жніўня 1941 г. зажыва спалілі 69 чалавек. Гора ды бяда не азлобілі, не падкасілі працавітых і моцных пагосцкіх людзей. Пасля вайны адбудоўвалі вёску, працавалі з рана да вечара на сваёй пладавітай зямлі, ды і самі былі пладавітымі – праз дзесяць гадоў, як ніколі, вёска падрасла насельнікамі аж да 1222 чалавек. Моладзь імкнулася да таго, каб атрымаць адукацыю, праславіць родны кут.

Сямейныя музычныя традыцыі

Кацярына яшчэ падлеткам праявілася як спявачка, ды і працавітасцю таксама. У прадзенні, ткацтве і вышыўцы не адставала ад лепшых майстрых.

Змалку яе выхоўвала бабуля з боку маці з в. Азяраны, а ў творчым плане яна шмат пераняла ад цёткі (роднай сястры бацькі), сваёй хроснай маці – Марыны Конанаўны Торчык. Дзіця аддзялілі ад сям’і ў 4 гадоў, бо яе не прызнаў бацька, прыйшоўшы з вайны, нават моцна збіў. Потым каяўся, прасіў праба-чэння. Але ўсё жыццё Каця была ізгоем у сям’і, дзеці называлі яе «бенькай», здзекваліся, прыляпілі мянушку Ямеля. У Азяранах бабуля і хросная маці апекаваліся ёю з любоўю, заклалі аснову яе творчай асобы, развілі памяць і музычныя здольнасці, бо былі добрымі спявачкамі, расказчыцамі.

Дзяўчынка ўсё жыццё старалася быць першай у працы і ў песнях, каб дагадзіць бацьку, якога на вёсцы цанілі за ўмелья рукі і музычны талент, называлі па-вулічнаму Аляксея. Ён дапамагаў аднавяскоўцам будаваць хаты, майстраваў мэблю, адметныя скрыні, што пасля вайны было важна. За сваю працу прасіў нядорага, за што яго называлі Дзяшоўка за тое, што ён заўсёды казаў: «Зраблю па дзяшоўцы». Падрасшы, Каця запамінала народныя легенды і паданні, якія чула на вячорках у бацькоўскай хаце, была здольнай да танцаў і мела выдатны слых, атрымаўшы яго ў спадчыну ад бацькі. Аляксей Конанавіч Кузьміч быў знакамітым на Тураўшчыне гарманістам, майстрам на ўсе рукі. Валодаў рэдкім дарам гумару і заўсёды ўмеў стварыць святочную атмасферу, за што яго паважалі аднавяскоўцы. Гармонік загазаў у 1947 г. на Тульскай музычнай фабрыцы, куды яму калгас выпісаў камандзіроўку на цэлы месяц. У той час у Пагосце і суседніх вёсках было шмат музыкантаў – самі рабілі скрыпкі, барабаны, бубны. Дзядуля Кацярыны Аляксеўны зрабіў бубен, якім яна карысталася ўсё жыццё. Вялікую пашану мелі гарманісты. Сыны Аляксея Конанавіча (1915–1990) Васіль і Міхаіл таксама былі гарманістамі.

Уся сям’я была музычнай – кожны спявак, музыкант, танцор. Калі Каця выйшла замуж, то і сваім сынам перадала музычныя гены дзеда – двое сталі выдатнымі гарманістамі. Змяніўшы многія сельскія прафесіі, у 1980 г. стала працаваць загадчыцай клуба і арганізавала ў Пагосце фальклорна-этнаграфічны гурт «Міжрэчча». Да гэтага ў клубе выступаў хор з мясцовых спявачак, але рэпертуар быў сцэнічны – ставілі сцэнкі, чыталі байкі, а песні спявалі ў асноўным патрыятычныя і на тэмы калгаснага жыцця. Назву прапанаваў дырэктар мясцовай школы: вёска знаходзіцца ў міжрэччы Прыпяці і Сцвігі.

Спадчына роднай вёскі

Кацярына Аляксеўна заўсёды разумела каштоўнасць роднай музычнай спадчыны і абрадавай культуры, таму стала падтрымліваць тыя традыцыі, якія памятала з дзяцінства, бо бачыла, што яны сталі забывацца пад уплывам

Гурт «Міжрэчча» на тэлеперадачы «Запрашаем на вячоркі». Кацярына Аляксееўна Панчэня – першая злева ў верхнім радзе, гарманіст унізе справа – Анатоль Міхайлавіч Панчэня

Дзяды ў сям’і Панчэняў і Бабы з удзелам Міколы Аляксеевіча Саскевіча. Паколькі ў сям’і былі тапельцы, Кацярына Аляксееўна дзядоўскую міску заўсёды насіла на ваду

Раство і Шчадрэц у Пагосце

Нематэрыяльная культурная спадчына
Тураўшчыны

Абрад «Гу, вясна!» у апошні дзень Масленіцы

Абрад на Сорак Сетых

панаваўшай тады барацьбы з рэлігіяй, а заадно і з народнымі традыцыямі. Для яе і тое, і другое было часткай душы. «Без Бога ні да парога», – кажа яна заўсёды. «Беражыце сваю гаворку, песні, абрады, спадчыну нашу, што перадалі нам продкі», – заўсёды вучыла моладзь. Збірала, як пчолка, ад старэйшых спявачак «колішнія песні», якія падзабыліся, аднаўляла як мага паўней каляндарныя і сямейныя абрады.

Яе працу заўважыў Васіль Дзмітрыевіч Ліцвінка (1941–2007), доктар філалагічных навук з Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, аўтар і вядучы тэлеперадачы «Запрашаем на вячоркі», шмат здымаў гэты калектыў у студыі Белтэлерадыёкампаніі і ў самім Пагосце. Прывёз і мяне ў Пагост, пазнаёміў з Кацярынай Аляксееўнай. У многім дзякуючы яе багатаму фальклорнаму багажу Тураўшчына стала маёй палявой тэрыторыяй, якую я даследую з пачатку 1990-х гг. Гэта так званае Малое Палессе, у якое ўваходзіць правабярэжжа Прыпяці Жыткавіцкага раёна, часткова Лельчыцкі раён Гомельскай вобласці, Столінскі раён Брэсцкай вобласці.

Параўноўваючы традыцыйную культуру розных вёсак і яе захаванасць да нашых дзён, можна зрабіць выснову, што найбольш поўна фальклорная спадчына з яе асноўнымі этнічнымі рысамі захавалася ў Пагосце. І ў гэтым вялікая заслуга Кацярыны Аляксееўны. Нездарма першай у нашай краіне статус нематэрыяльнай культурнай каштоўнасці атрымала традыцыя святкавання веснавога Юр'я з абрадам «Карагод» у в. Пагост, якая ніколі тут не перарывалася. 23 лістапада 2004 г. дакументы разгледзела Беларуская рэспубліканская навукова-метадычная рада па пытаннях гісторыка-культурнай спадчыны, а 14 мая 2007 г. зацвердзіў Савет Міністраў.

Мікола Аляксеевіч Саскевіч запісаў у свой час ад старэйшых людзей, як святкавалі Саракі ў Пагосце: *«Это ж было колісь такое свято – Сорак Сетых. Дак на это свято так робілі. От як е хлопцы ў кого, ужэ бацько кажэ: “Хлопцы, уставайце і берэце по сорок палок наломце і отичытайце, і перэкідайце цераз сарай. Як перэкінеце, то будзеце кошкаць яйца”. То от жэ вони пойдуць кошкаць яйца по гэтых кустах. Так як которы скошкае, да кажэ: “А шчо, я перэкідаў палкі, а ты нігодное не перэкинуў – нігодное і не скошкаў! О!” Вуціныя яйца, як свойскіе. Вутва – вона ж веліка, а чырка – менша, то меншыя і яйца. Дак дзеці як пойдуць, да кошкаюць, кошкаюць... От жэ мое, то серэдні навек накошкае этых яец! А тые – не. А вон кажэ: “Не трэ было спаць. Я, кажэ, перэкідаў палкі, а ты говорью: “Эй, шчэ это нешчо вон перэкідае, то вон накошкае”. От я і накошкаў».*

На Сорак Сетых маці пячэ сорок жавароначкаў (печыва ў выглядзе птушкі). На гарачай яшчэ блясе выносіць гэтае печыва на вуліцу і высыпае ў тканую

Нематэрыяльная культурная спадчына
Тураўшчыны

Пойма Прыпяці вясной –
легендарнае «мора Герадота».
Вёска Пагост
падчас веснавога разліву

Старадаўні абрад
«Жаніцьба коміна»

настольніцу. Гэтую настольніцу падкідаюць, а разам з ёю і печаных птушчак – яны як бы падлятаюць уверх. Дзеці іх хапаюць і тут жа з’ядаюць. Падкідаючы, а таксама пакуль дзеці забяўляюцца птушкамі, жанчыны спяваюць вяснянкі. Так заклікаюць вясну ў Пагосце на свята Сорак Сетых 22 сакавіка.

Старадаўні абрад «Жаніцьбы коміна» захаваўся толькі ў Пагосце і ў в. Дзяржынск Лельчыцкага раёна. У Пагосце яго спраўляюць на Галавасека 11 верасня пасля засевак азімых. З гэтага першага запальвання святла ў хаце пачынаюцца попрадкі, дзяўчаты вучацца ад старэйшых прасці, спяваць, слухаюць мясцовыя паданні, казкі, гісторыі. Зімовы перыяд даўней быў прысвечаны вырабу адзення і абутку.

Абрад «Карагод» на свята Юр’я 6 мая стаў сусветнаведомым дзякуючы таму, што гурт «Міжрэчча» пад кіраўніцтвам Кацярыны Панчэні і ўсе жыхары Пагоста захавалі яго да XXI ст. у жывой традыцыі. У вёсцы ўстаноўлены ахоўны знак, які складаецца з атрыбутаў абраду. Адзін з іх – граблі, якімі людзі замянілі крыж, на якім некалі насілі ў поле зялёны фартух, а з поля чырвоны. На поле заходзілі пад ручнік.

У полі перш за ўсё закопваюць акраец жытняга хлеба, перавязаны чырвонай стужкай – дар маці-зямлі, у якой просяць добрага ўраджаю. Заклікаюць святога Юр’я «адмыкнуць зямліцу, выпусціць расіцу». Жанчыны і дзяўчаты становяцца ў круг, у цэнтры якога – мужчыны з іконай, фартухом на граблях, а самы паважаны трымае і падвышае абрадавы хлеб. Гэта і ёсць асноўны атрыбут абраду – вялікі бохан пшанічнага хлеба (каравай, які тут называюць, як і абрад, карагодам), упрыгожаны трыма галінкамі пладовага дрэва (іх называюць «ралцэ»), кожная з якіх мае па тры адгалінаванні. Усяго іх дзевяць, што сімвалізуе 9 месяцаў сцельнасці каровы і цяжарнасці жанчыны. Сам хлеб зверху ўпрыгожаны трыма каласкамі з цеста і трыма шышкамі. У гэтым – маленне аб ураджаі, дабрабыце. Такім чынам, увесь абрад прысвечаны плоднасці нівы, свойскай жывёлы і чалавека. Раней дзень Юр’я веснавога пачынаўся з выгану кароў упершыню на пашу – асвечанай вярбой, з дапамогай магічных ахоўных абрадаў і замоў, гаспадыні кармілі сваіх рагулек спецыяльна спечаным на Серадапосце печывам у выглядзе крыжа.

Але яшчэ больш архаічны сэнс абраду – у яго назве. «Карагод» азначае звычай вадзіць у поле «карва» – дзікага быка тура, якога на правабярэжжы Прыпяці асабліва шанавалі. Ад яго, прыручанага людзьмі, пайшлі ўсе еўрапейскія быкі і каровы. Пасля абраду ў полі жанчыны абыходзяць усю вёску і ля кожнага падвор’я водзяць такі ж круглы карагод, як у полі, каб і на агародах у людзей усё добра расло. Гаспадары выносяць удзельніцам у пачастунак самапечаны

Нематэрыяльная культурная спадчына
Тураўшчыны

Актуальныя практыкі захавання

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

хлеб, пампушкі, яйкі. Яйкі абавязкова цотным лікам, каб дзяўчаты, якія водзяць карагод, знайшлі сабе пару і прадоўжылі род.

Пасля юраўскага валачобніцтва па вёсцы ў цэнтры водзяць апошні раз гульнёвыя карагоды. І больш не спяваюць веснавыя песні, бо веснавы перыяд скончыўся.

Жаночыя рамёствы

Кожная з удзельніц гурту «Міжрэчча» валодала ўсімі традыцыйнымі жаночымі рамёствамі, што відаць, як толькі трапляеш у хату кожнай майстрыхі.

Пра народныя строі жыхароў Пагоста 50-х гг. ХХ ст. дае ўяўленне калекцыя сарочак з акадэмічнага Музея старажытнабеларускай культуры:

Сарочки з калекцыі гэтага музея і тыя вырабы, што захоўваюцца ў клубе, капіравалі Кацярына Аляксеўна і Ірына Ціханаўна для ўдзельнікаў абраду «Карагод», адорвалі шматлікіх гасцей.

У хаце Марыі Дзянісаўны Валанцэвіч

Юлія Нікіфараўна Панчэня ў сваёй хаце з тканымі і вышытымі вырабамі, аздобленымі карункамі

Зося Рыгораўна Кузьміч

Галіна Рыгораўна Літвінка

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

У хаце Кацярыны Аляксееўны Панчэні ў пост і на свята

Узоры сарочак з Пагоста, якія захоўваюцца ў Музеі старажытнабеларускай культуры НАН Беларусі

Пасля гала-канцэрта з узнагародай, «Кудзесамі» і членамі журы. Вялікі Ноўгарад

Гурт у Маскве

Гурт у Германіі

Сусветная слава

Гурт «Міжрэчча» – удзельнік такіх буйных фальклорных фестываляў у рэспубліцы, як «Берагіня», фестываль этнакультурных традыцый «Покліч Палесся» ў Ляскавічах. На Беларускам тэлебачанні здымаўся ў перадачах «Запрашаем на вячоркі», «Радавод», «Спявай, душа», «Спрадвечнае». Некаторыя з іх захоўваюцца ў фондах тэлебачання. Гэта перадачы і фільмы, у якіх адлюстраваны абрады: вяселля, абворвання вёскі, Гукання вясны, Шчодрык, а таксама абрад «Карагод» на свята Юр'я. «Карагод» – першы элемент нематэрыяльнай культурнай спадчыны, узяты ў 2004 г. пад ахову дзяржавы, яму нададзены статус нематэрыяльнай культурнай каштоўнасці. Іх прыязджаюць паглядзець аматары фальклору і журналісты, часцей – фотакарэспандэнты, паколькі пагашчанскія абрады вельмі маляўнічыя. У 2010 г. вядомая амерыканская тэлекампанія CNN аб'явіла рэйтынг 10 мясцін у свеце, дзе цікава святкуюць Ражаство і Новы год. На трэцім месцы аказалася в. Пагост Жыткавіцкага раёна. У той год на вёску прыехала шмат журналістаў рэспубліканскіх СМІ, а ў 2011 г. серыю сюжэтаў для перадачы «Добрай раніцы, Беларусь!» Першага канала БТ здымала тэлежурналістка Алена Грыкень. На працягу 2012 г. у Пагосце здымаліся фільмы «Беларускага відэацэнтра» – «Дачка Прыпяці» (48 хв.) і «Кола часу» (52 хв.) – пра традыцыйную культуру в. Пагост. Кацярына Панчэня стала асноўнай гераіняй фільма «Дачка Прыпяці». Яе лёс цалкам звязаны з гэтай ракой – праз прыроднае асяроддзе, штодзённую працу, памяць пра памерлых і клопат пра жывых, традыцыйную культуру і праваслаўную веру, аднасяльчан і сябровак-спявачак.

У 2019 г. «Юраўскі карагод» з в. Пагост уключаны ЮНЕСКА ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якая патрабуе тэрміновай аховы. Гэты абрад можна лічыць этнічным маркерам Тураўшчыны, бо ён існуе тут спрадвеку і некалі праводзіўся 6 мая ва ўсіх вёсках.

Нематэрыяльная культурная спадчына
Тураўшчыны

Гурт «Міжрэчча» ў 2012 г.

Кацярына Аляксееўна Панчэня за кроснамі ў хаце

Да бабы Каці ехалі турысты не толькі з розных куткоў Беларусі, а і з-за мяжы. Адметная сакавітая тураўская гаворка, нязменны гумар і аптымізм, адкрытая людзям душа спявачкі і майстрыхі, гатовай усіх гасцінна прыняць у сваёй хаце, падзяліцца ведамі і навыкамі, адарыць колішнімі песнямі і сваімі ручнымі вырабамі рабіла сустрэчы з ёю незабыўнымі.

Мясцовы клуб таксама адкрыты для гасцей – яго супрацоўнікі разам з Кацярынай Аляксееўнай і спявачкамі гурту знаёмілі з гісторыяй вёскі, побытам жыхароў, старадаўнімі рамёствамі, абрадамі і звычаямі, частавалі мясцовымі традыцыйнымі стравамі. Сапраўднай пераемніцай творчасці пагосцкай Берагіні стала Ірына Ціханаўна Торчык. А сама Кацярына Аляксееўна была заклапочана толькі тым, каб не згінула спадчына роднай вёскі, бо карэнных жыхароў становіцца ўсё менш, моладзь з'язджае ў гарады ў пошуках працы, вольныя хаты скупляюць дачнікі. За тое, што яна зберагла да нашага часу разам з усімі пагашчанамі спадчыну роднай вёскі – нізкі ёй паклон.

Яна заўсёды казалася: *«Я к славе не імкнулася. І нават не запамінаю, хто адкуль прязджае да мяне. Хто па песні, хто пераняць тое, як ткуць у Пагосце, хто паглядзець на нашы абрады, хто падзівіцца на быкоў тураў. Думаю, што мне так дадзена Богам усё гэта захоўваць. Я была яшчэ дзяўчынкай і паехала з бабамі ў ягады – па журавіны. Як пачалі ўсе збірацца з балота, хто прысеў, хто прылёг. Можна, і я заснула. Але мне здаецца, што гэта было наяву. Раптам з'явіўся дзядок, увесь у белым адзенні. Ён хацеў з намі пад'ехаць на машыне. Гаварыў не толькі са мной. А потым як з'явіўся ніадкуль, так і знік, на развітанне пагладзіўшы мяне па галаве. Дагэтуль гэта памятаю. Можна, гэта быў які апостал ад Бога. Калі мне дужа цяжка або радасна, я яго ўспамінаю.»*

Репрезентация культурной памяти в обряде «Юраўскі карагод»

Элина УСОВСКАЯ

*доцент кафедры культурологии
Белорусского государственного университета,
кандидат культурологии*

Несколько удивительным кажется стремление ученых-теоретиков, исследователей-практиков, людей как таковых обращаться к проблеме коллективной памяти, прошлому, традициям в период очень существенных и мощных социальных, ментальных, дигитальных трансформаций XX и XXI вв. Возможно, это объясняется желанием оставаться собственно человеком, осознавать себя в качестве

индивида и индивидуума, ощущать идентичность и личностную, и культурную. При существующих процессах девальвации традиции и преемственности внимание к прошлому, коллективной культурной памяти, выраженное в самых разных формах, остается по-прежнему важной частью нашей жизни.

В предметно-научном плане обращение к прошлому (и не только) эксплицировано в широком направлении культурных исследований – Memory studies (Исследования памяти), которое представляет собой мультидисциплинарную область, включающую историю, антропологию, литературу, философию, психологию и многие другие сферы. Начиная с Мориса Хальбвакса, оно проделало огромную работу по рефлексии феноменов прошлого и памяти – коллективной, исторической, индивидуальной. Особую роль сыграли фундаментальные и практические исследования Жака Ле Гоффа, Поля Рикёра, Пьера Нора, Марка Оже, Яна и Алейды Ассман, Ханса Ульриха Гумбрехта, Патрика Хаттона и многих других.

Нас будут интересовать аспекты культурной памяти и коммеморации Memory studies и их репрезентации. Это значит, что не только сама по себе память как источник и форма сохранения определенной информации о чем-либо представляет интерес и важность, но память в контексте сопричастности к событию, явлению, артефакту, собственно, объекту культуры, т. е. отношение, выраженное духовно (идеи, ценности и т. д.) и практически (активность, деятельность в виде ритуализированных схем). Более того, культурная память и коммеморация неотъемлемы и от эмоционального восприятия и рефлексии мира, возможности и способности наделять те или иные объекты смысловыми значениями.

Еще одной особенностью, измерением памяти, социальной, культурно-исторической или личностной, является ее избирательность – помнить то, что позволяет нам себя идентифицировать как в ракурсе позитивной истории о себе, так и в контексте нежелательного. Прошлое раскрывается через воспоминания о разных событиях, представленных в своих собственных нарративах, историях, в людях и вещах, которые дороги, местах – местах памяти. С точки зрения Нора, «места памяти» это не сами по себе события, а *воспомяя* о событиях. Поэтому ключевой оказывается проблема о том, что мы помним и как мы помним, а также что нам разрешено помнить. Именно этот акцент оказывается весьма актуальным, поскольку, как писал Пьер Нора, «многочисленные места памяти (*lieux de mémoire*) существуют потому, что больше нет памяти социальных групп [1, с. 17].

Указывая на отсутствие памяти социальных групп, ученый стремился показать возникший разрыв связи идентичности – тождество истории и памяти

теперь невозможно. Примерно об этом же говорил и М. Хальбвакс, фактически противопоставляя историю и память. Как писал Я. Ассман, давший всеобъемлющий анализ его концепции, «“история” действует прямо противоположно коллективной памяти. Если последняя замечает лишь сходство и преемственность, то первая воспринимает исключительно различия и разрывы преемственности. В то время как коллективная память смотрит на группу “изнутри”, стремясь представить ей такой образ ее собственного прошлого, чтобы она на любой стадии могла себя узнать, и в котором поэтому изменения затушеваны, история, напротив, вымарывает такие эпохи неизменности на своей картине как “пустые” промежутки и только то считает историческим фактом, в чем проявляется изменение как процесс и результат» [2, с. 42].

Отметим, что, скорее, изменению подверглись и подвергаются сами социальные группы, утратив устойчивость и изменив принцип связей между их носителями, акторами. Трансформация коснулась и коллективной памяти, чаще всего концентрирующейся вокруг традиции. Однако историю не стоит понимать как фактор, синоним разрушения памяти или препятствие преемственности. История процессуальна и интегрирует в свое «текущее» поле прошлое, настоящее и будущее. Вопрос состоит в том, насколько неизменным или меняющимся остается прошлое, точнее, отношение к нему, каково его наполнение и как, через какие формы оно поддерживается / не поддерживается и почему. В конечном счете проблема заключается в том, чем заполнено пространство истории, истории как памяти, которое вряд ли объективно и идеально, но «заселено» воспоминаниями, интерпретируемо исходя из существующей эпистемы, идеологии, потребностей новых поколений.

В этом отношении культурная память направлена на фиксацию прошлого и его осмысление. Его трансляция и принятие осуществляются как автоматически, бессознательно, так и на уровне рефлексии, осмысления. Не будем отделять коммуникативную память от культурной, как это делает Ассман. Для нас коммуникативный аспект будет частью культурной памяти как памяти коллективной, главным признаком которой станет сохранение идентичности, осознание сообществом собственной самостоятельности и уникальности.

Интеграция различных критериев-признаков культурной памяти (в разных вариациях ее именовании), эксплицированных Ассманом, Хальбваксом, Оже и Нора, дает следующую матрицу определения содержания и структуры культурной памяти: наличие сообщества, объединяющегося вокруг общих целей / интересов, потребностей, происхождения, форм деятельности; пространственно-временные связи (межпоколенческие), включающие феномен преем-

ственности и воссоздания, заботы; отношение к природе, другим, друг к другу; «места памяти» (события, локации), их символизация и сакрализация, «воспоминания», т. е. коммеморация.

Рассмотрим некоторые аспекты репрезентации культурной памяти, без которых она не может существовать, заявлять о себе и осуществлять пространственно-временные связи с прошлым, настоящим и будущим, поддерживать идентичность и целостность сообщества.

В самом общем плане культурная память представлена в культурном наследии, включающем в себя и мировой, коллективный опыт человечества, и локальный – национальный и т. д. Достаточно обобщающее понятие культурного наследия, тем не менее, дает представление о том, на основе чего выстраивается, сохраняется и представляется культурная память. Для наглядности обратимся к обряду «Юраўскі карагод» (д. Погост Житковичского р-на Гомельской обл.), который, как известно, включен в Список нематериального культурного наследия ЮНЕСКО в 2019 г.

Он воплощает в себе единство христианско-языческой традиции, восходящей как к аутентичным пластам культуры славян – поклонение (вернее, олицетворение сверхъестественных креативных сил) богу плодородия и весны Яриле, так и к христианской традиции – культу Георгия Победоносца. 6 мая, когда проводится «Юраўскі карагод», в православной традиции считается днем мученической смерти Георгия Победоносца. Народное прочтение памяти св. Георгия (Юр'я) соотносится с трактовкой-переводом его имени («земледелец»), с одной стороны, с другой – олицетворяет победу сил добра, света, Церкви, добра над злом (образ змея), жизни над смертью. В этот день скот после долгой зимы впервые выгоняли в поле, а роса, по которой он шел, считалась целебной, помогающей и животным, и людям. Св. Георгию приписывалась роль отпиряющего взятыми у Господа ключами землю, выпускающему ее животворные силы в мир: земля пробуждалась и была готова снова рождать.

Итак, Юрьев день является событием, объединяющим самые разные функции и смыслы, имеющим и сегодня важное значение для жителей деревни, региона и белорусской культуры в целом.

Конфигурация культурной памяти создается вокруг сообщества, включающего живых носителей-наследников, знающих процесс ритуала и его сакральные стороны. Через обряд связь с предками становится доступной – прошлое не является чем-то рудиментарным, а оживает и живет через действия и «воспоминание». Естественно, что на первый план уже не выдвигаются те изначальные цель и потребность в богатом урожае, здоровом скоте, которые некогда

и были первоисточком «карагода». Людьюми, по-видимому, движет необходимость сопричастности, общности, которая достигается через коллективное действие и его сакрализацию, что, собственно, и составляет основу культурной коллективной памяти. «Юр'я» приобретает характер праздника, выходит за пределы повседневности, является, как пишет Ассман, «предметом ритуальной, не-повседневной коммуникации. Эта ритуальность коммуникации уже сама по себе есть оформление. Она продолжается в оформлении воспоминания, которое откладывается в тексты, танцы, образы и обряды» [2, с. 55].

Это воспоминание как коммеморация инициирует обращение к многовековому прошлому в логике ритуальных действий. Как правило, накануне традиционно выпекается каравай (карагод), который в сам праздничный день украшается цветами и веточками. Девушки плетут из барвинка венки и выбирают «воеводу» – уважаемого в деревне мужчину. За караваем, иконой св. Георгия, граблями с поверх зеленой тканью («фартушком»), на поле идут девушки и старшие женщины. Перед тем как начать водить хоровод, носительница и хранительница обряда, самая уважаемая пожилая женщина в деревне обращается к Богу с просьбой о богатом урожае. Желая того же всем жителям, она приносит ритуальную жертву – закапывает в землю кусочек каравая.

Обрядовые песни, сам хоровод после «жертвы», возвращение с поля, когда зеленая ткань на граблях меняется на красную, каждое действие и их логика соответствуют последующим практическим, «реальным» действиям и потребностям, символизируя их и сакрализируя, с одной стороны, а с другой – сохраняет преемственность между поколениями, прошлым и настоящим. Так, пение «Ой, выйдзем на поле ды паклічам Бога – адамкнуць зямліцу, выпусціць расіцу... Дзе карагод ходзіць, там Бог жыта родзіць, а дзе не бывае, там улягае», смена цвета «фартушка», сами грабли отсылают к практике «отпирания» спящей земли. Смена цвета с зеленого на красный говорит о потере землей невинности, целомудрия и готовности рожать, плодоносить. Угощение караваем участников и гостей обряда олицетворяет их сопричастность, приобщение как к идеационно-священному («карагод» не просто хлеб, а символизация жизни, нового урожая), так и к реальному (благополучию, богатству). Гуляния, хороводы, песни, танцы в Погосте после проведения обряда подчеркивают выход за пределы повседневности, будничности в мир праздника, коллективной культурной общности.

Обряд интегрирует в себе те элементы и цели, которые составляют сущность культурной памяти, объединяют материальный, символический и функциональный контексты, служат пространственно-временной коммуникации, включая и аспект заботы, о которой говорил Ассман [2, с. 57].

«Юраўскі карагод», такім образом, служыць прымером сыхраняючайся культурнай памяці, абладает множаством коммеморатывных, практычэскіх і сімвалічэскіх смышлов і служыць тэм месцам і собыціем памяці, котрыя пазвалілі сзодать на протязенні нескількіх столетій сзодственную ідентичность – локальную, но являющуюся частью общенациональной, спосзодствуючай на уровне архаичных, глубинных паттернов поддерживать общность белорусов. Не только сам обряд, его ритуальная сторона служат способом схранения памяці, но и носители традиции, а также те, кому необходимо его передать и кто готов его схранить и передавать дальше.

Список использованных источников

1. Нора, П. Проблематика мест памяти // П. Нора, М. Озуф. Франция-память. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1999. – С. 17–50.
2. Ассман, Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.

Летнік як форма сувязі з культурнай спадчынай

Ганна САСНАВІК

*студэнтка кафедры культуралогіі
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта*

Летнік – форма дадатковай адукацыі ў пэўнай галіне навукі, накіраваная на стварэнне супольнасці, аб’яднанай акадэмічнымі інтарэсамі і сумесным актыўным адпачынкам. Ён дапамагае паглыбіцца ў сферу, якая цікавіць, раздзяліць гэты вопыт з аднадумцамі і выкарыстоўваць яго далей у сваім навучанні або прафесійным шляху. Але часам сярод мэт не толькі атрыманне ведаў

і засваенне практык. Калі ў цэнтры летніка культуралогія, антрапалогія, этнаграфія, сацыялогія, ён можа збліжацца з экспедыцыяй, падразумявае ўключэнне ў жыццё пэўнай супольнасці і вывучэнне яе ўнікальных рыс, спадчыны і штодзённасці.

Так, летнік традыцыйнай культуры «Карагоднае кола» праходзіў у в. Пагост Жыткавіцкага раёна, вядомай сваім старажытным вясновым абрадам – Юраўскім карагодам, які штогод адбываецца 6 мая і ўваходзіць у Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА. Летняя школа была накіравана на пагрузэнне ў традыцыйную беларускую культуру, знаёмства з вясковай супольнасцю, характэрнымі для мясцовасці песнямі і танцамі. І, вядома, галоўнае – гэта людзі. Разам удзельнікі засвойвалі традыцыйныя веды і практыкі, натхнялі адзін аднаго, і ў выніку шмат для каго летнік стаў пунктам перамены, пераасэнсавання свайго стаўлення да мінулага. Менавіта сувязь сучаснасці з традыцыяй, спадчынай – яго цэнтральная тэма.

Перш за ўсё, летняя школа з’яўляецца часткай вялікага спісу неабходных мерапрыемстваў для захавання ўнікальнага абраду «Юраўскі карагод», які адносіцца да нематэрыяльнай культурнай спадчыны. Асабліваць такой формы спадчыны – гэта яе залежнасць ад жывых носьбітаў; яна не існуе асобна ад людзей (супольнасцей, груп і асоб), якія ствараюць і ўзнаўляюць яе, а таксама ідэнтыфікуюць сябе з ёй. Веды і практыкі перадаюцца з пакалення ў пакаленне, пастаянна абнаўляюцца супольнасцямі, фарміруюць у іх пачуццё самабытнасці, пераемнасці і адметнасці. Польскі сацыёлаг Ежы Шацкі апісваў традыцыю як сукупнасць таго, што адчувае супольнасць у адносінах да вопыту продкаў і якім чынам адбірае элементы гэтага вопыту. У выніку «пры вывучэнні традыцыі нас цікавіць не тое, што захавалася ад мінулага, а тое, якія элементы сацыяльнай спадчыны ўсё яшчэ лічацца каштоўнасцю ўнутры групы» [1, с. 26], – пісаў Шацкі. Такі погляд дапамагае ўбачыць жывую традыцыю, яе ўплыў на ідэнтычнасць і стратэгіі, якія выбіраюць прадстаўнікі пэўнай культуры ў сучаснасці і будучыні.

Мінулае выступае як крыніца рашэнняў для сучаснага, што само па сабе – амбівалентная з’ява. З аднаго боку, арыентацыя на мінулае можа прыводзіць да негатыўных наступстваў: захаванню міжгрупавых канфліктаў, адраджэнню разбуральных форм, якія становяцца пагрозай для чалавека, іншых істот і свету ў цэлым. З іншага боку, у мінулым змяшчаецца і неабходны культурны вопыт, які мае аўтарытэт і сэнс; яго дзейнасць ужо даказалі ўнутры супольнасці. Акрамя таго, ён фарміруе ідэнтычнасць, дапамагае чалавеку вызначыць сябе і сваё месца ў грамадстве. Формы, народжаныя мінулым, могуць не толькі

раз'ядноўваць, але і салідарызаваць, дапамагаць знайсці сувязь з сабой, іншымі людзьмі і пераадолець крызіс сучаснай культуры.

Падчас летніка ў Пагосце ўзаемадзеянне з вопытам мінулага, нематэрыяльнай культурнай спадчынай падтрымлівалася дзякуючы міжасобаснай камунікацыі, якая ажыццяўлялася ў трох формах: паміж пагашчанскай супольнасцю і ўдзельнікамі летніка, паміж экспертамі (лектарамі) і ўдзельнікамі, паміж самімі ўдзельнікамі.

Па-першае, найважнейшы аспект летняй школы – магчымасць даведацца пра традыцыю ад членаў супольнасці, пабачыць, што яна значыць для іх ідэнтычнасці і як уплывае на штодзённасць. Па Канвенцыі ЮНЕСКА 2003 г. Аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны, важнымі з'яўляюцца і сама традыцыя, і яе носьбіты – яны непарыўна звязаныя. Таму і людзі, і культурныя з'явы маюць патрэбу ў ахове і падтрымцы, а ў любой дзейнасці, якая датычыцца нематэрыяльнай культурнай спадчыны, павінны прымаць удзел члены супольнасці (гл.: [2]). «Юраўскі карагод» уваходзіць у спіс тэрміновай аховы, бо ёсць пагроза яго знікнення ў выніку сталага ўзросту носьбітаў і ўзмацнення ўрбанізацыі, вымірання вёскі. Каб традыцыя захавалася, неабходна падтрымліваць мясцовую супольнасць – як носьбітаў, так і падростаючае пакаленне, прыцягваць да ўдзелу ў абрадзе новых жыхароў Пагоста (у асноўным гэта дачнікі), жыхароў суседніх вёсак, іншых рэгіёнаў. Такім чынам будзе пашырацца супольнасць і захоўвацца пераемнасць. Летнік накіраваны менавіта на гэта – далучэнне людзей да традыцыі. Падчас яго ажыццяўлялася знаёмства жыхароў Пагоста з удзельнікамі мерапрыемства, шмат з якіх першапачаткова не былі звязаны ні з вёскай, ні з Палессем, а некаторыя – і з традыцыйнай культурай. У выніку носьбіты традыцыі перасталі быць закрытай суполкай, пра якую ведаюць толькі тыя, хто прафесійна займаецца народнай культурай і этнаграфіяй. Яны сустрэліся са звычайнымі людзьмі, аматарамі, якія могуць прапанаваць мноства новых рашэнняў.

Акрамя таго, даведацца пра традыцыі мінулага і зразумець, што яны значаць сёння і як суадносяцца з сучаснай культурай, дапамагалі людзі, шчыра зацікаўленыя ў вывучэнні беларускай культурнай спадчыны, дзякуючы якім яна захоўваецца. Летнік аб'яднаў прадстаўнікоў Акадэміі навук, якія займаюцца нематэрыяльнай культурнай спадчынай; выкладчыкаў, навукоўцаў, кожны з якіх з'яўляецца ўнікальным спецыялістам і даследуе праблемы традыцыйнай культуры; стваральнікаў культурных праектаў, звязаных з турызмам або традыцыйнымі промысламі. Сярод удзельнікаў былі людзі, якія ездзяць у экспедыцыі ў розныя рэгіёны Беларусі, праводзяць абрады і адзначаюць

святы, займаюцца аўтэнтчнымі танцамі, пераймаюць спеўнае майстэрства ад носьбітаў, вучацца іграць на музычных інструментах, каб стварыць капэлу, шуюць строй. Яны на сваім уласным прыкладзе паказваюць, як можна ўплятаць традыцыйную культуру ў сваё паўсядзённае жыццё.

На працягу сямі дзён удзельнікі летняй школы знаходзіліся ў цеснай сувязі адзін з адным, знаёміліся і сумесна распрацоўвалі ідэі для захавання традыцый Пагоста і яго развіцця. Летнік падразумявае так званы турызм удзелу, неабходнасць далучацца да ўсіх працэсаў, а не быць пасіўным назіральнікам. Кожны меў магчымасць паспрабаваць сябе ў розных відах народнага мастацтва: у ткацтве, выцінанцы, саломалляценні. Усе разам гатавалі традыцыйныя стравы і частаваліся, пелі разам з носьбіткамі пагашчанскай традыцыі і танцавалі пад кіраўніцтвам экспертаў, якія адраджаюць і вывучаюць беларускія гарадскія і побытавыя танцы. Акрамя таго, тыя, хто жыве ў дамах мясцовых жыхароў, маглі адчуць атмасферу вясковага жыцця з усімі яе асаблівасцямі. Гаспадары частавалі палескімі стравамі і расказвалі мясцовыя гісторыі, а бабулі даставалі з куфраў свае ўбранні і посцілкі, каб у гасцей атрымаліся аўтэнтчныя фатаграфіі. У выніку можна было літаральна выкарыстоўваць метады ўключанага назірання – зрабіцца на некаторы час часткай супольнасці і даследаваць яе каштоўнасці і своеасаблівы лад жыцця.

Такім чынам, змены, якія сталі вынікам летніка, уключаюць пашырэнне кола зносін (у тым ліку і прафесійных), трансфармацыю мыслення, адносін з мінулым і беларускай культурай. Але перамены могуць мець месца і ў самім Пагосце і рэгіёне, часткай якога ён з’яўляецца.

Існуе мноства замежных прыкладаў, калі цэлы арэал становіцца цэнтрам прыцягнення для турыстаў, ствараецца сетка месц, аб’яднаных агульнай канцэпцыяй. Напрыклад, у Еўропе гэта могуць быць вінныя або фермерскія рэгіёны. Рэгіён, у якім размешчана в. Пагост, таксама ўнікальны: гэта цэнтр жывапіснага Беларускага Палесся, які знаходзіцца паміж дзвюх рэк – Сцвігі і Прыпяці, але, галоўнае, ён з’яўляецца канцэнтрацыяй беларускай культурнай спадчыны. Так, у Пагосце разам з Юраўскім карагодам існуе, напрыклад, абрад «Жаніцьба коміна», які праводзіцца падчас першага дня, калі пасля летніх прац жыццё перамяшчаецца ў хату і ў ёй запальваецца святло. У вёсцы падтрымліваюцца багатыя традыцыі спеваў, ткацтва і выпякання хлеба, існуе хрысціянская святыня – каменны крыж. Побач – старажытны Тураў, а таксама в. Рычоў, славуцая лакальным спеўным стылям Тураўскага Міжрэчча Прыпяці-Сцвігі, унесеным у Спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Беларусі. З удзелам фальклорнага ансамбля штогод у Рычове ў дзень Сабора Архістраціга

Міхаіла і іншых Нябесных Сіл бесцялесных праходзіць свята «Міхайлаўскі кермаш», на якое з'язджаюцца госці з усяго рэгіёна (і не толькі). Традыцыйныя спевы цэнтральнага Палесся захаваліся і ў в. Хільчыцы.

Такім чынам, арэал, які ўключае ў сябе Пагост, прадстаўляе цікавасць для даследчыкаў беларускай культуры і фальклору, экспертаў, якія працуюць з культурнай спадчынай, аматараў традыцыйных практык і – шырэй – усіх, хто імкнецца наведаць унікальныя месцы Беларусі і хоча хаця б ненадоўга дакрануцца да мінулага. Зыходзячы з гэтага, магчымы перспектывы варыянт, які працягвае ідэю летніка, гэта стварэнне на базе Пагоста культурнага цэнтра, які будзе аб'ядноўваць мясцовых жыхароў і людзей з іншых рэгіёнаў, зацікаўленых у захаванні, перадачы, вывучэнні культурнай спадчыны.

У Беларусі існуюць паспяховыя прыклады такіх прастор. Напрыклад, у Віцебскай вобласці стваралася арт-вёска Каптаруны, у якой праходзілі фестывалі, пленэры, літаратурныя мерапрыемствы, існавала арт-рэзідэнцыя, заснаваная пісьменнікам Артурам Клінавым. Зараз актыўна развіваецца вёска Касарычы ў Глускім раёне, дзе ў адноўленым мясцовым клубе праходзяць кінафестывалі, творчыя лагеры, плануецца правядзенне антрапалагічнай школы. Пагост таксама мог бы стаць такім цэнтрам прыцягнення для людзей, якія шукаюць аднадумцаў і жадаюць выбудаваць цесныя сувязі – абстаноўка творчасці і яднання больш чым натхняе на генерацыю новых ідэй.

Такія перспектывы, як і ўжо праведзены летнік, уплываюць і на саму супольнасць вёскі: у ёй з'яўляецца дадатковая эканамічная актыўнасць. Ужо ў гэтым годзе некаторыя ўдзельнікі жылі ў дамах мясцовых жыхароў – размяшчэнне гасцей можа стаць фінансавай магчымасцю для Пагоста. Таксама мерапрыемствы ўносяць культурную разнастайнасць у штодзённасць вёскі, пашыраюць кола людзей, зацікаўленых у яе жыцці. Важную ролю іграе і інфармацыйная падтрымка. Па-першае, правядзенне мерапрыемстваў асвятляецца ў СМІ і інфармацыя аб вёсцы, яе спадчыне і ўвогуле беларускай традыцыйнай культуры становіцца больш даступнай. Па-другое, папулярныя Пагост і «Юраўскі карагод» самі ўдзельнікі, робячы публікацыі ў сацыяльных сетках і распавядаючы пра свае ўражанні. У выніку большая колькасць людзей з розных рэгіёнаў Беларусі ведае пра палескія традыцыі, лічыць іх каштоўнасцю.

На прыкладзе праведзенага летніка можна ўбачыць, што ён з'яўляецца плённай формай для захавання і развіцця нематэрыяльнай культурнай спадчыны. Яна грунтуецца на двух кампанентах – саміх ведах і практыках і іх носьбітах, для якіх яны маюць асаблівы сэнс. Так як летнік падразумявае актыўнае далучэнне ўсіх удзельнікаў і іх узаемадзеянне з мясцовасцю, суполь-

насю і атрыманымі ад яе ведамі, ён дазваляе ўключыць у клопат аб спадчыне больш шырокае кола людзей. Пры гэтым яны паглыбляюць сваё ўяўленне аб традыцыйнай культуры і могуць знаходзіць у гэтым падмурак для выстройвання дыялогу з іншымі людзьмі і светам.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Szacki, J. Three Concepts of Tradition // The Polish Sociological Bulletin. – 1969. – № 20. – Р. 17–31.
2. Конвенция об охране нематериального культурного наследия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cultural_heritage_conv.shtml – Дата доступа: 13.01.2023.

Адукацыйна-творчыя летнікі – эфектыўная практыка вывучэння адметных праяў традыцыйнай культуры

Алена КАЛІНОЎСКАЯ

*вядучы спецыяліст Інстытута павышэння кваліфікацыі
і перападрыхтоўкі кадраў
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў*

Дзейнасць па падтрыманню жыццяздольнасці адметных праяў нематэрыяльнай культурнай спадчыны набывае сёння асаблівае значэнне, бо народныя традыцыі паступова сыходзяць разам з іх носьбітамі і зменяюцца лада жыцця іх нашчадкаў. Важным і цікавым напрамкам становіцца пошук сучаснага сэнсаў такой дзейнасці, актуальнасці традыцыйных каштоўнасцей у жыцці сучаснага чалавека і грамадства.

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

Народныя традыцыі атрымоўваецца адраджэньне і захаваньне там, дзе іх разумеюць не як мага больш дакладнае паўтарэньне мінулага, а як асэнсаванае ўключэньне ў сучасны культурны кантэкст. Зноў становіцца папулярным правядзеньне традыцыйных народных каляндарных і сямейных свят, дзе старое пераплятаецца з новым, актыўны ўдзел прымае моладзь і старажытныя рытуалы становяцца сучаснымі звычаямі. Захаванне і развіццё нацыянальнай культуры праз пошук сваіх каранёў, адраджэньне народных абрадаў і свят – актуальная задача сучаснасці, якой актыўныя супольнасці грамадзян заўсёды надавалі і будуць надаваць асаблівую ўвагу. Каб берагчы нацыянальнае багацце, яго трэба ведаць, а значыць – працэс спасціжэньня багацця народнай культуры пастаянны і бясконцы для ўсіх, хто зацікавіўся і захацеў паглыбіцца ў традыцыйнае народнае мастацтва. Увага да нематэрыяльнай культурнай спадчыны сёння праяўляецца праз узнікненьне самых разнастайных форм існавання адметных праяў традыцыйнай культуры ў сучасных умовах.

Найчасцей нам удаецца патрапіць на розныя фальклорныя святы, якія праводзяцца ў больш ці менш шырокім коле гасцей, але, як правіла, заўсёды гучна і весела. Свята часта пакідае яркія ўражанні, часам дазваляе далучыцца да нейкіх дзей, захапіцца выканальніцкім майстэрствам, прыгожымі строямі або рамеснымі вырабамі. Але ўсё гэта даволі хутка сканчаецца і фальклорныя калектывы раз'язджаюцца па сваіх клубах і цэнтрах творчасці, дзе ўжо ў сваім вузкім коле працягваюць вывучаць фальклор і рыхтаваць новыя выступленні. Можна сказаць, што сёння народныя традыцыі існуюць, пераважна, у межах дзейнасці фальклорных калектываў і дэманструюцца падчас запланаваных свят і фестываляў. І ўжо далёка не заўсёды можна назваць іх жывымі традыцыямі, бо на першы план часта выходзяць падрыхтаваныя сцэнарыі, вывучаныя ролі, канцэрты самадзейных артыстаў, асобныя творчыя паказы замест магчымасці ўсеагульнага ўдзелу ў сапраўдным народным свяце.

Супрацьлеглая публічным святам форма вывучэньня традыцыйнай культуры – гэта этнаграфічныя экспедыцыі або этнаграфічныя летнікі, дзе асноўная ўвага надаецца збору фальклорнай спадчыны пэўнай мясцовасці. Гэта больш даследчы напрамак дзейнасці, які дае магчымасць сабраць і захаваньне у архівах многа каштоўнага матэрыялу, самі даследчыкі маюць магчымасць пераймаць вусны фальклор у непасрэдных стасунках з яго носьбітамі. Але, як правіла, вынікі этнаграфічных экспедыцый даступны даволі вузкаму колу людзей і, нават, калі кладуцца ў аснову дзейнасці гарадскіх фальклорных гуртоў, то даволі рэдка вяртаюцца ў новай форме практыкі да сваіх носьбітаў у вёску. Адчуванне жывой пераемнасці паступова губляецца ў прасторы і часе.

Аптимальнай формай далучэння да традыцыйных форм культуры тых зацікаўленых асоб, якія хацелі б сапраўды паспытаць старадаўнія побытавыя практыкі (напрыклад, выпечку хлеба, прыгатаванне страў у печы ці на вогнішчы, асваенне рамесных ці гаспадарчых ведаў і ўменняў) і далучыцца да народнага мастацтва (спеваў, музыкі, танцаў, казак і абрадаў), з'яўляецца пражыванне побач з носьбітамі традыцый на працягу пэўнага часу. А калі гэты час адмыслова арганізаваны і выкарыстоўваецца эфектыўна, то гэта добра дастасуецца да жыцця сучаснага чалавека, які прывык весці актыўны і хуткі лад жыцця. За тыдзень або два працоўнага адпачынку можна пагрузіцца ў адмысловы сусвет сялянскага жыцця ў летніку традыцыйнай культуры, пры ўмове, што чалавек гатовы актыўна ўдзельнічаць у запланаваных арганізатарамі падзеях. Бо гэта не забаўляльная форма адпачынку, а больш адукацыйная праграма з элементамі творчых практык, разлічаная на актыўнасць і зацікаўленасць чалавека ў той культурнай спадчыне, да якой ён збіраецца далучыцца.

У Беларусі ёсць некалькі асяродкаў, дзе паспяхова ладзяцца летнікі традыцыйнай культуры для дарослых. Гэта «Пятровіца» ў Любанскім раёне, «Кросенцы» ў Веткаўскім, летнік падвойнага ткацтва ў Мастоўскім раёне і інш. Названыя летнікі маюць адкрыты фармат, рэгістрацыя для ўдзелу магчыма для ўсіх жадаючых. Ёсць летнікі для больш вузкага кола ўдзельнікаў, але хацелася б разгледзець менавіта адкрыты фармат, у якім вялікую ролю іграе супрацоўніцтва паміж рознымі ўстановамі культуры, адукацыі і прыватнымі ініцыятывамі. Таксама важным аспектам дзейнасці летніка, калі ён скіраваны на вывучэнне і пераёмнасць мясцовай спадчыны, з'яўляюцца стасункі з носьбітамі, іх уключанасць у творчыя практыкі як паўнапраўных удзельнікаў, а не толькі як інфарматараў. Як паказвае вопыт, увага да дзейнасці аўтэнтычных фальклорных калектываў, асобных выканаўцаў і майстроў, сумесныя творчыя ініцыятывы вельмі падтрымліваюць і натхняюць людзей.

У 2022 г. упершыню прайшоў летнік традыцыйнай культуры «Карагоднае кола» ў Жыткавіцкім раёне Гомельскай вобласці ў межах рэалізацыі гранта ЮНЕСКА па падтрымцы абрада «Юраўскі карагод» у в. Пагост. Стаяла задача далучыць моладзь і дарослых да розных абласцей нематэрыяльнай спадчыны старажытнай Тураўшчыны, адным з культурных цэнтраў якой з'яўляецца гэтая вёска. Яшчэ шмат што засталася ў памяці старажылаў вёскі і іх нешматлікіх пераемнікаў, а людзей жыве там ўжо зусім мала. Таму ставілася задача ініцыяваць рэвіталізацыю як мага большай колькасці аспектаў мясцовай культурнай спадчыны, звязанай як з Юраўскай абраднасцю, так і з іншымі цыкламі каляндарных свят, а таксама выканальніцкімі мастацтвамі, рамеснымі традыцыямі

Нематэрыяльная культурная спадчына
Тураўшчыны

і промысламі. За аснову быў узяты паспяховы досвед арганізацыі рэгіянальнага фэсту традыцыйнай культуры «Пятровіца», які ў фармаце летніка для дарослых дзейнічае ў Любанскім раёне з 2011 г. Таму быў прааналізаваны досвед работы летніка ў Любанскім раёне, запрошаны да супрацоўніцтва арганізатары і некаторыя ўдзельнікі «Пятровіцы».

Моцную базу для вывучэння і папулярызацыі традыцыйнай культуры Любанскага раёна стварыў цягам некалькіх дзясяткаў год Сяргей Георгіевіч Выскварка, загадчык арганізацыйна-метадычнага аддзела дзяржаўнай установы «Любанскі раённы цэнтр культуры». У яго этнаграфічныя зборы ўвайшлі паўтары сотні мясцовых танцаў, больш трох соцень народных песень, дзясяткі варыянтаў адметных мясцовых абрадаў, камплектаў традыцыйнага адзення і тэкстылю і іншыя скарбы. Але, найперш, дзеля захавання сваёй спадчыны ім заахвочваліся жыхары Любаншчыны. Яшчэ ў 2008 г. мясцовыя песенныя стыльвыканання традыцыйных абрадавых і пазаабрадавых песень аўтэнтчнымі фальклорнымі гуртамі «Журавушка», «Глыбокія крыніцы», «Павалаякі» з в. Ямінск, Закальное і Обчын атрымаў статус гісторыка-культурнай каштоўнасці. Дзеля падтрымкі мясцовай спеўнай спадчыны штогод ладзіўся раённы фэст аўтэнтчнай песні «Бабулі», куды збіраліся спеўныя гурты з усяго раёна. Амаль 30 год дзейнічае ўзорны ансамбль побытавых танцаў «Верабейкі», а неўзабаве з'явіўся ў Любані і дарослы калектыў «Напарачка». Жораўскі дом народных традыцый частуе гасцей сытнымі мясцовымі стравамі з печы, а традыцыі хлебапячэння Любаншчыны ўключаны ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь. Праз некаторы час не толькі сам кіраўнік, але і яго выпускнікі-«варабейкі» знайшлі цікавыя спосабы, каб расказаць і паказаць людзям цудоўную спадчыну свайго раёна. Анастасія Кухарэнка са сваёй сям'ёй выступіла арганізатарам летніка па вывучэнню любанскіх танцаў, які штогод адбываецца ў в. Шыпілавічы напярэдадні свята Пятра і Паўла пад назвай «Пятровіца».

Летнік ладзіцца ў цесным супрацоўніцтве зацікаўленых асоб, грамадскіх арганізацый і ўстаноў культуры Любанскага раёна. Інфармацыя распаўсюджваецца праз інтэрнэт і сацыяльныя сеткі, дзе публікуюцца праграма і ўмовы, прымаюцца заяўкі на працягу вызначанага часу, бо колькасць месц абмяжоўваецца да 60 чалавек.

Удзельнікі жывуць у намётавым гарадку, які размяшчаецца на сядзібе сям'і Кухарэнкаў у в. Шыпілавічы. У вясковым клубе ў першай палове дня адбываюцца танцавальныя заняткі, якія праводзіць С.Г. Выскварка. Вывучаныя танцы адразу ж практыкуюцца на вечарыне, якая бывае кожны дзень. Танцуе моладзь

пад музыку таленавітага народнага гарманіста Васіля Васільевіча Семашкевіча. Акрамя гэтага, у праграме амаль кожны дзень запланаваны выезды для знаёмства з адметнай культурнай спадчынай раёна. Формы для гэтага выбіраюцца самыя разнастайныя. Сустрэчы моладзі з аўтэнтчнымі гуртамі праходзяць у жывой творчай атмасферы. Вясковыя клубы з радасцю прымаюць гасцей, якіх знаёмяць са спеўнай спадчынай, дзейнасцю рамеснікаў, мясцовай кухняй, пасля ўсе разам танцуюць і вучаць танцы або вядуць гутаркі з носьбітамі традыцый. Моладзь знаёміцца з этнаграфічнымі экспазіцыямі, практычнымі ведамі і ўменнямі, напрыклад, мудрагелістымі спосабамі завязвання хустак і намітак, прымае ўдзел у выпечцы бліноў і хлеба, спрабуе мясцовыя стравы з печы, упрыгожвае памяшканні выцінанкамі-маляванкамі, удзельнічае ў святах вёскі і мясцовых фэстах.

Кожны год падбіраюцца і прапануюцца розныя фарматы сустрэч і імпрэз, галоўнае ў якіх – жывыя стасункі паміж пакаленнямі. Танцавальныя ўменні, атрыманыя на занятках, ёсць магчымасць паказаць на ўсіх імпрэзах, у якіх прымае ўдзел летнік. Гэта дае магчымасць, як адчуць запатрабаванасць таго, чаму навучыліся, так і рэалізаваць патрэбу ўдасканалваць свае ўменні. Сустрэчы з носьбітамі традыцый даюць магчымасць адчуць, у якім кірунку рухацца, каб дасканалася асабліва народны характар і манера танца. Адбываюцца сустрэчы з мясцовымі дзіцячымі і дарослымі танцавальнымі калектывамі раёна «Верабейкі», «Напарачка», «Расіца», адметнымі народнымі выканаўцамі. Праводзяць майстар-класы і ўдзельнікі летніка з іншых мясцін Беларусі, Расіі, Літвы. Паступова танцавальны летнік пашырыўся да рэгіянальнага фэсту традыцыйнай культуры «Пятровіца», але асноўны фармат застаўся нязменны – гэта жывыя, актыўныя стасункі з пераемнікамі і носьбітамі мясцовых традыцый.

У завяршэнне летніка яго ўдзельнікі атрымоўваюць магчымасць не толькі прыняць удзел, але і «ажывіць» мясцовыя традыцыі святкавання дня святых Пятра і Паўла, які адзначаецца 12 ліпеня. Звесткі аб мясцовых абрадах падчас правядзення розных свят і прысвяткаў доўгі час збіраў і запісваў С.Г. Выскварка, каб пасля паспрыяць аднаўленню мясцовымі супольнасцямі даўніх звычаяў менавіта сваёй вёскі. У Шыпілавічах рэканструявалі Пятровіцу, з традыцыямі святкавання якой знаёмяцца ўдзельнікі летніка, а пасля самі ж ладзяць свята разам з мясцовымі жыхарамі. Свята, якое завяршае купальскі перыяд, насычана цікавымі для моладзі звычаямі, да якіх усе з радасцю далучаюцца. Спачатку – карагоды з пятроўскімі спевамі і шэсце жанчын і дзяўчат у вянках па вуліцах вёскі, пасля – кумленне, скокі праз вогнішча парамі, пацалункі праз вянок

Рэгіянальны фест традыцыйнай культуры «Пятровіца» ў Любанскім раёне

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

Рэгіянальны фэст традыцыйнай культуры «Пятровіца» ў Любанскім раёне

і іншыя забавы. Дзяўчаты ў вянках, як на Купалле, а хлопцы – у папяровых шапках, бо чамусьці праз некаторы час дзяўчаты іх зрываюць і кідаюць у вогнішча. Ёсць у святкаванні асабліва ўрачыста-сімвалічная частка, калі сямейныя жанчыны водзяць карагод вакол незамужніх дзяўчат, ёсць і кірмаш, ёсць і традыцыйная страва – юшка са свежаналоўленай рыбы, прыгатаваная па мясцовых рэцэптах. Дзеля ўдзелу ў гэтай і іншых падзеях удзельнікі летніка прывозяць з сабой традыцыйныя строі, іх апранаюць на ўсе ўрачыстасці, каб адчуць сябе не турыстамі і не назіральнікамі, а менавіта ўдзельнікамі традыцыйнага мясцовага ладу жыцця. А танцы і песні, якія вучылі на працягу некалькіх дзён, ужо выконваюць як элемент жывой мясцовай традыцыі, да аднаўлення якой яны актыўна спрычыніліся.

У выніку людзі вязуць з летніка ўражанні не ад таго, што яны ўбачылі, а ад таго, што адчулі і перажылі самі праз актыўны асабісты ўдзел і стасункі з людзьмі. Гэта самы каштоўны і запатрабаваны ў сённяшнім свеце досвед. Менавіта такая сустрэча з народнай традыцыяй, якая па-сапраўднаму закранае душу і сэрца чалавека, становіцца лепшай практыкай па захаванню жыццяздольнасці нашай спадчыны.

Арганізатарамі фэсту традыцыйнай культуры «Пятровіца» створаны шэраг інфармацыйных рэсурсаў для ўдзельнікаў дзеля таго, каб на працягу года можна было не толькі ўзгадаць падзеі, але і працягваць засвоеныя практыкі:

інфармацыйны сайт <https://piatrovica.by/>;

відэаальбом на DVD-дыску ««Пятровіца» на Любаншчыне 2011–2015»;

музычны альбом «Любанская 10+. Частка 1. Найгрышы для навучання» [https://soundcloud.com/ethnoby/sets/liuban-10-1](https://soundcloud.com/ethnoby/sets/liuban-10-1;);

музычны альбом «Любанская 10+. Частка 2. Танцавальныя найгрышы» [https://soundcloud.com/ethnoby/sets/liuban-10-2](https://soundcloud.com/ethnoby/sets/liuban-10-2;);

YouTube-канал «Piatrovica»;

старонкі летніка ў сацыяльных сетках.

Такім чынам, «Пятровіца» з’яўляецца добра распрацаванай і асвоенай практыкай паглыблення ў традыцыйную культуру, якая неаднаразова засведчыла сваю эфектыўнасць у далучэнні людзей да адметнай лакальнай культуры пэўнага рэгіёна. Таму гэтая практыка знайшла свой працяг у іншых мясцінах Беларусі.

Летнік традыцыйнай культуры «Карагоднае кола» прайшоў у в. Пагост Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці з 1 па 7 жніўня 2022 г. у межах рэалізацыі праекта ЮНЕСКА па падтрымцы супольнасці носьбітаў элемента нематэрыяльнай культурнай спадчыны «Вясновы абрад “Юраўскі карагод”»,

які рэалізуе ўстанова адукацыі «Беларусі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў» супольна з аддзелам ідэалагічнай работы, культуры і па справах моладзі Жыткавіцкага раённага выканаўчага камітэта.

Назва летніка – «Карагоднае кола» – мае свой сімвалічны сэнс і нагадвае пра традыцыі вёскі, багатай на нематэрыяльную культурную спадчыну. Менавіта абрад «Юр’я» в. Пагост быў першым элементам нематэрыяльнай культурнай спадчыны, па якому было прынята рашэнне Рэспубліканскай навукова-метадычнай рады па пытаннях аховы гісторыка-культурнай спадчыны аб неабходнасці надання статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці яшчэ ў 2004 г. У 2019 г. вясновы абрад «Юраўскі карагод» в. Пагост быў унесены ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА. Абрад штогод праводзіцца 6 мая на традыцыйнае свята Юр’я, падтрымліваецца мясцовай супольнасцю і перадаецца з пакалення ў пакаленне. Супольнасць вёскі падтрымлівае і іншыя абрады гадавога і сямейнага цыклу свят, мае багатую спеўную спадчыну, якую захоўвае аўтэнтычны фальклорны гурт «Міжрэчча» пад кіраўніцтвам яго заснавальніцы Кацярыны Аляксееўны Панчэні і загадчыцы Пагосцкага сельскага клуба-бібліятэкі Ірыны Цімафееўны Торчык.

Летнік «Карагоднае кола» як і «Пятровіца» быў насычаны народнымі песнямі і танцамі, гульнямі і абрадамі, у якія ўдзельнікі паглыбіліся эмацыянальна і інтэлектуальна. У жывой камунікацыі з носьбітамі традыцый, разам з мясцовымі жыхарамі г. Турава, в. Пагост, аг. Рычоў і іншых вёсак тураўскага наваколля яны даследавалі мясцовыя веды і практыкі, дакраналіся да культурнай памяці Палескага краю.

Падчас летніка было шмат падарожжаў па Тураўшчыне, знаёмстваў з палескімі краявідамі, паходаў па экалагічных сцежках Прыпяцкага нацыянальнага парку, вандровак у фермерскія гаспадаркі Жыткавіцкага і Столінскага раёнаў з дэгустацыяй прысмакаў і пачастункаў мясцовых гаспадынь. У летніку ўдзельнікі навучыліся мясцовым песням і танцам і вярнуліся дамоў з вялікім багажом ведаў і карыснага вопыту. Праграма летніка была неверагодна насычанай і разнастайнай. Можна вылучыць асноўныя тэматычныя блокі і ўзгадаць, якім падзеямі яны былі насычаныя:

сустрэчы з удзельнікамі аўтэнтычных фальклорных калектываў «Міжрэчча» (в. Пагост), «Дубравіца» (аг. Рычоў), «Хільчанка» (аг. Хільчыцы), «Абібокi» (в. Запясочча) дзеля супольных спеваў, гутарак, гульняў і танцаў;

рамесныя майстар-класы з майстрамі па ткацтве, выцінанцы, саломцы, сустрэчы з носьбітамі мясцовых промыслаў пчалярства, бортніцтва, конегадоўлі;

лекцыйныя гадзінкі з гісторыкамі, музеязнаўцамі, мясцовымі краязнаўцамі, фалькларыстамі і этнографамі, трэнінгі па падрыхтоўцы планаў аховы нематэрыяльнай культурнай спадчыны, дыскусіі па пытаннях захавання традыцыйнай культуры;

заняткі па традыцыйных танцах Гомельшчыны і практычнае даследаванне асаблівасцей лакальнай народнай харэаграфіі Жыткавіцкага раёна сумесна з мясцовымі музыкамі і выканаўцамі;

знаёмства з прыроднымі багаццямі Тураўшчыны – вандроўкі на верхавыя балоты, водныя паходы і падарожжы па маршрутах нацыянальнага парку «Прыпяцкі»;

практычнае асваенне мясцовай кухні – выпечка хлеба з мясцовымі жыхарамі, прыгатаванне дранікаў, бліноў, крышаноў і юшкі на вогнішчы;

удзел у культурных мерапрыемствах Жыткавіцкага раёна – падрыхтоўка і правядзенне фальклорнага канцэрта на «Тураўскім кірмашы», танцаў і карагодаў на кірмашовай плошчы, канцэрта і танцавальнай вечарыны для жыхароў в. Пагост.

У завяршэнне летніка ўсе ўдзельнікі, як госці, так і гаспадары, выказалі вялікую ўдзячнасць адзін аднаму і спадзяванне на новыя сустрэчы ў наступным летнім сезоне. У планах арганізатараў – развіццё гэтай ініцыятывы да рэгіянальнага фестывалю традыцыйнай культуры і стварэнне адзінага інфармацыйнага рэсурса, прысвечанага ініцыятывам па захаванню культурнай спадчыны рэгіёна.

Особенности разработки сувенирной продукции д. Погост Житковичского района

Людмила ДОМНЕНКОВА

*доцент кафедры декоративно-прикладного искусства
Белорусского государственного университета
культуры и искусств,
кандидат исторических наук*

Одним из ресурсов для повышения туристской привлекательности и формирования имиджа Житковичского региона (как и любого другого) можно назвать производство сувенирной продукции. Важным является понимание, что сувенир не просто имиджевый объект, отражающий культуру, историю, быт той или иной местности, но и средство идентификации и форма коммуникации. Термин «сувенир» имеет французские корни (от фр. *souvenir* – воспоминание, память) и дословно означает то, что привезено из пути [4, с. 143].

Примеры сувенирной продукции белорусских фабрик художественных изделий

Сувениры надолго сохраняют воспоминания человека о посещенных им интересных местах, памятниках, о знаменательных событиях, вызывают позитивные впечатления и ассоциации. Кроме того, почти каждый потребитель, как правило, покупает сувениры своим родственникам, друзьям и коллегам, по которым те, в свою очередь, узнают об объектах природного и культурно-исторического наследия, туристских ресурсах и маршрутах региона.

Производство сувенирной продукции имеет и экономический аспект: реализация сувениров на городских праздниках, фестивалях, ярмарках, во время проведения иных общественных мероприятий, через магазины, в том числе и интернет площадки, музейные киоски, позволяет получать дополнительное финансирование для решения практических задач (ремонта помещений, приобретения оборудования, современной техники и т. д.), проведения культурных проектов и др.

Ассортимент современной сувенирной продукции достаточно широк – это могут быть календари, магниты, брелоки, кружки, канцелярские товары, значки, чехлы для телефонов, одежда, игрушки, ювелирные украшения и бижутерия, предметы интерьера, художественные альбомы и книги, наборы открыток, а также изделия народных художественных промыслов и пр.

Процесс создания сувенирной продукции также располагает большим разнообразием технологий изготовления от традиционных до современных индустриальных. В тоже время актуальными тенденциями в культуре сегодня являются возврат к индивидуальным единичным товарам, обращение к семейному творчеству и мастерству, различным формам регионального возрождения, в том числе – к традиционным видам кустарного производства, поскольку подобные изделия, как правило, являются уникальной, самодостаточной системой [1, с. 306].

В развитии современного сувенирного производства главными видятся следующие аспекты:

- укрепление исторической памяти, обращение к истокам;
- объединение традиций и инноваций в сувенирной сфере;
- популяризация ремесленного, крафтового производства различных видов сувениров;
- использование творчества самодеятельных художников и мастеров;
- формирование коопераций в сфере производства и реализации. [5, с. 81-82].

Востребованность сувенирной продукции сегодня, нарастание спонтанной активности по производству, продаже, приобретению при достаточно низком уровне профессиональных и потребительских представлений приводят к тому, что появляются сувениры, которые часто граничат с китчем. Таким образом встает вопрос об улучшении качества продукции, позволяющей избавиться от китчевых безделушек, замусоривающих пространство, ориентируясь на ценности креативности, ресурсосбережения, экономичности и рациональной организации среды. К созданию сувениров должны привлекаться профессиональные художники и дизайнеры. Им также требуются особые навыки и знания для проектирования столь сложного культурного объекта, как сувенир, в частности разработки образной составляющей.

Известно, что люди воспринимают и запоминают образы, а не общие понятия. Поэтому наличие яркой образности в сувенире обеспечивает возможность

індыўдуальнага пережывання. Іменна образ актывізуе памяць, аднося к тэму момэнту жыцця, з якім звязан сувенір.

Опіраючыся на даследаванні Т.Ю. Быстрой, дадзім краткую характэрыстыку образа ў дызайне сувеніраў. Аўтар выдзяляе тры асноўных аспекта сувеніра: «образ», «знак» і «легенда» [2, с. 66]. Образ «работает» на забеспячэнне воспрыйма і індывідуальнага эмацыянальна-чуствавага пережывання сувеніра. Знакавая частка дэманструе дарателю, владальцу і акаружашым сацыяльныя сэнсы сувеніра. Легенда: любой від суправаджаючага тэкста – інфармацыйнага, сітуацыйнага, міфалогізуячага. Легенда спабодствуе арганізацыі і пережыванню падзеі, важнага для данага канкрэтнага чалавека. Іменна савакупнасць трых названых элементаў дэлае «обычную» вещь сувенірам, пазваляе чалавеку па-асобому адносіцца к ёй [3, с. 93].

На аснове аналізу канкрэтнага матэрыяла Т.Ю. Быстрова апрадэляе, якім доліжен быць образ сувеніра, каб чалавек атраагіраваў на яго, прытом не адін раз. *Узнаваемы образ*. Первае, што неабходна дэлаць спецыялісту, – распознаць образ, даючы «гарантаванае воспрыйманне» о канкрэтным месце, падзеі, аб'екце. Образ не можа злішчым саільно адрознівацца ад іх па кветам ілі фармальным характэрыстыкам. *Сарамерны образ*. В прастейшым і найбалее распастраненым случае образ можа прадставаляць сабой уменьшенную копію аб'екта. *Пазітыўны образ*. Образ, заложены ў сувеніры, павышае настроенне, аптывізуе састанне чалавека, іначе нет неабходнасці храніць яго. *Канкрэты образ*. Чем прасце образ, тем менше времєні ўйдэ на яго распознаванне. Но, чем болше дэталей, тем болше паводаў для актывізацыі памяці. *Варыатывны образ*. Часта павтараючыся аднакавы образ воспрыймаецца как сτέραатыпны, лішены нывізны і не вызывае інтэреса. Паэтаму жадаельна, каб адна і та жа тема раскрывалась в болшом калічэствэ разных па масштэбу, стальястыке і інтонацыі абраваў, удержываючы вніманне і вмести с тем пазваляючы дэлаць выбар. *Ассоціатывны образ*. Актывізацыя ассоціатывных звязей можа прасходіць сугубо індывідуальным спосабам: па прычыне сходаства сувенірнага образа с артефактамі, встраченными в прошлом. *Образ, прадпалагаючы функцыянальнасць прадмета*. В адрозніе ад чыстых дызайнерскых рашеній, ставячы функцыянальнасць во главу угла, сувеніру она нужна как повод для того, каб лішны раз папаць в поле зренія владальца. Самы яркі образ рано ілі поздно вызывае прывыкание. Его арыганальнасць прасце перастаюць замечать. Этого не прасойдет, ілі вещь палзується – в повседавной жыці ілі в торіжественных

Нематерьяльная культурная спадчына Тураўшчыны

Примеры традиционных
текстильных изделий д. Погост

случаях. *Інтэрактыўна ствараемы образ.* Этот креативный вариант разработки образа сувенира предполагает интерактивное взаимодействие покупателя и мастера в момент изготовления сувенира. Такой предмет многократно умножает свою ценность в глазах дарителя [3, с. 94-96]

Значительным ресурсом для разработки сувенирной продукции Житковичского района может стать традиционный текстиль д. Погост и ее ближайших соседей. Прежде всего это женский костюм середины XX в., сохранивший традиционную структуру и особенности ношения, но получивший развитие в части применяемых материалов, орнаментальных мотивов и цветового решения, и приобретший яркий и выразительный образ. Усиленная декоративность характерна для традиционных обрядовых ручников, скатертей и салфеток, наволочек и подзоров, фиранок на окнах. В украшении этих изделий узорами явственно доминирует ручная вышивка крестиком и гладью. Орнаментальная база включает растительно-геометризованные и растительные мотивы, пластическая трактовка которых определяется техникой выполнения: более графично и структурно, что связано с полотняным переплетением нитей ткани – в вышивке крестиком, и мягко, с достаточной степенью свободы – в вышивке гладью.

Как и во многих местах Беларуси, здесь получило развитие вязание крючком самых разнообразных по ширине и узорам кружев для интерьерного текстиля и одежды. Традиционным для данной местности является и тканьё покрывал-постилок, полосатых, клетчатых, а также со стилизованными растительными узорами. Яркой декоративностью и широким распространением отличаются ходники – длинные и круглые коврики, вязанные из полос ткани дорожки для пола.

Все перечисленные текстильные объекты по сути являются традиционными для белорусской народной культуры и встречаются повсеместно. Их уникальность и неповторимость обеспечивается рядом признаков: характером взаимосвязи с конкретным пространством и носителем, структурой и масштабами соподчинения частей, эстетическими предпочтениями жителей региона, выражающимися в орнаментике, приемах декорирования, цветовой гамме. Отсюда вытекает необходимость накопления значительного фактического материала, который ляжет в основу разработки сувенирной продукции данной местности.

Рассмотрим возможные направления, связанные с традиционным текстилем д. Погост и ее ближайших соседей.

Первый блок будет формироваться на основе того варианта традиционного костюма, в котором уже применяются только фабричные материалы, в декорировании доминирует вышивка крестиком растительно-геометризованных моти-

Нематериальная культурная спадчына Тураўшчыны

вов красного и черного цветов или растительные узоры свободными швами с более богатой полихромной палитрой ниток. Если в выборе ткани и декора хорошо прослеживаются новомодные влияния, то в связи декора с изделием остаются устойчивыми:

- места расположения узора (верх рукава, полик, воротник, нагрудные планки, манжеты, подол);
- организация мотивов в орнаментальный бордюру;
- иерархия значимости орнамента на деталях одежды (наиболее сложные узоры в верхней части рукава в женской нательной одежде, нагрудной планке мужской сорочки и т.д.).

Таким образом, воспроизведение женского костюма д. Погост, широко бытовавшего во второй половине XX в., становится осуществимым и в плане несложности конструкции и кроя, и в подборе и приобретении тканей, и в ручном выполнении декора.

Оценка возможности включения традиционного костюма в сувенирное производство представлена в таблице 1.

Таблица 1

Объект	Имиджевая значимость	Плюсы	Недостатки	Степень серийности
Традиционный женский комплекс второй половины XX в.	Выразительная демонстрация специфики культуры местности	Выразительная доминанта в организации выставочного и торгового пространства сувенирной продукции	Необходимость аутентичного образца (желательно полного костюма) для повторения конструкции и технологии пошива и декорирования	Единичный образец, возможность заказа
		Доступность тканей и материалов	Высокая трудозатратность и значительная стоимость	

Оценим возможности включения в сувенирную продукцию отдельных компонентов костюма (таблица 2).

Таблица 2

Компо- ненты костюма	Возможные варианты	Степень серийности	Условия изготовления	Степень аутен- тичности
Женская сорочка	Укороченная форма традици- онной сорочки	Единичный образец или весь размерный ряд	Крафтовое производство	Высокая
	Офисная блузка	Единичный образец, возмож- ность заказа	Необходимость специальных знаний в области конструирования и технологии пошива	Невысокая, сохранение и включение мотивов местной орнаментальной базы
	Платье	Единичный образец, возмож- ность заказа		
Юбка	Повтор аутентич- ного образца	Единичный образец, возмож- ность заказа	Крафтовое производство	Высокая
Безрукавка	Повтор аутентич- ного образца	Единичный образец, возмож- ность заказа	Крафтовое производство	Высокая
	Дизайнерская разработка	Небольшая серия	Необходимость специальных знаний в области конструирования и технологии пошива	Невысокая, сохранение выразительных черт конструк- ции и декора
Передник	Повтор аутентич- ного образца	Единичный образец	Крафтовое производство	Высокая
Платок	Повтор аутентич- ного образца, вариативность орнаментов и цветовых решений	Малая серия	Крафтовое производство	Высокая

Нематериальная культурная спадчына Тураўшчыны

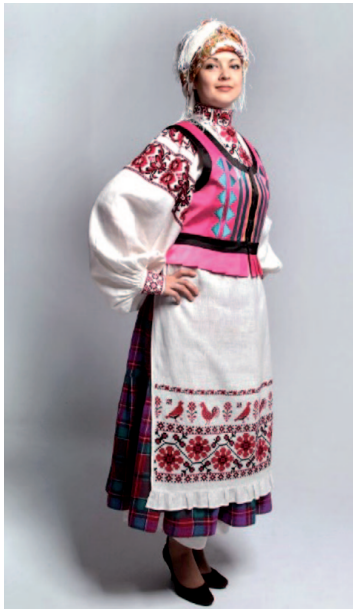
Мужская сорочка	Укороченная форма традиционной сорочки	Единый образец или весь размерный ряд	Крафтовое производство	Высокая
	Современная сорочка	Единый образец, возможность заказа	Необходимость специальных знаний в области конструирования и технологии пошива	Невысокая, сохранение и включение мотивов местной орнаментальной базы
Пояс	Повтор аутентичного образца, вариативность орнаментов и цветовых решений	Малая серия	Крафтовое производство	Высокая

Логично встает вопрос, а являются ли данные изделия сувенирами? Ведь перед нами либо работы мастера, представляющие собой точное воссоздание народного строя (в возможных для данной местности вариантах), либо авторская разработка художника-дизайнера, оригинальное произведение искусства. Скорее предметы первого блока можно рассматривать как уникальное подарочное изделие, имеющее к тому же и достаточно высокую цену.

К первому блоку можно отнести и предметы традиционного текстиля для интерьера: скатерти, полотенца, наволочки, постилки, дорожки-ходники. Так же, как и костюм, данные вещи обладают оригинальностью, отражают местные традиции декорирования и их изготовление требует значительных временных затрат. Таким образом, и эти изделия рассматриваются как подарочный вариант.

Поскольку единого определения понятия «сувенир» в научной литературе сегодня не существует, чаще всего под ним понимаются небольшие по размерам и объемам изделия, доступные по цене и изготавливаемые сериями. В отличие от традиционного текстиля, где чаще всего применяется ручной труд мастера, из-за чего изделия получаются неповторимыми, сувенир может быть выполнен в любой технологии, в том числе с использованием современного оборудования.

Второй блок сувенирной продукции может строиться на ассоциациях от артефакта, уменьшении размеров и вариативности разрабатываемых объектов. Для примера обратимся к текстильной кукле, позволяющей транслировать традиционный костюм в слегка стилизованной и уменьшенной версии.

Разработка УП «Скарбница»
на основе изучения аутентичных форм
женского костюма

Проект стилизованной текстильной куклы
по мотивам традиционного костюма
д. Погост

В данном случае важным становится сохранение всех частей костюма д. Погост в соответствующем материале и цветовой палитре, подчеркивание талии, что является характерной чертой белорусского традиционного женского костюма. Выразительность такой текстильной куклы строится на изменении пропорций и объемов фигуры, придании ей «игрушечности» и трогательности. В связи с этим может изменяться объемность деталей, масштабность орнаментов, при этом должны сохраняться традиционная цветовая гамма, техника и сами узоры. Вариативность такого сувенира строится на изменениях размеров (от 20-30 до 10 см), упрощении формы и нахождении простых способов ее выполнения (форма мешочка, сматывание из полос ткани и др.), уменьшении декора и его более простом выполнении и, конечно, на уменьшении времени на изготовление. Последнее определяет и цену изделия.

Потенциал разработки сувениров на основе образа куклы в традиционном строе достаточно обширен: мини-панно, брелоки, подвески на сумки, броши, части женских текстильных украшений.

Сувениры *третьего блока* представляют собой достаточно практичные вещи. Уже отмечалось, что функциональная составляющая, дополнительная утилитарная функция сувенира является своеобразным гарантом повседневного его использования в быту, благодаря чему такие вещи обладают большим

потребительским спросом, и способствуют более успешному выполнению их основной функции – напоминания [1, с. 309]. Ряд таких изделий обширен: сумки, чехольчики, игольницы, грелки, упаковочные мешочки, саше и т. д. Имиджевая составляющая строится на использовании всего богатства орнаментов и техник д. Погост и их умелом введении в форму изделия.

Как и в предыдущем блоке сувениров, изделия *четвертого блока* не имеют традиционную составляющую, они не были распространены в быту, и представляют собой современную текстильную бижутерию: броши, заколки, браслеты, шейные украшения, головные повязки, пуговицы, банты и т. д. Сегодня такие изделия весьма популярны, поэтому линейка этих сувениров крайне перспективна и для получения прибыли, и для демонстрации орнаментального богатства региона. В данном случае вполне закономерно расширение технических приемов вышивки (швов рококо, французских узелков), перевод плоского вышивания в объемное, использование вышивки лентами, введение бисера, вискозной и металлизированной нити. Выбор техники вышивания определяется и зависит от функционального назначения изделия, так, если в броши можно использовать широкую палитру швов, то на поясе, пуговицах следует отдать предпочтение гладким швам классической глади.

Не стоит забывать о традиционно распространенном вязании зимних рукавиц. Эти предметы представляют еще один, *пятый блок* сувенирной продукции, и в нем также возможно усиление как декоративности, так и расширение линейки изделий. Такие вещи носят сезонный характер и востребованы в определенное время, что следует учитывать при планировании продаж. В подборе пряжи, самом способе вязания должны сохраняться местные черты, их аутентичность. Однако успешность продаж во многом будет определяться и эстетической стороной, что делает введение местных узоров необходимым. Ассортимент вязанных изделий может быть расширен за счет комплектов в разных вариантах: рукавички – шапка, рукавички – шарф, рукавички – шапка – шарф. Сегодня актуальными становятся женские и мужские митенки, что также может способствовать расширению базы изделий. На вязанные вещи может быть нанесен логотип д. Погост, авторский знак мастера, ну и конечно орнаментальный декор, выполняемый как в процессе вязания, так и нанесенный на уже готовое изделие вышивальными техниками.

Шестой блок представлен интереснейшими достаточно традиционными и широко распространенными интерьерными изделиями – полосатыми дорожками-ходниками и круглыми ковриками. Это весьма практичные вещи и могут представлять значительный интерес в традиционном исполнении для покупате-

лей при декорировании загородных комплексов, баз отдыха, частных усадеб и дач. Дизайнерские разработки на основе традиционных материалов и техник также позволяют значительно расширить ассортимент. Это декоративные подушки, съемные подушки и чехлы на стулья и табуреты, корзинки и сумки, подставки под горячее, подносы, разнообразные емкости и т. д. Как и предыдущем случае на эти предметы обязательно должен быть нанесен логотип д. Погост, авторский знак или имя мастера.

Традиционное изделие

Варианты использования традиционной технологии для создания современных изделий

Седьмой блок сувенирной продукции не имеет аналогов в традиционной культуре и связан с современной тенденцией украшения дома, офиса, квартиры к знаковым праздникам: Рождеству, Новому году, Пасхе и т. д. Сложился и целый ряд изделий, ассоциирующихся с ними и символизирующих эти дни. Елочные игрушки, рождественские венки, носки для подарков, гирлянды с новогодней атрибутикой – снежинками, звездами, елочками, оленями, фигурки Деда Мороза, снеговика и другое сопровождают зимние праздники. Яйца, вербы, корзинки, цветы, гнезда, фигурки птиц и кролика, веночки относят нас к пасхальному периоду. Все эти изделия не обладают высокими имиджевыми качествами и рассматриваются как форма трансляции современных культурных норм и стереотипов. Однако и они дают возможность указать через декор, цветовую палитру, текстовую информацию место их изготовления, привлечь внимание к региону, создать эмоциональную привязку.

Для разработки сувениров этого блока важно привлечение дизайнеро-текстильщиков, в работе которых прослеживаются следующие этапы:

- разработка идеи и ее фиксирование в эскизе,
- подбор материалов,
- разработка конструкции,

- выполнение лекал, схем узоров каждой части изделия,
- выполнение образца в материале,
- доработка образца с учетом всех ошибок (на лекалах, схемах, в подборе материалов, технологии изготовления),
- разработка малой серии изделия по цвету, узорам, размерам, трудозатратам,
- выполнение изделий,
- разработка формы подачи (упаковки и текста, содержащего информацию о сувенире, регионе, мастере).

Несомненно, что выбор изделий для наполнения сувенирного рынка представляется не простым компонентом деятельности местного населения, его ремесленников и мастеров, приглашенных художников и дизайнеров. Постоянной видится работа по сбору этнографических материалов, их анализу и систематизации. Аутентичные предметы, фотографии, альбомы узоров и схем вышитых узоров, записи технологии изготовления являются важнейшей базой для создания сувенира, обладающего оригинальностью и его художественного оформления в традиционном для данного региона стиле. Успешным сувениром может оказаться и не традиционное для местности изделие, но ассоциирующееся с современными культурными особенностями, знаковыми местами и событиями, мастерами.

Список использованных источников

1. Акинфеева, И.И. Сувенир как феномен культуры: специфика и классификационные признаки / И.И. Акинфеева, О.Е. Железняк // Вестник Иркутского государственного технического университета. – 2015. – № 5 (100). – С. 305-314.
2. Быстрова, Т.Ю., Хисматуллин А.К. Сувенир – это серьезно: социально-коммуникативный анализ сувенира / Т.Ю. Быстрова, А.К. Хисматуллин. – Екатеринбург: Рекламная студия «га4.ru», 2009. – 96 с.
3. Быстрова, Т.Ю. Необходимые характеристики образа в дизайне сувенирной продукции / Т.Ю. Быстрова // Академический вестник УралНИИпроект РААСН. – 2015. – № 1. – С. 91-97.
4. Кузнецова, Н.Ф. Производство сувениров как ресурс для повышения туристской привлекательности региона / Н.Ф. Кузнецова // Азимут научных исследований: экономика и управление. – 2018. – Т. 7. – № 3 (24). – С. 143-148.
5. Никифорова, А.А. Сувенирная продукция в музеях: современные кейс-практики / А.А. Никифорова, Л.Г. Скульмовская // Вестник культуры и искусств. – 2018. – № 2 (54). – С. 80-88.

2

Тураўшчына:

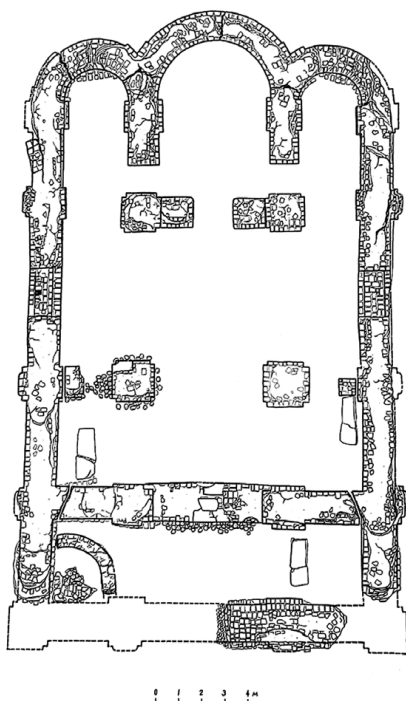

знаходкі, экспедыцыі, гіпотэзы

Гісторыя вывучэння Тураўскага храма XII – XIII стст.

Алег ТРУСАЎ

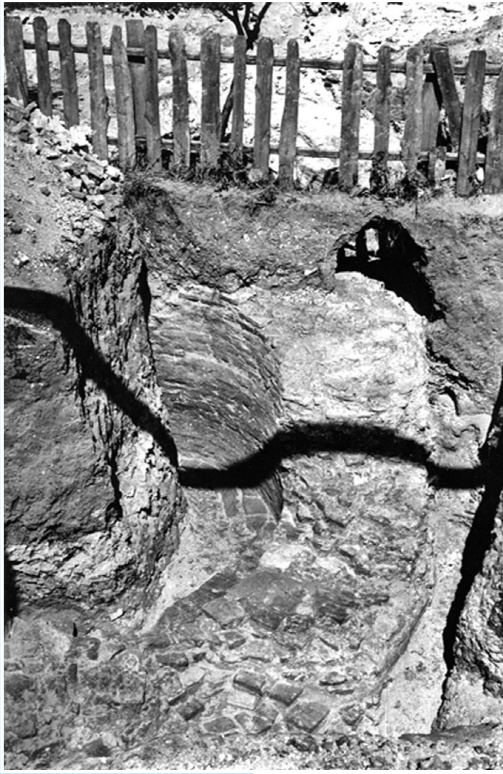
*дацэнт кафедры гісторыка-культурнай спадчыны
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт*

Іл. 1. План Тураўскага храма.
Паводле М. Каргера

У пісьмовых крыніцах не захавалася звестак аб існаванні ў Тураве каменных храмаў, нягледзячы на тое, што гэта цэнтр уплывовага княства, якое доўгі час было пад кантролем Кіева. Гарадзішча старажытнага Турава знаходзіцца на мысе, утвораным Прыпяццю і яе правым прытокам ракой Яздай. Зараз гэта пагорак вышыняй ад 4 да 6 м, які мае назву «Замкавая гара». Археологі даказалі, што першапачаткова культурны пласт X ст. нязначна падымаўся над узроўнем вясновага разліву Прыпяці

Лл. 2. Тураўскі храм. Фрагмент сцяны.
Раскопкі М. Каргера

Лл. 3. Фрагмент падлогі Тураўскага храма.
Раскопкі М. Каргера

(на 20-30 см), таму грунтовыя воды былі блізка, што аднак не бянтэжыла заснавальнікаў горада.

Тураўскае гарадзішча мае дзве часткі – дзяцінец і вакольны горад. Дзяцінец у плане – гэта трохкутнік памерамі 110x120 м. З поўдня да яго падыходзіць падковападобны вакольны горад памерам 200x100 м. Дзяцінец аддзяляўся ад вакольнага горада глыбокім ровам, які да 1925 г. быў запоўнены вадой з ракі Язда. Першыя раскопкі тут паспрабавалі зрабіць у 1977 г. А. Каваленя і С. Шутаў. Яны заклалі невялікі шурф, але да мацерыка дайсці не здолелі. У 1954 г. М. Каргер знайшоў на тэрыторыі вакольнага горада плінфу і кавалкі рошчыны з цамянкай. У 1960 г. падчас будаўніцтва быў знойдзены фрагмент старажытнай муроўкі. У 1961 г. такую ж муроўку ў невялікім шурфе памерам 1x1 м знайшлі М. Палубаярынава і П. Рапапорт. Яны раскрылі ўнутраны кут будынка, знайшлі кавалкі плінфы, кавалак свінцовага ліста ад даху храма і некалькі кавалкаў паліваных плітак падлогі [1].

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

Іл. 4, 5. Музейны павільён над рэшткамі храма

У 1962 г. М. Каргер правёў папярэднія невялікія раскопкі на гэтым месцы і знайшоў рэшткі паўночна-заходняга слупа невядомага раней старажытнага храма. У наступным 1963 г. ён правёў поўнае даследаванне гэтага будынка. Гэта была трохнефная шасціслуповая царква, сцены якой захаваліся на вышыню 30–50 см. Паўднёвая сцяна сярэдняй апсіды і паўночная палова паўднёвай апсіды ацалелі да вышыні каля двух метраў. Сцены былі складзены з плінфы на памяначнай рошчыне ў тэхніцы роўнашэрагавай муроўкі. Падмурак храма меў глыбіню 1,2 м і быў складзены з камянёў без рошчыны, усухую і толькі падэшва яго абапіралася на мацерыковым пяску. Царква не была распісана фрэскамі і мела падлогу з керамічных паліваных плітак. Звонку і знутры храм быў аздоблены лапаткамі, прычым фасадныя лапаткі мелі двухпрыступкавы профіль. Апсіды мелі невялікія плоскія пілястры ў кутах апсідных паўкружжаў. У паўночна-заходнім куце нартэкса былі знойдзены рэшткі круглай лесвічнай вежы. Каргер прасачыў разбурэнне храма амаль адразу пасля будаўніцтва – глыбокія шчыліны, якія прайшлі праз яго сцены і падмуркі. На мяжы XII – пачатку XIII ст. быў зроблены рамонт. Была паднята падлога, закладзены праход паміж заходнімі слупамі. Крыху пазней да ўсходняй пары слупоў былі прыбудаваны магутныя кантрафорсы. У царкве былі знойдзены 3 старажытныя саркафагі, складзеныя з гладкіх шыферных пліт, а таксама ўнікальны камінны барэльеф з выявай лучніка. Даціроўка храма была вызначана М. Каргерам шырока – XII ст. [2].

Пасля раскопак Каргера рэшткі храма былі засыпаны і гэта месца захоўвалася як помнік архітэктурнай археалогіі. Пасля 1991 г. у мясцовых праваслаўных святароў з’явілася ідэя збудаваць на старых падмурках новы храм у стылі XII ст. Аднак навукоўцы запырэчылі гэтай ідэі і даручылі Пятру Лысенку правесці паўторныя раскопкі храма, каб высветліць стан яго падмуркаў. У 1992–1993 гг. археолаг даследаваў частку культурнага пласта на поўдзень ад рэшткаў храма. Калі на тэрыторыі вакольнага горада непадалёку ад месцазнаходжання царквы XII – XIII стст. вырашылі паставіць помнік Кірылу Тураўскаму, то ў красавіку 1993 г. на месцы будучага помніка П. Лысенка зрабіў шурф памерам 2x3 м і даследаваў тут культурны пласт да мацерыка на глыбіню 5 м (да ўзроўню паводкавай вады).

У 2005 г. П. Лысенка цалкам шырокай плошчай (у адрозненне ад М. Каргера) зноў ускрыў рэшткі храма. Яшчэ М. Каргер пры раскопках выявіў тры пахаванні ў каменных саркафагах. У 1992 і 2005 гг. П. Лысенка каля паўднёвага фасада царквы знайшоў яшчэ тры пахаванні ў саркафагах: адно ў каменным

саркафагу, другое – у дубовай калодзе, а трэцяе – у цагляным саркафагу, накрытае шыфернай плітой [3].

П. Лысенка лічыў, што канчатковае разбурэнне Тураўскага храма адбылося падчас землятрусу 3 мая 1230 г. у Карпатах, калі быў пашкоджаны храм св. Міхаіла ў Пераяслаўлі (зараз Пераяслаў-Хмяльніцкі) і царква Багародзіцы ў Пячэрскім манастыры Кіева. П. Лысенка дэтална вывучаў будаўнічыя матэрыялы храма. Так, у 1993 г. ён узяў у калекцыю 132 узоры плінфы, як цэлых цаглін, так і кавалкаў. Плінфа была трох фарматаў:

- 1) буйная – памеры 28,5–33,2 см x 17–22,7 x 3,4–5,8 см;
- 2) сярэдняя – 24,5–27,5 см x 18–19,9 см x 3,6–4,7 см;
- 3) дробная – 20–20,5 см x 10,7–11 см x 3,8–6,3 см.

Акрамя прамавугольнай плінфы была і лакальная з закругленым ці зрэзаным кутом. Зрэдку сустракаліся плінфы ў форме трапецыі. Варта адзначыць, што М. Каргер і П. Лысенка нічога не пішучь пра знакі, клеймы і меткі на тураўскай цэгле.

П. Лысенка пры раскопках храма, як і М. Каргер, сабраў вялікую калекцыю паліваных плітак падлогі ў асноўным жоўтага, зялёнага і карычневага колераў. Зрэдку былі і пліткі чырвонага колеру. Пліткі маюць квадратную форму 11x11 см і таўшчыню каля 2 см. На іх адваротным баку часам былі клеймы ў выглядзе канцэнтрычных колаў, крыжа ў коле і перакрываваных прамых.

П. Лысенка лічыў, што Тураўскі храм быў збудаваны ў пачатку 70-х гг. XII ст. арцеллю будаўнікоў, якія перад гэтым зрабілі храм Багародзіцы ва Уладзіміры, калі Туравам з 1158 г. кіраваў князь Юрый Яраславіч, а епіскапам (з 1159 г.) быў Кірыла Тураўскі [3].

Варта аднак адзначыць, што храм Успенія ва Уладзіміры Вальнскім быў у адрозненне ад тураўскага распісаны фрэскамі, на некаторых цаглянах гэтага храма на пасцелях былі вялікія, «княжацкія» знакі ў выглядзе трызуба, альбо хвалістыя пераменныя лініі. Таксама там былі знойдзены галаснікі, якія былі ў муроўцы скляпенняў [4]. У Тураве гэтага няма.

Пасля раскопак П. Лысенкі 2005 г. над руінамі храма зроблены павільён археалагічнага музея.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Полубояринова, М. Д. Раскопки древнего Турова // Краткие сообщ. Ин-та археологии АН СССР. – 1963. – Вып. 96. – С. 47.
2. Каргер, М. К. Новый памятник зодчества XII в. в Турове // Краткие сообщ. Ин-та археологии АН СССР. – 1965. – Вып. 100. – С. 133-138.
3. Лысенко, П. Ф. Материальная культура городов Туровской земли (X – XIII вв.) / П. Ф. Лысенко; Национальная академия наук Беларуси, Институт истории. – Минск: Беларуская навука, 2020. – С. 22.
4. Раппапорт, П. А. Русская архитектура X – XIII вв. Каталог памятников. Археология СССР. Свод археологических источников. Е 1–47. – Л.: Наука, 1982. – С. 106.

Семіятычная структура жылля Усходняга Палесся

(па матэрыялах летніка «Карагоднае кола»
ў в. Пагост Жыткавіцкага р-на)

Ала НАРОЎСКАЯ

*дацэнт кафедры гісторыка-культурнай спадчыны
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт*

Дом як асвоеная тэрыторыя, месца гаспадарання – самы старажытны, архаічны тып жылля. З яго ўзнікаюць пазнейшыя гістарычныя формы жылля і тэрытарыяльныя адзінкі: стацыянарны дом, вёска, паселішча, горад. Важнымі на гістарычным шляху генезіса жылля былі: пераход ад палявання і збіральніцтва да аселага земляробства, што прывяло да з’яўлення сталага жылля, узнікнення паселішчаў з дамамі і прылягаючымі да іх тэрыторыямі.

У гэты ж час побач з прыналежнасцю да сям’і, роду ідзе фарміраванне

новага крытэрыя сваяцтва – па месцы пражывання. Дом становіцца месцам пражывання чалавечай супольнасці – сям’і, роду, набывае форму, структуру, культурны сэнс і семантыку. Бяздомнасць, адсутнасць пастаяннага месца жыхарства заўсёды звязана з неўладкаванасцю і нізкім сацыяльным статусам.

К перыяду фарміравання першых цывілізацый і гарадской культуры, функцыі і семантыка асвоенай жылой прасторы дыферэнцыравалася і іерархічна ўскладнялася. Унутраная прастора паступова звужаецца да межаў панадворка з домам. Тэрыторыя паселішча (вёскі, горада) становіцца пераходнай ад «свайго» да «чужога». З’яўляюцца новыя лініі межаў асвоенай прасторы. Першая – мяжа вёскі (горада): роў, сцяна, камяні, крыжы і г. д. Другая – мяжа панадворка: агароджа, плот, замёт, брама і г. д. Жыллё і панадворак складаюць адзінае прасторавае, гаспадарчае і сэнсавае цэлае.

У XI – XII стст. у старажытнарускіх тэкстах слова «дом» азначае сукупнасць гаспадарчых і жылых пабудоў, г. зн. «дом» і «двор», мяжа дома супадае з мяжой двара. Паняцце пра дом як будынак фарміруецца да канца XIII ст. і фіксуецца ў словах «дом», «хата», «ізва».

На Усходнім Палессі ў XIX – XXI стст. ужываюцца таксама тэрміны: «хата», «дом», «жыллё». Напрыклад, у в. Пагост Жыткавіцкага раёна запісана: «хата ад хаты на некалькіх метраў» (інфарматар жыхарка в. Пагост Кацярына Аляксееўна Панчэня, 1941 г. н.) [3]. Даследчыкі зафіксавалі таксама іншыя дыялектныя назвы жылля ў жыхароў Жыткавіцкага раёна: лабаз – «старая, абы-якая пабудова»: «Будзеш ісці дарогаю, там будзе лабаз стояць» (в. М. Малешава, Жыткавіцкі р-н); «лепенда» – прымітыўная пабудова: «Злепіў лепенду да не нахваліцца про ту хату» (в. М. Малешава) [5, с. 7].

Жыллё з’яўлялася ўніверсальнай кропкай адліку ў прасторы. Адсюль чалавек выходзіў у небяспечны (чужы) свет і вяртаўся назад у «свой». Тут пачыналася і заканчвалася любое рытуальнае дзеянне. І ў гэтым сэнсе кожны чалавек разглядаў свой дом як цэнтр Сусвету.

Канцэпт «дом» у структуры міфалагічнай карціны свету паказвае, як ішло асваенне чалавекам прасторы, пераўтварэнне «прыроднага» ў «культурнае» «неасвоенага» ў «асвоенае». Гэта праяўлялася ў выбары адмысловага дрэва для будаўніцтва жылля; пошуку і асвятчэнні тэрыторыі, на якой будзе будавацца дом. Па словах К.А. Панчэні, «лепш было будаваць хату на бацькоўскім пляцы» [3].

Асвятчэнне жылля пачыналася з уваходзін («улазін») у новы дом. Згодна звестак інфарматара (Марыі Дзмітрыеўны Кузьміч, жыхаркі в. Пагост, 1944 г. н.)

перш чым увайсці ў новую хату, «пускалі ката, які быў у хазяйстве». Па словах К.А. Панчэні, «пускалі трохмасцівага ката. А калі не было ката такой масці, то пускалі іншага, але толькі “свайго” ката, бо ён сем’янін» [3].

Жыллё мела шэраг сімвалаў, якія асвятлялі яго і рабілі бяспечным для чалавека: абразы, чацвярговыя свечы, малітоўнік, вярба і інш. У жыллі адбываліся найбольш важныя для чалавека сямейна-каляндарныя абрады. У в. Пагост – гэта былі Каляды, Сёмуха, «Жаніцьба коміна» і інш. Усе абрады, якія праводзіліся ў прасторы жылля былі накіраваны на ўмацаванне здароўя, дабрабыту і шчасця. Напрыклад, Каляды, паводле сведчанняў жыхароў «это вельмо старажытны празнік. От людзі раньшэ гаворылі про Каляды так: “Калядкі спраўляюць для таго, коб было ў дастатку ўсёго. Празнік Каляд, коб буў у хаці лад”» (запісана ў в. Пухавічы Жыткавіцкага р-на ад Яўгеніі Міхайлаўны Купрацэвіч, 1925 г. н.) [2, с. 14].

Іншыя абрады таксама былі скіраваны на ўмацаванне дабрабыту і здароўя членаў сям’і і вясковай грамады. Напрыклад, адметнай з’явай восеньскага цыкла земляробчага календара Гомельшчыны з’яўляецца абрад «Жаніцьба коміна», які праводзіўся ўвосень і быў прымеркаваны да дня Сямёна Стоўпніка (Стаўбуна) 14 верасня (1 верасня ст.ст.)» [4, с. 141]. Гэты архаічны абрад вядомы і пад іншымі назвамі: «Жаніцьба пасвета», «Жаніцьба лучніка». Паводле слоў інфарматара (запісана ў в. Любавічы Жыткавіцкага р-на ад Кацярыны Іванаўны Матарас, 1926 г. н.) «у хаце рабілі комін, спляталі з дубцоў, абмазвалі глінай, абцягвалі мяшком, а ў столі рабілі дзірку, на рашотцы (“пасвеце”) запальвалі агонь». У в. Пагост «жанілі комін» падчас вячорак («попрадок»), удзельнічалі ў выкананні абраду не толькі дарослыя, але і дзеці, якія таксама абсыпалі комін зярнятамі, што павінна было паўплываць на добры ўраджай зернавых культур: «Ето шоб ек абсыпаюць коміна зернетами, гарбузікамі, то дзеці праворнейшыя і больш хапаюць зернет, а по зернетах глядзелі, які ў кого будзе ўражай жыта ці пшаніцы» (запісана ад К.А. Панчэні, 1941 г. н.). Паводле ўспамін К.А. Панчэні, калісьці яе бацька прамаўляў: «Згінь, нячысты дух! Каб Бог спас худобу, каб захаваў дзятко маленькіх і не забыў нас, старэнькіх!» [2, с. 29].

Такім чынам, з печчу і прасторай каля яе ў беларускага селяніна было звязана ўяўленне аб лёсе і шчасці. Выразна бачна сувязь з печчу і агнём як жыццёвым пачаткам у пахавальнай абраднасці. Калі чалавек паміраў, адчынялі юшку коміна, яна разглядалася селянінам як «шлях да душы». Сэнс гэтага старажытнага звычаю, на наш погляд, непасрэдным чынам звязаны са значэннем дарогі ў жыцці старажытных славян.

Іншымі семантычна значнымі аб'ектамі з'яўляюцца дзверы і парог. Семіятычнае значэнне ўваходу ў жыллё вельмі вялікае. Універсальнае значэнне дзвярэй тлумачыцца, хутчэй за ўсё, тым, што яны знаходзяцца на мяжы жылой і нежылой прасторы. Адносна ўваходу ў жыллё строга выконваўся шэраг этыкетных прадпісанняў. Цікава, што ў рытуале прывітання закладзены водгалас калісьці семантычна значнага «пераходнага» рытуалу: перасячэнне мяжы двух міроў, адзін з якіх звонку, другі – унутры, першы – чужы, другі – свой. Усім дзеянням каля ўваходу прыпісвалася высокая ступень семіятычнасці.

Цікавасць уяўляе архітэктурны дэкор жылля ў в. Пагост Жыткавіцкага раёна. Дэкаратыўнае аздабленне традыцыйнага жылля на Беларусі было вельмі разнастайным. У кожным з рэгіёнаў у дэкоры заўжды вылучаўся адзін элемент – акно, дзверы ці франтон. У в. Пагост было пашырана аздабленне франтона («шчыта»). Пры шалёўцы франтона ў в. Пагост шырокае распаўсюджванне атрымала салярная сімволіка. У сярэдняй частцы шчыта размяшчалася два вакенцы, паміж якімі было стылізаванае сонейка ў выглядзе дыска з прамянямі ці пялёсткамі. Сустрэкаюцца таксама франтоны без вакенцаў з дзвумя круглымі адтулінамі, над якімі знаходзіцца накладны драўляны крыжык. Па словах М.Д. Кузьміч (в. Пагост) «крыжык рабілі каб Бог сахраниў селішча». Па словах К.А. Панчэні «крэшчыкі рабілі, бо без Бога не да парога» [3].

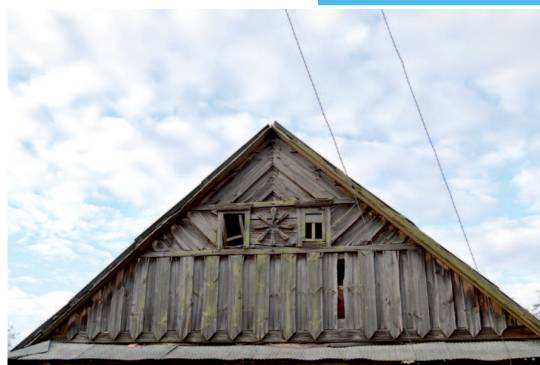
Жыллё мела значны ўплыў на фарміраванне бінарных апазіцый «унутраны – вонкавы», «свой – чужы». Прастора за межамі дома ўспрымалася як антытэза абжытаму і структураванаму свету. Адсюль такая высокая ступень рытуалізацыі дзеянняў перад адпраўленнем чалавека ў шлях і, наогул, выхаду з дому.

Своеасабліваю ахоўную мяжу ўстанаўлівалі розныя агароджы двароў і жылых пабудоў. Так, у в. Пагост агароджы двароў рабілі з роўных, аднолькавай шырыні дошчачак. Такія агароджы аддзялялі свет людзей ад свету прыроды, культурнае ад дзікага. Такія месцы патрабавалі адпаведных паводзін і адносін да сябе, паколькі яны знаходзіліся на перыферыі асвоенай чалавекам прасторы. Агароджа, з аднаго боку, маркіравала «сваю» прастору, а з другога – была максімальна набліжана да «чужой».

Такім чынам, уся прастора падзялялася на асвоеную і неасвоеную.

Нематэрыяльная культурная спадчына
Тураўшчыны

Згодна У.М. Тапарову, «аддзяленне асвоенай прасторы ад іншай прасторы, гэта найважнейшая ўласцівасць прасторы і ў шэрагу выпадкаў сама прастора пазначаецца згодна гэтаму прынцыпу. Па стар.-інд. *rajas* “прастора” з індаеўрапейскага “*reg*”, “праводзіць лінію”, “рэзаць”, “акрэсліваць”» [6, с. 341-342].

Наступная асвоеная чалавекам прастора – гэта тэрыторыя паселішча, якая маркіравалася прыдарожнымі крыжамі, камянямі альбо ў старажытныя часы брамамі. Вёска Пагост Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці месціцца ў міжрэччы Прыпяці і Сцвігі, каля вёскі знаходзіцца балота Асова. Планіроўка в. Пагост дугападобная, вуліцы размяшчаюцца ўздоўж рэчкі Прыпяці, з захаду далучаюцца шырокія кароткія вуліцы, злучаныя паміж сабою. Назвы вуліц в. Пагост: Сонечная, Палявая, Лугавая сведчаць аб паэтычным і вобразным мысленні жыхароў, а вуліцы Школьная, Настаўніцкая, што некалі тут была школа. Згодна пісьмовым крыніцам, в. Пагост вядома з XVI ст., знаходзілася ў Мазырскім павеце Вялікага Княства Літоўскага. У 1520 г. князь Канстанцін Астрожскі перадаў вёску, якая належыла яму, ва ўласнасць Тураўскаму Свята-Успенскаму сабору.

Тэрыторыя в. Пагост як і большая частка вёсак Беларусі, мае свае межы – маркіраваныя прыдарожнымі крыжамі. Гэта была прастора, якая ўспрымалася як родная, «свая». Людзі добра ведалі межы сваёй тэрыторыі; за яе межамі пачыналіся ўжо чужыя надзелы. Але цікава тое, што тэрыторыя, якая блізка падступала да в. Пагост, успрымалася як «свая». На адлегласці некалькі соцён метраў ад в. Пагост знаходзіцца заказнік «Сярэдняя Прыпяць», у якім пражываюць туры пароды Хека. На пытанне ў жыхароў в. Пагост: «Ці не баіцеся вы тураў, якія падыходзяць на адлегласці некалькіх сотняў метраў ад паселішча», быў атрыманы адказ: «А чаго іх баяцца, яны ж “свае”» [3].

Падобнае ўспрыманне вясковага асяроддзя як лакальнага, «свайго» адбілася ў лексіцы беларускай мовы. Семантычнае поле можна бачыць у такіх паняццях, як «свая хата», «бацькоўскі пляц» (в. Пагост). Блізкае абазначае сваё, якое побач і таму роднае, а аддаленае – чужое. Катэгорыя блізкага рэалізуецца ў паняццях роднай хаты і нават частках яе інтэр’ера (печ, «свой агонь» і т.п.), падворка, вёскі, краю: «У сваёй хаце і качарга – помач»; «Свая страха – свая ўцеха»; «У сваёй хаце ўсе дзіркі вядомыя»; «І верабей на сваім панадворку спраўны» [6]. У час этнаграфічна-фальклорнай экспедыцыі ў Жыткавіцкі раён запісана: «У сваёй хаце і вуглы дапамагаюць», «Дома і салома ядома, а на чужыне і гарачы тук стыне» (в. Відошын, Аляксандра Піліпаўна Аліферовіч, 1933 г. н.) [2, с. 439].

Такім чынам, акрэсліваючы прастору чалавека, прыказкі вызначаюць і месца для прадметнага раду, які яго акружае. На думку Т.В. Цыўян, «...неаб-

межаванасць знешняга свету звязана з недакладнасцю, хаосам і небяспечная для чалавека; ён знаходзіць сабе абарону на невялікай, абмежаванай і таму кантралюемай прасторы дома...», а таксама вёскі, паселішча [7, с. 72].

Такім чынам, в. Пагост мела пачатак і канец, які маркіраваўся сакральнымі прадметамі – крыжамі з аброчнымі ручнікамі. У этнаграфічных крыніцах шмат прыгадваецца аб прыдарожных крыжах. Яны звычайна стаялі пры ўездзе і выездзе з вёскі. Драўляны крыж з аброчнымі ручнікамі стаіць пры ўездзе і ў цэнтр в. Пагост.

Унікальны Тураўскі каменны крыж XII ст. захоўваецца ў Свята-Крыжаўзвіжанскай царкве на могілках, што ў гэтай жа вёсцы.

У тыпалагічным аспекце прыдарожныя крыжы можна падзяліць на тры віды: крыж у выглядзе адзіночнага збудавання; крыж з агароджаю; крыж з агароджаю і пакрыццём. Часам крыжы рабілі з выкарыстаннем драўлянай скульптуры. Усталяванне крыжа заўжды было звязана з пэўнай датай і прымяркоўвалася да найбольш спрыяльнага часу ў жыццёвым цыкле чалавека. Як правіла крыж ставілі калектыўна – сваякі, суседзі, вяскоўцы. Такі калектыўны ўдзел людзей у пастаноўцы крыжа сведчыць аб шанаванні збудавання для ўсіх.

Своеасаблівую мяжу калектыў вёскі імкнуўся ўсталяваць у выпадку эпідэміі, войнаў. Пры дапамозе адпаведных рытуалаў чалавек імкнуўся зрабіць бяспечнай зону пражывання. Апатрапейную накіраванасць у в. Пагост мелі такія формы калектыўнай абраднасці, як юраўскі абыход вуліц вёскі, спыненне і ваджэнне карагода ля кожнай жылой хаты, а таксама Юраўскі карагод у полі. Да апатрапейных дзеянняў адносілася абвядзенне магічнага круга вакол двара ў час падрыхтоўкі да вясенняга севу. Апатрапеем лічыліся хлеб, вада, агонь, раса, зямля, валасы, зерне, пахучыя расліны (цыбуля, часнок, мята, палын і інш.) [8, с. 33-34].

Другім варыянтам рытуальнага абнаўлення «свайго» з'яўляецца стварэнне звычайных рэчаў – палатна, ручнікоў. Аброчныя тканіны звычайна выраблялі за адну ноч, калектыўна: «За адну ноч трэба было напрасці, асноваці і выткаць, штоб рушнік вышаў, і да ўсходу сонца ходзяць наўкол сяла з тым рушніком». Жанчыны збіраліся ў адным доме, кожная з іх прала па адной нітцы, ткалі сумесна палатно і наносілі арнамент.

Вельмі важнай умовай, ад якой залежыў дабрабыт калектыву, з'яўлялася завершанасць працэсу вырабу аброчнага ручніка. А.К. Байбурын адзначае, што катэгорыі завершанасці / незавершаннасці адносяцца, у першую чаргу, да тэхналагічных аперацый і адпаведных рытуалаў, якія суправаджалі выраб таго ці іншага культурнага сімвала [1, с. 71-73]. Патрабаванне рытуальнай

завершанасці адносіцца таксама да вырабу так званых «абыдзённых рэчаў» – ручнікоў.

«Абыдзённым» рэчам уласцівыя некалькі асаблівасцей. Яны ствараліся калектыўна, у строга абмежаваны адрэзак часу – за адзін дзень / ноч (адсюль іх назва «звычайныя» – аднадзённыя, зробленыя за адзін дзень ці за адну ноч). Нагодай для рытуалу, а, менавіта, вырабу «абыдзённых» рэчаў былі, як правіла, эпідэміі, эпизааты, засухі. Прычым адметнай рысай працэсу вырабу такіх рытуальных сімвалаў было абавязковае праходжанне ўсіх этапаў стварэння, усяго тэхналагічнага цыклу.

Аброчныя тканіны ахвяраваліся і завязваліся чалавекам па ўласным аброку і з індывідуальнай просьбай да Бога. Такія аброчныя ручнікі завязваліся на драўляныя крыжы, што стаялі ў вёсках, на ўзбочынах ці скрыжаваннях дарог, на могілках, на прошчы, каля святых крыніц, на «святых дрэвы». Аброчны ручнік станавіўся ўвасабленнем ідэі адноўленага жыцця, такога, якое было тады, калі не было хвароб і войнаў. Таму, калі адбываецца дэсіміятацыя свету, знікаюць межы свету, знікаюць межы паміж «сваім» і «чужым», калектыў і чалавек прымаюць адзінае правільнае рашэнне: ствараюць новую сяміясферу.

Такім чынам, традыцыйная культура беларусаў выключала магчымасць бясконцасці асвоенай прасторы, реальны свет быў звужаны да памераў тэрыторыі вёскі, паселішча, горада і меў пэўныя межы. Тут, унутры замкнёнай прасторы чалавек адчуваў сябе ў бяспецы. У любым міфалагічна арыентаваным грамадстве кожная маленькая тэрыторыя – вёска, паселішча – з’яўляецца для яе жыхароў семантычным цэнтрам свету; для міфалагічнай свядомасці гэтая асвоеная прастора акружана іншым «чужым» светам. У самой вёсцы, паселішчы знаходзілася асвоеная і вывераная прастора жылля.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Байбурын, А.К. К истолкованию нескольких случаев ритуальной завершенности / незавершенности / А.К. Байбурын // Структура текста – 81: тез. симп. / [редкол.: В.В. Иванов и др.]. – М., 1981. – С. 71-73.

2. История диаспор и миграций. Бюллетень Лаборатории истории диаспор истор. фак-та МГУ им. М.В. Ломоносова № 4 (7) август 2017 г. Сб. «С любовью к родной земле...» Том I. «Пад песні задуменныя Палесся...»: народная духоўная культура Жыткаўшчыны / отв. ред. В.С. Новак, О.В. Солопова, А.А. Кострица, В.К. Шинкаренко. – М., Ист. фак-тет Моск. ун-та, 2017. – 710 стр. – (Труды исторического факультета МГУ, вып. 105. Сер. II, Исторические исследования 58).

3. Матэрыялы аўтара, запісаныя ў час летніка «Карагоднае кола» (7–12 жніўня 2022 г. у в. Пагост Жыткавіцкага р-на Гомельскай вобласці).

4. Нароўская, А.М. Семіётыка традыцыйнага жыцця беларусаў: у 2 кн. / А.М. Нароўская; М-ва культуры Рэсп. Беларусь, Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў. – Мінск: БДУКМ, 2022. – Кн. 1. Жыллё як сімвал культуры. – 227 с.
5. Станкевіч, А.А. Лексіка народнай гаспадаркі ў гаворках Мазырска-Прыпяцкага Палесся / А.А. Станкевіч, А.М. Воінава, Л.М. Мінакова; Гомел. дзярж. ун-т, Навук.-даслед. ін-т гісторыі і культуры ўсходнеславян. народаў пры ГДУ. – Гомель: ГДУ, 2008. – 346 с.
6. Топоров, В.Н. Пространство / В.Г. Топоров // Мифы народов мира: энциклопедия: в 2 т. / гл. ред. С.А. Токарев. – М., 1982. – Т. 2. – С. 341-342.
7. Цивьян, Т.В. Дом в фольклорной модели мира (на материале балканских загадок) / Т.В. Цивьян // Учен. зап. Тартус. гос. ун-та. – Тарту, 1978. – Вып. 463: Труды по знаковым системам, [т.] 10 : Семиотика культуры. – С. 65-85.
8. Этнаграфія Беларусі: энцыклапедыя / Беларус. Сав. Энцыкл.; рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1989. – 575 с.

Спеўная спадчына Жыткавіцкага раёна

Алена ГУМІНСКАЯ

*вядучы спецыяліст Інстытута павышэння кваліфікацыі
і перападрыхтоўкі кадраў
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў*

Першае, што ўражвае пры знаёмстве з традыцыйнай спеўнай спадчынай Жыткавіцкага раёна – ступень яе захаванасці і разнастайнасці, а таксама яе прысутнасці ў сучасным жыцці і побыце.

Уяўленне аб складніках і адметнасцях мясцовага спеву магчыма атрымаць рознымі шляхамі, аднак найбольш дакладнае складваецца праз пра-

Народны фальклорна-этнаграфічны калектыў «Міжрэчча»
(Пагосцкі клуб-бібліятэка)

мую камунікацыю з выканаўцам або згуртаваннем спевакоў, праз непасрэднае знаёмства з культурным асяродкам, у якім існуе мастацтва спеву. Менавіта такі моцны дотык да традыцый мясцовай культуры Тураўшчыны, аднаго са старажытных рэгіёнаў Жыткавіцкага раёна, атрымалі ўдзельнікі летніка «Карагоднае кола», які быў зладжаны ў рамках праграмы падтрымкі вясенняга абрада «Юраўскі карагод» у в. Пагост.

Адной з галоўных задач летніка ставілася спасціжэнне мясцовых спеўных традыцый, якія складаюць аснову народных свят і абрадаў.

Асноўнымі захавальнікамі традыцыйных спеваў на сённяшні дзень выступаюць фальклорныя гурты, якія дзейнічаюць пры ўстановах культуры (дамы культуры, цэнтры народнай творчасці і г. д.). Як правіла, у склад такіх гуртоў уваходзяць аматары, якія «спяваюць, як іх маці, бацька, бабуля, дзядуля», валодаюць у той ці іншай ступені майстэрствам выканання традыцыйных песень.

Багатую фальклорную спадчыну в. Пагост захоўвае калектыў Пагосцкага сельскага клуба-бібліятэкі «Міжрэчча». Гурт заснаваны Кацярынай Аляксееўнай Панчэняй і доўгі час дзейнічаў пад яе кіраўніцтвам. Таленавітая, прыродна адораная спявачка на працягу свайго жыцця з пашанай адносилася да культурных традыцый сваёй вёскі, выкарыстоўвала розныя шляхі па іх захаванні і прасоўванні інфармацыі аб іх: і як кіраўнік гурту, які вызначае прыярытэтныя кірункі дзейнасці калектыву, і як удзельніца розных мерапрыемстваў, інтэрв'ю, відэафільмаў, сустрэч з людзьмі розных прафесійных сфер і сацыяльнага узроўню, і як прадстаўнік пэўнай сям'і, розныя пакаленні якой спяваюць у гурце «Міжрэчча», удзельнічаюць у правядзенні мясцовых свят і абрадаў, у тым ліку «Юраўскага карагода».

На жаль, у верасні 2023 г. Кацярына Аляксееўна пайшла ў іншы свет. Суцшае тое, што яна паспела расказаць свету пра «сваё каштоўнае», адкрыць прыгажосць традыцый сваёй вёскі і перадаць веды пра іх «тым, хто будзе пасля яе, “бабы Каці”».

Падчас летніка было шмат сустрэч з удзельніцамі гурту «Міжрэчча», якім сёння кіруе Ірына Цімафееўна Торчык. Яна выступае пераемніцай выканальніцкіх і іншых мясцовых традыцый, а таксама справы Кацярыны Аляксееўны Панчэні па іх захаванню. Ад мясцовых спявачак удзельнікі летніка даведаліся пра ўмовы выканання песень падчас правядзення абрадаў і свят у Пагосце, атрымалі парады па іх выкананню, але, напрыклад, песні вясновага абраду «Юраўскі карагод» гурт не спяваў з прычыны непрадатнасці часу (летнік праводзіўся ў жніўні), але вывучылі розныя гульнівыя карагоды «Дрэма», «Бабуся», якія водзяць у тым ліку і падчас святкавання Юр'я.

У выкананні гурту песні «з падводкай» «пад баян» гучалі настолькі ж цэльна, як і без суправаджэння. Падчас спева была чутна рознасць тэмбраў галасоў спявачак, якая не разбурала, а, наадварот, падпарадкоўвалася суцэльнасці ансамблевага гучання (без сольнага «выпячвання» голасу каго-небудзь з удзельніц).

Уражвала ўключанасць спявання ў паўсядзённае жыццё. Напрыклад, свае думкі, эмацыянальны стан можна не прагаворваць, а прапеваць. Тут прыгадваецца, як падчас летніка «апавадала» гісторыю свайго жыцця «баба Каця» са спяваннем старадаўніх песень, мелодый і тэкстаў свайго сачынення. Кацярына Аляксееўна па-майстэрску валодала мастацтвам прыпеўкі, прыказакі, прымаўкі, якія перамяжоўваюцца паміж сабой у яе гаворцы незалежна ад месца іх выканання: і падчас сустрэч у клубе, і ў час інтэрв'ю, і па дарозе да

Народны фальклорны ансамбль «Хільчанка»
(Хільчыцкі сельскі клуб)

дому, і за сталом падчас вячэры. Нават вітанне, «перасыпанае» спеўнымі, на «полечны» лад радкамі, або гумарыстычнымі выразамі, станавілася сакавітым і запамінальным!

Падчас вывучэння спеўнай спадчыны Тураўшчыны адбылася сустрэча з фальклорным ансамблем «Хільчанка» в. Хільчыцы, якая размясцілася ў 20-ці км ад Пагоста. Некаторы час таму тут існаваў свой адметны варыянт вясновага Юраўскага абраду, які праводзіўся шматлікім мясцовым калектывам. На сённяшні дзень гурт невялікі па складу.

З асобым імпэтам удзельніцы калектыву спяваюць лірычныя, бяседныя песні так званага савецкага фальклору ў суправаджэнні баяна, якія прагучалі падчас сустрэчы з удзельнікамі летніка «Карагоднае кола». Многія спявачкі лічаць пэўнай каштоўнасцю выкананне песень часоў існавання СССР «пад баян», або створаных у падобным стылі.

У репертуар гурту ўключаны і «колішнія, або даўнейшыя» песні, якія ўдзельніцы «Хільчанкі» выконваюць у традыцыйнай для іх вёскі манеры. Спецыфіка выяўляецца ў пабудове мелодыі і яе фразіроўцы, у падачы гуку, у спяванні ва ўнісон і «з падводкай», у ансамблевым выкананні *a cappella*, з інструментальным суправаджэннем і інш.

Падчас выканання старадаўніх абрадавых, пазаабрадавых песень адчувальна ступень валодання мясцовымі адметнасцямі спеўнай традыцыі, якая склалася «здаўна», а на сённяшні дзень вельмі натуральна, амаль на ўзроўні падсвядомасці, трансліююцца спявачкамі. Тут можна гаварыць пра наяўнасць спеўнай традыцыі са сваімі адметнасцямі не проста пэўнага рэгіёна, а асобна ўзятай мясцовасці (вёскі). Мясцовыя адметнасці спеву добра праслухоўваюцца ў старажытных песнях «За нашаю слабадою...», «Запрагу я волы...».

Асаблівай увагі заслугоўвае фальклорны аўтэнтны гурт «Дубравіца» з аг. Рычоў, які знаходзіцца ў 8 км ад Турава. Гэты фальклорны калектыў з'яўляецца адным з галоўных захавальнікаў спеўнага стылю Тураўскага міжрэчча Прыпяці – Сцвігі, які мае статус гісторыка-культурнай каштоўнасці.

Спеўнае мастацтва калектыву сапраўды вылучаецца сярод іншых. Неверагодна цэльнае гучанне спеву ва ўнісон і з падводкай, вертыкальнае і гарызантальнае галасавядзенне ў двухгалоссі, дакладнае інтанаванне *a cappella*, тэмбравая еднасць галасоў такога ўзроўню, што ствараецца ўражанне адзінага музычнага арганізма, падобнага на вялікі хор, які сваім аб'ёмным гучаннемі напаўняе ўсю навакольную прастору, стварае ўражанне яе неабсяжнасці.

Еднасць удзельнікаў гурту відавочна не толькі падчас спеву, але і ў адносінах

Народны фальклорны ансамбль «Дубравіца»
(Рычоўскі цэнтр традыцыйнай культуры)

да сумеснай справы і паміж сабой. Творчую атмасферу ў гурце падтрымлівае кіраўніца, спявачка Ганна Мікалаеўна Бурак, якая, як і Кацярына Аляксееўна Панчэня ў в. Пагост, валодае, захоўвае і падтрымлівае мясцовыя традыцыі Рычова з яго адметнасцямі. Рычоўцы захавалі і прэзентуюць песні вясельнай традыцыі, абрадаў і свят календарнага кола, у тым ліку вясновага Юр'я, Каляд.

Многія ўдзельнікі летніка натхніліся знаёмствам са спеўнымі традыцыямі Рычова, яны вывучаюць і імкнуцца пераймаць адметнасці мясцовага спявання праз супольныя спеўкі з рычоўцамі, праз удзел у мясцовых святах і абрадах.

Так, 21 лістапада ў Рычове ўшаноўваецца святы Міхаіл і з гэтай нагоды праводзіцца «Міхайлаўскі кермаш». Многія ўдзельнікі летніка, сярод якіх былі студэнты і выкладчыкі БДУКМ, аматары народнага спявання, з захапленнем прынялі запрашэнне на свята ад спявачак гурту і прыехалі ў Рычоў. Сумесныя спевы, да якіх яшчэ дадаліся і танцы, стварылі сапраўдную святочную атмасферу і ўзаемна ўзбагачалі ўсіх яго ўдзельнікаў: мінскія госці атрымалі магчымасці практыкавацца ў спеўным майстэрстве, а мясцовыя спявачкі падмацаваліся ўдзячнасцю і ўвагай маладога пакалення да такіх самабытных певаў.

Адзін з удзельнікаў летніка «Карагоднае кола» Аляксей Піскун стварыў невялікі відэафільм пра падзеі Міхайлаўскага кермашу ў дзень Сабора Архістраціга Міхаіла і іншых Нябесных Сіл бесцялесных, які можна паглядзець на youtube (<https://www.youtube.com/watch?v=OJSijmEtDdg>).

Сустрэчы з рычоўцамі працягнуліся ў Калядны час. Напярэдадні Шчодрога вечара, які адбываецца на 13 студзеня, прыехала група зацікаўленых спевакоў, танцораў і музыкаў з Мінску, многія ўжо не першы раз. Падчас сумеснага шчадравання, якое пачалося ў Рычове, а затым працягнулася ў Жыткавічах, госці спявалі разам з гаспадарамі мясцовыя варыянты калядных шчадровак, якія раней вывучылі разам з гуртом «Дубравіца». Пра адметныя падзеі калядавання ў Рычове, Жыткавічах можна даведацца ў відэафільме на youtube-канале Аляксея Піскуна, аднаго з мінскіх удзельнікаў шчадравання, які паступова становіцца відэалетапісцам традыцыйнай спадчыны Рычова.

Вельмі важную справу па прасоўванню ведаў пра традыцыйную спадчыну раёна распачаў Жыткавіцкі цэнтр народнай творчасці на сваім відэаканале. З 2022 г. у сетцы youtube былі выкладзены відэапраграмы працягласцю па паўгадзіны, у якіх паказана творчасць фальклорных калектываў Жыткавіцкага раёна.

Амаль у кожнай вёсцы раёна існуе калектыў, у рэпертуры якога ёсць «колішныя песні», якія выконваюцца з пэўнымі адметнасцямі, характэрнымі

для дадзенай мясцовасці. Акрамя ўзгаданых вышэй калектываў можна зрабіць даволі вялікі пералік іншых адметных гуртоў раёна, відэпрэзентацыі якіх ужо размешчаны на youtube-канале цэнтра, а менавіта:

- народны фальклорны ансамбль «Стрэчанне» (Грабаўскі сельскі дом народнай творчасці);
- народны фальклорна-этнаграфічны ансамбль «Лянок» (Буразьскі сельскі клуб фальклору);
- народны фальклорны ансамбль «Сцвіжанка» (Семурадскі сельскі клуб);
- народны фальклорны ансамбль «Веціца» (Старажоўскі клуб-бібліатэка).

Сярод адметных асаблівасцей ў выкананні «даўнейшых песень» для калектываў Жыткавіцкага раёна можна вылучыць і агульныя рысы – устойлівае, незалежнае ад наяўнасці інструментальнага суправаджэння інтанаванне і высокі ўзровень ансамблевага спеву, а гэта крытэрыі, якія прад’яўляюцца прафесійным музыкам.

Матэрыялы этнаграфічных экспедыцый, летніка традыцыйнай культуры «Карагоднае кола», відэапраграм Жыткавіцкага цэнтра народнай творчасці сведчаць аб неверагоднай жыццяздольнасці багатых спеўных традыцый Беларускага Палесся, якія ўвасабляюць фальклорныя гурты Жыткавіцкага раёна. У рамках рэалізаваных праектаў іх удзельнікам удалося арганізаваць практычнае даследаванне феномена жывога выканання беларускай аўтэнтчнай песні.

Фота з архіва ДУК «Жыткавіцкі раённы цэнтр народнай творчасці і арганізацыі вольнага часу насельніцтва»

Нематэрыяльная культурная спадчына
Тураўшчыны

Народны фальклорны ансамбль «Стрэчанне»
(Грабаўскі сельскі дом народных традыцый)

Народны фальклорна-этнаграфічны ансамбль «Лянок»
(Буразьскі сельскі клуб фальклору)

Народны фальклорны ансамбль «Сцвіжанка»
(Семурадскі сельскі клуб)

Народны фальклорны калектыў «Веціца»
(Старажоўскі клуб-бібліатэка)

Такая загадкая Тураўшчына...

Рэгіна ГАМЗОВІЧ

*філолаг, грамадскі эксперт па ахове
нематэрыяльнай культурнай спадчыны*

Як філолаг па адукацыі працую на Тураўшчыне (вёскі правабярэжжа Прыпяці і яе прытокаў ў Жыткавіцкім, Столінскім, Лельчыцкім р-нах Гомельшчыны) з 1990-х гг. мінулага стагоддзя і лічу яе сваёй палявой тэрыторыяй даследавання традыцыйнай культуры, хоць больш засяроджваюся на фальклорнай спадчыне. Але вучоныя працуюць вузка ў сваёй галіне і не заўсёды ўяўляюць культуру пэўнага лакальнага рэгіёна комплексна. Як журналісту па прафесіі мне пашанцавала не толькі папуля-

рызаваць этнічныя асаблівасці Тураўшчыны на радыё, тэлебачанні, у друкаваных СМІ, фіксаваць у этнаграфічных фільмах як сцэнарысту дакументальнага кіно, але і ўбачыць, разматаць некаторыя вузлікі шматвяковых загадак гэтага краю на аснове яго гістарычнага мінулага. Перш за ўсё – каб не сцёрлася этнічная памяць яго жыхароў, а тое, што забылася, можна было аднавіць. Прычына, па якой я за гэта ўзялася, у тым, што гэты рэгіён мала вывучаны фалькларыстамі, але больш грунтоўна даследаваны мовазнаўцамі і краязнаўцамі. Па-другое, гэта вельмі цікавая работа, у якой мне дапамог 20-гадовы мовазнаўчы стаж працы ў Акадэміі навук над «Гістарычным слоўнікам беларускай мовы» і адлюстраванне на радыё дзейнасці Беларускага фонду культуры, дасягненняў вучоных Аддзялення грамадскіх навук НАН Беларусі, чым я займалася як няштатны аўтар, затым у штаце Белтэлерадыёкампаніі.

Магчыма, некаторыя мае здагадкі і гіпотэзы могуць паказацца спрэчнымі. Аднак я толькі іх высвечваю для далейшага даследавання, бо Тураўшчына патрабуе грунтоўнага шматбаковага навуковага даследавання. Паспрабую ўгадаць і пералічыць па пунктах тое, на што варта звярнуць увагу.

1. Тапаніміка Тураўшчыны (Правабярэжжа Прыпяці ў Жыткавіцкім р-не, частка вёсак Лельчыцкага р-на Гомельскай вобл., а таксама Столінскага р-на Брэсцкай вобл.) патрабуе вывучэння і надання статусу нематэрыяльнай культурнай спадчыны легендам і паданням гэтага краю, што высвечваюць культурны ландшафт горада Турава і тэрыторыі дрыгавічоў, якая гістарычна яму

папярэднічала. Часткова гэта пачалі рабіць дыялектолагі Інстытута мовазнаўства Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі і маюць намер працягваць працу ў гэтым кірунку. Тапаніміка Тураўшчыны і мясцовыя легенды і паданні павінны быць уключаны ў турыстычныя маршруты.

2. Гідраніміка і мікратапаніміка Тураўшчыны ў дадатак да гэтага павінна быць запісана і зведзена ў адзін зборнік, што дасць магчымасць захаваць гісторыка-культурную памяць пра ўсе вёскі. Для гэтага трэба арганізаваць экспедыцыі студэнтаў і выкладчыкаў ВУ Мінска, Брэста і Гомеля.

3. Адна з версій паходжання назвы горада Турава – ад пратокі пад назвай Тур у в. Пагост здаецца мне лагічнай, але нельга ігнараваць і меркаванне летапісца, што ад імя князя Тура жыхары яго княства «тураўцы прозвашася». У такім выпадку неабходна звярнуць увагу на 7 радцаў князя, на месцы пражывання якіх утварылася вёска Сямурадцы. Патрэбна, па-першае, археалагічнае даследаванне гэтага месца. Па-другое, нельга ігнараваць таксама меркаванне аўтараў кнігі «Беларусь далетапісная» Ірыны Масляніцынай і Міколы Багадзяжа, выдадзенай у 2010 г., пра тое, што князь Тур мог быць закліканы 7 радцамі-жрацамі з прапановай заснаваць горад на беразе Прыпяці. Нават толькі яго імя магло прывабіць гэтых жрацоў, якія асэнсоўвалі, што ў дрыгавічоў на гэтай тэрыторыі быў моцным культ быка тура. Аднак мне здаецца, што тут супалі інтарэсы Полацкага княства ў пашырэнні воднага гандлёвага шляху «з варагаў у грэкі» на захад па Прыпяці і імкненне гэтых жрацоў прадухіліць захоп Кіевам тэрыторыі правабярэжжа Прыпяці. Асабліва пасля таго, як княгіня Вольга і яе нашчадкі далучылі да Кіеўскага княства драўлянскія землі і яўна імкнуліся рухацца далей і падпарадкаваць сабе землі дрыгавічоў. Магчыма таксама, што 7 радцаў былі выціснутыя з драўлянскай тэрыторыі і шукалі прытулку ў дрыгавічоў пасля помсты княгіні Вольгі драўлянам і падпарадкаванні іх тэрыторыі Кіеву. Трэба звярнуць увагу на назву в. Радзілавічы (з 1939 г. Дзяржынск) у Лельчыцкім раёне – менавіта гэтая мясціна магла быць папярэднім месцам іх дзейнасці. Пра гэта сведчаць сакральныя гісторыка-культурныя помнікі вёскі і яе этнічная культура. Неабходна комплекснае даследаванне вёскі археолагамі, фалькларыстамі, лінгвістамі.

4. Вёску Пагост трэба разглядаць як усходнюю мяжу легендарнага дрыгавіцкага протагорада Хіль, які цягнуўся ад Пагоста да Аздамічаў (вёска ў Столінскім р-не), музефікаваць яе, як і іншыя вёскі, звязаныя ў далейшым з гісторыяй Турава і Тураўскага княства, распрацаваць турыстычны маршрут «Тураўшчына самабытная» і ўключыць гэтыя вёскі ў такі маршрут.

Вёску Пагост нездарма называюць краем цудаў

Назва

Пагост знаходзіцца ў 10 км ад Турава на мысу ў месцы ўпадзення ракі Сцвіга ў Прыпяць. Ужо сама назва гаворыць пра тое, што паселішча вельмі старажытнае. Знаходкі археолагаў на гарадзішчы ранняга жалезнага веку і грунтовых могілніках мілаградскай культуры (VI – V стст. да н. э.) у гэтай вёсцы матэрыяльна пацвярджаюць такое меркаванне. А ў пісьмовых крыніцах Пагост упамінаецца пад 1520 г.

Як сведчаць вучоныя-тапанімісты, у прыватнасці прафесар Валянціна Паўлаўна Лемцюгова, назвы вёсак Пагост на Беларусі вядуць свой пачатак ад усходнеславянскага слова «погост», якое ўзыходзіць да дзеяслова «погостити» – пабыць у гасцях, наведць які-небудзь пункт з мэтай збору даніны або куплі-продажу. У эпоху Кіеўскай Русі пагостам называўся стан для князёў на месцы

збору даніны з княжацкіх васалаў, а таксама месца прыпынку для прыезджых гасцей і купцоў. У гэты ж перыяд на ўсходнеславянскіх землях слова «пагост» сустракаецца ў значэннях: сельская абшчына і яе цэнтр, паселішча – судова-падаткавы цэнтр пэўнай акругі-воласці.

Такім чынам, назва вёскі Пагост першапачаткова азначала месца збору князем палюддзя – штогадовай даніны.

У рамане Эдуарда Скобелева «Міраслаў, князь Дрыгавіцкі» апісваецца кірмаш у Пагосце ў X ст. як адзін з найбуйнейшых на Прыпяці. Кірмаш дажыў да XX ст. – старэйшыя жыхары вёскі памятаюць яго. Праводзіўся ён на свята Узвіжання ў народным календары 27 верасня. І гэта водгаласак таго самага збору палюддзя ў старажытныя часы. Да чатырох тысяч чалавек, зблізку і здалёк, як казалі, «з усёго свету і нават з Кіева», прыплывалі ў Пагост у гэты дзень і везлі свае тавары на продаж і абмен. Начавалі ва ўсіх хатах вёскі, спалі на саломе на падлозе. І гаспадары ўсіх, няхай і небагата, але частавалі. Такім чынам, ва ўяўленні старажылаў назва вёскі адпавядае значэнню слова «пагост» як «месца для гасцей».

Даўні сакральны цэнтр Тураўшчыны

Спрадвеку мясцовай святыняй быў каменны крыж, які здаўна называюць *Чэсны Крэст*. Менавіта каб пакланіцца гэтай святыні прыплывалі ўвосень у Пагост па Сцвізе і Прыпяці жыхары Тураўшчыны. У выданні Тураўскага навукова-асветніцкага таварыства «Тураўшчына: мінулае, сучаснасць, будучыня», выпуск 2, Мікола Аляксеевіч Саскевіч – сакратар гэтага таварыства, мецэнат і выдатны краязнавец, таксама вялікі патрыёт сваёй Радзімы, апісвае гісторыю гэтага крыжа і яго вяртанне ў 1996 г. з Гомельскага краязнаўчага музея, куды яго забралі з Пагоста ў 1979 г. У перыяд барацьбы з рэлігіяй ён быў разбіты на дзве паловы. Для яго захавання за сродкі веруючых і мясцовай гаспадаркі была збудавана цагляная Крыжаўзвіжанская царква, дзе гэты каменны крыж знаходзіцца і зараз. Яго па-ранейшаму лічаць цудадзейным.

Царква стаіць якраз на тым месцы, дзе гэты крыж прыстаў да берага – згодна легендзе, ён прыплыў супраць цячэння па Прыпяці з Кіева.

Калі яго выцягвалі з вады, яна зрабілася чырвонай. Пэўна, хрысціянства прыйшло сюды з Кіеўскага княства далёка не мірным шляхам. Тое самае расказваюць і пра іншыя тураўскія каменныя крыжы, якіх налічылі больш за 10. Калі ўлічыць, што пры раскопках тураўскага гарадзішча археолаг Пётр Фёдаравіч Лысенка на раскапаным капішчы налічыў 12 ям, то можна думаць, што кіеўская княгіня Вольга магла загадаць перарабіць каменныя выявы

язычніцкіх багоў дрыгавічоў на праваслаўныя крыжы, асвяціўшы іх. Аднак яны маглі быць і драўлянымі. **Вядома, што пасля прыняцця хрысціянства ў Канстанцінопалі ў 957 г. княгіня Вольга ўстанаўлівала пагосты і ставіла каменныя крыжы на падуладных Кіеву землях.** Таму хутчэй за ўсё па загаду княгіні Вольгі былі спецыяльна выраблены каменныя крыжы, каб устанавіць ля паселішчаў на правым узбярэжжы Прыпяці, абазначаючы такім чынам межы яе ўласнасці. Вядома, што першапачаткова гэта была драўлянская тэрыторыя, таму княгіня Вольга пасля помсты драўлянам за смерць мужа, князя Ігара, падпарадкаваўшы сабе драўлян, магла прэтэндаваць і на частку дрыгавіцкай тэрыторыі. Яна правіла з 945 па 960 г. як рэгент пры малалетнім сыне Святаславе.

Мясціна, дзе прыстаў крыж каля в. Пагост і дзе з часам утварыліся мясцовыя могілкі, называецца Дзедава Даліна (месца супакою продкаў). Гарадзішча, дзе жылі першапасяленцы, знаходзіцца побач. З пакалення ў пакаленне жыхары Пагоста пераказваюць гісторыю гэтага каменнага крыжа. Калі збудаваці вялікую Сціхвінскую царкву ў цэнтры сяла, людзі ўсё роўна пакланяліся яму, таму свяшчэннік загадаў прывезці яго да храма. Аднак раніцай крыж нейкім цудам аказаўся на ранейшым месцы. І адбывалася гэта некалькі разоў. Тады для гэтага крыжа збудаваці драўляную капліцу, вакол якой утварыліся мясцовыя могілкі.

У часы барацьбы з рэлігіяй капліца на Дзедавай даліне была знішчана.

Такім чынам, Пагост з часу свайго заснавання быў яшчэ і сакральным цэнтрам дрыгавічоў – таго племяннога аб'яднання, якое тут існавала, затым – Тураўскага княства.

Трэба таксама мець на ўвазе прысутнасць у Тураве 7 радцаў – жрацоў, якія маглі перабрацца ў месца, дзе зараз в. Сямурадцы, з в. Радзілавічы (зараз Дзяржынск Лельчыцкага р-на) – пасля захопу Кіевам тэрыторыі драўлян. Менавіта на поўдні Лельчыцкага раёна – тэрыторыі, блізкай да залежаў каменю, да нашага часу ў некаторых вёсках захоўваюцца каменныя крыжы, у тым ліку аброчныя. Гісторыка-культурная спадчына в. Радзілавічы і яе назва сведчаць, што гэта было сакральнае месца. Дарэчы, драўлянская тэрыторыя цікавіла княгіню Вольгу не толькі ў плане лясных багаццяў, але і залежаў каменю, з якога яна марыла будаваць у Кіеве праваслаўныя храмы па прыкладу Візантыі.

Вельмі цяжка разблытваць вузельчыкі тураўскіх загадак. Дадзім такую магчымасць гісторыкам і выкажам пажаданне, каб гэта адбылося як мага хутчэй, бо тэрыторыя мала даследаваная і патрабуе пільнай увагі вучоных розных галін ведаў.

Пагосцкая Крыжаўзвіжанская царква

Чэсны крэст

Фота 1940 г. Знішчаная капліца на Дзедавай Даліне, дзе захоўваўся каменны Чэсны крэст у Пагосце

Бык тур у культурным ландшафце вёскі

Мікратапаніміка Пагоста таксама цікавая. Перш за ўсё трэба назваць урочышча Рагі. Гэта мыс у месцы ўпадзення ракі Сцвіга ў Прыпяць у глыбіні паўвострава, дзе размяшчаецца вёска. Там да нядаўняга часу пасвіліся пагосцкія бычкі і каровы, а зараз ААТ «Тураўшчына» засяліла туды быкоў Хека – штучна выведзеную пароду, падобную на вымерлага ў 1627 г. дзікага быка тура.

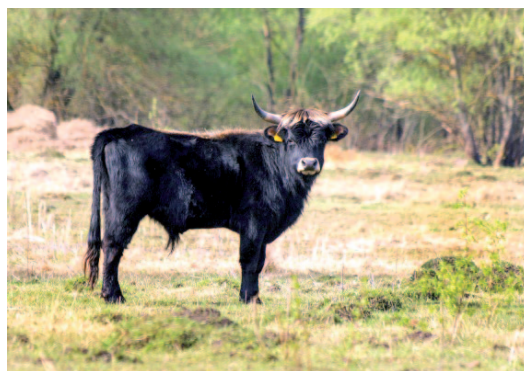
Але згадаем цікавыя назвы тапоніма і гідроніма гэтага паўвострава: Турпратока і ўрочышча Рагі. Значыцца, само гэтае месца ўяўлялася продкам пагосцкіх людзей галавой дзікага быка тура, а рэкі – рогамі тура. Яно як бы адлюстроўвала на мясцовасці куточак зямлі, дзе, магчыма, быў прыручаны гэты дзікі звер, што даў пачатак еўрапейскім быкам і каровам. А гэта яшчэ мацней абазначвае значэнне ў старажытных часы мясцовасці ў сутоку Прыпяці і Сцвігі для насельнікаў правабярэжжа Прыпяці. Магчыма, што не толькі для іх, бо замежныя вандроўнікі сведчылі ў сваіх запісах, што сюды здалёк прыплывалі купцы, каб набыць кароў.

Старажылы вёскі заўсёды казалі: *Пагост снаваўса (заснаваны) раней за Тураў*. Гісторыкі таксама лічаць, што назва пратокі Тур у Пагосце ва ўрочышчы Рагі, якая звязвала Сцвігу праз рэкі Бур'яка і Сцвіжанец з Прыпяцю і якая вядзе ў цэнтр сяла, магла даць назву гораду, заснаванаму легендарным князем Турам. Праўда, мясцовая легенда апавядае, што ў гэтым месцы турак утапіўся з канём і па той бок Сцвігі закапаў клад, таму пратока называецца Тур. *Аднак на карысць месца збору палюддзя сведчыць перш за ўсё тое, што тут быў зручны водны шлях на Прыпяці і Сцвізе, а таксама іх прытоках, па якіх прыплывалі са сваёй данінай насельнікі гэтага краю (дрыгавічы, пазней і жыхары Тураўскага княства, затым этнарэгіёна Тураўшчына – правабярэжжа Прыпяці ў межах сучаснай Беларусі). Адбывалася гэта ўвось перададзена збору ўраджаю.*

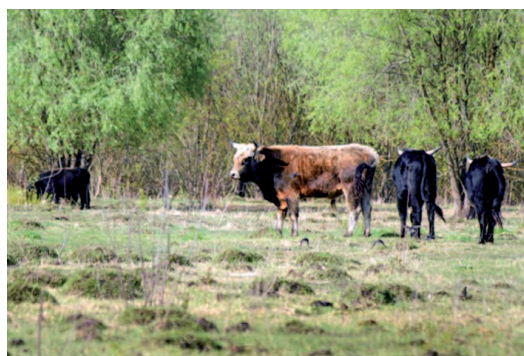
Культурны ландшафт Турава

Назва горада **Турава** – загадка для даследчыкаў. Адны лічаць, што, як сказана ў летапісу, «ад князя Тура і тураўцэ прозвашася». Іншыя звязваюць яе з быком турам, якога яўна шанавалі жыхары гэтага краю ў даўнія часы. Ёсць усе падставы меркаваць, што ад пратокі Тур у Пагосце.

Мясцовая легенда сведчыць, што да заснавання горада Турава быў вялізны **горад, які цягнуўся ад Пагоста да Аздаміч** (вёска ў Столінскім р-не Брэсцкай вобл.). Такім чынам, Пагост быў усходняй мяжой гэтага протагорада, які складаўся з рэзідэнцыі правіцеля ў цэнтры і селішчаў вакол яго. Легенда заха-

Пратока Тур цягнеца ад Прыпяці з урочышча Рагі, дзе зараз пасуцца дзікія быкі, у цэнтр сяла

Быкі Хека ва ўрочышчы Рагі прыжыліся, распладзіліся і гуляюць па вёсцы, наганяючы страх на жыхароў

Малюнак старажытнага Турава і скульптурная выява князя Тура з быком турам

вала і назву гэтай рэзідэнцыі – *горад Хіль*, што размяшчаўся на месцы сучаснай в. Хільчыцы. Па ўзору гэтага прагарада быў збудаваны і Тураў, пра што сведчыць яшчэ адна легенда – што ў Тураве было каля 70 царквей. Хутчэй за ўсё горадам лічыўся не толькі Тураў, а і ўсе селішчы вакол яго, дзе ў кожным у хрысціянскі перыяд былі збудаваныя цэрквы.

Гэтыя селішчы выконвалі пэўныя функцыі, што адлюстроўваецца і ў сучаснай тапаніміцы навакольных вёсак, якая захавалася з часу заснавання г. Турава.

У Жыткавіцкім раёне:

Пагост – месца збору палюддзя, прыстань на Прыпяці, дзе спыняліся госці-гандляры і дзе пазней утварыўся цэнтр сельскай акругі з царквой. У даваенныя часы на прыстані каля пратокі Тур дзейнічаў яшчэ стары храм пад назвай «Белая цэркаў» (меў белыя сцены).

Азяраны – суседняя з Пагостам вёска – першапачаткова паселішча, ад якога была насыпана адзіная сухапутная дарога да Турава, што звязвала рэзідэнцыю нейкай важнай асобы з гарадзішчам, дзе жыў князь са сваёй дружынай. Тут была штучна створаная водная сістэма з каналаў, азёр, старац і рачулак, якая звязвала Тураў з усімі навакольнымі селішчамі. Магчыма, гэта была рэзідэнцыя аднаго з сыноў князя Тура. Старажылы навакольных вёсак яшчэ памятаюць, што ў Азяранах была брама з вялізным цяжкім замком.

Бечы – ля гэтай вёскі было выяўлена гарадзішча ранняга жалезнага веку ва ўрочышчы Гарадзец, на якім яшчэ нават у Вялікую Айчынную вайну людзі хаваліся ад ворагаў. Лічыцца, што яно такую функцыю мела спрадвеку – гэта захавалася ў памяці жыхароў навакольных вёсак.

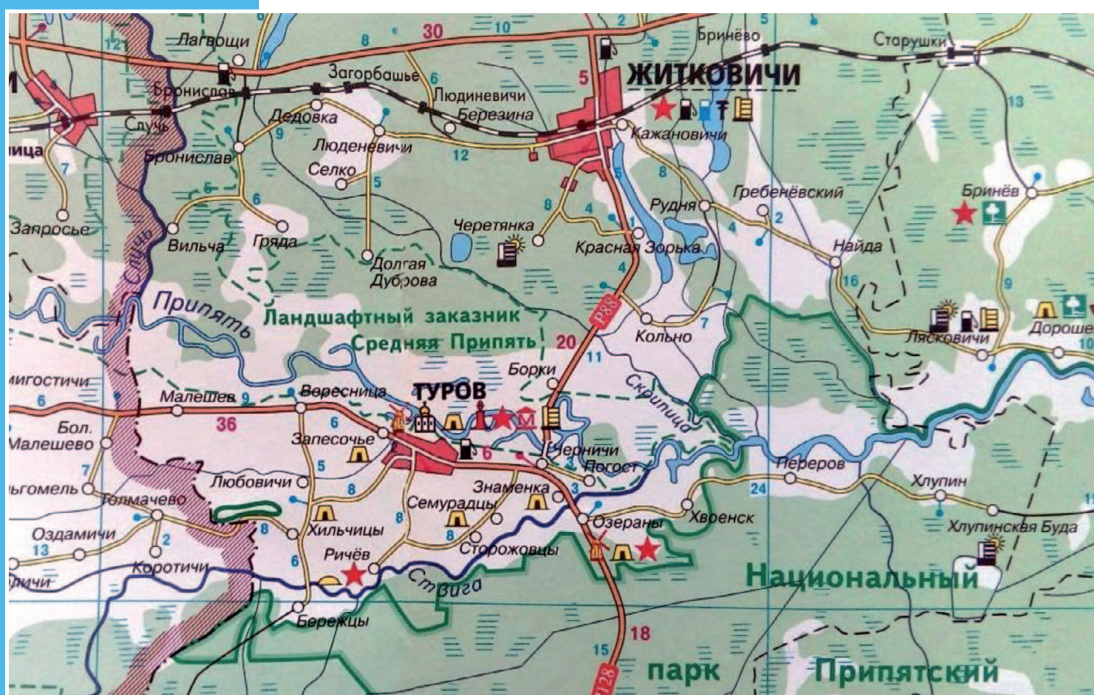
Буда – такія назвы вядомыя з XV ст., звязаны з вытворчасцю паташу, выпальвання вугалю, смалакурэннем, выгану дзэгцю, шкіпінару.

Слепцы – месца, дзе жылі сляпыя і іншыя калекі.

Назва в. Чэрнічы паходзіць ад слова «чернцы» – манахі: тут быў Варварынскі манастыр, заснаваны княгіняй Варварай.

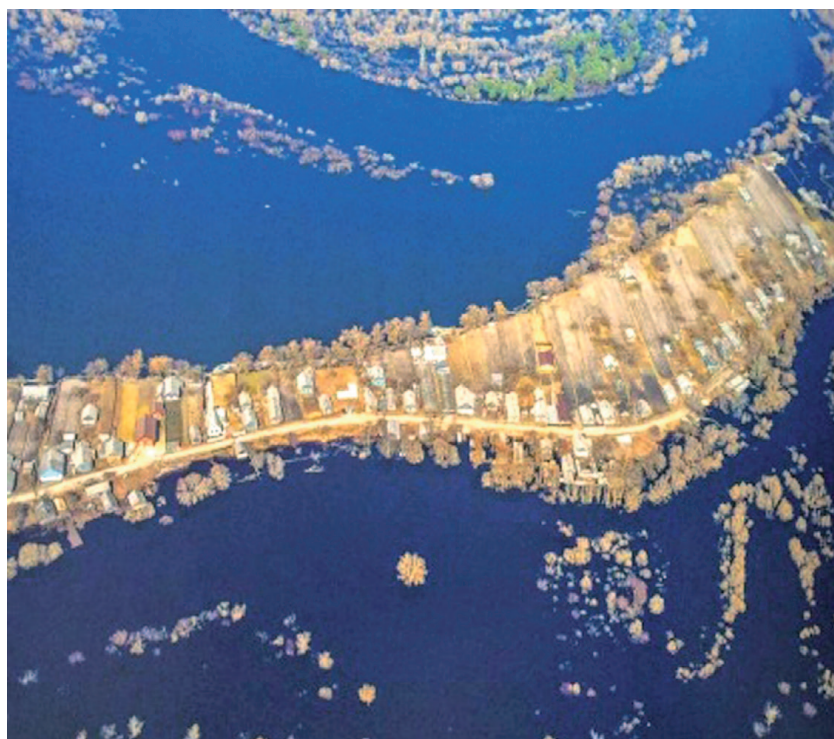
А бліжэй да Турава – в. *Крэмна*, назва якой нездарма падобная на слова «крэмль» – яна азначае крамлёнае дрэва, з якога будавалі крэпасці.

Да гэтай крэпасці, што абараняла адзіны сухапутны шлях да Турава, прыезджалі яе абаронцы, якія кампактна жылі са сваімі сем'ямі ў паселішчы з назвай *Старажоўцы*, дзе ў вольны ад службы час апрацоўвалі зямлю, каб пракарміцца.

Карта Жытквавіцкага раёна

Беларуская
Венецыя
ў Жытквавіцкім
раёне.
Вёска Пагост
Жытквавіцкага раёна
падчас вялікай
паводкі.
Фота С. Плытквіча
з альбома
«Нечаканая
Беларусь»

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

Зусім блізка да горада прымыкаў *Дварэц*, дзе быў гаспадарчы двор князя з заліўным лугам для выпасу свойскай жывёлы.

Назва в. *Сямурадцы* сведчыць, як і мясцовае паданне, што тут жылі 7 дарадцаў князя, якія людзям суды судзілі і ў дахрыясціянскі перыяд былі мясцовымі жрацамі.

Запясочча праз раку Язда прымыкала да самага гарадзішча – туды засялілі рамеснікаў з розных вёсак Тураўскай зямлі – гэта было прадмесце Турава. Побач яшчэ адно прадмесце – *Заяцелле*, назва якога ўтворана ад назвы даліны Яцель з водным шляхам вакол Тураўскага гарадзішча.

Пра *Хільчыцы* мы ўжо згадвалі раней.

А вось паходжанне назвы в. *Буразь* звязана з мясцінай, што згадваецца ў «Аповесці мінулых гадоў». Там апавядаецца пра заснаванне горада: у гэтых мясцінах, густа парослых лесам, князь Тур, які прыплыў сюды са сваёй дружнай, «буяў разіў» (паляваў на дзікіх быкоў). Ад гэтага і вёску так назвалі. Багатыя на рыбу і дзічыну мясціны князю спадабаліся, а вешчы сон упэўніў у тым, што ў гэтых мясцінах трэба будаваць цэнтр княства.

Назва в. *Рычоў* звязана з тым, што аднойчы напалі на вёску туркі, але іх адціснулі да ракі, дзе яны тапіліся і крычалі, аж рычалі, захлёбваючыся вадой.

Вёска *Вільча* – пасяленне недалёка ад таго месца, дзе рака Случ упадае ў Прыпяць. Назва паходзіць ад слова «вілкі» – міжрэчча або месца ў сутоку рэк. На курганым могільніку стаіць каменны крыж, на які абракаюцца.

Вялікі каменны крыж, які прыплыў супраць цячэння з Кіева, спыніўся і каля в. *Верасніца*. Над ім была пабудавана капліца.

Вялікія каменныя крыжы, якія прысталі да вёсак, пра якія ўспамінаюць мясцовыя легенды, не ўсюды захаваліся. Гэта вёскі *Перароў* і *Хлупін*. Магчыма, іх забралі ў Гомельскі музей.

У Столінскім раёне:

Назва в. *Талмачава* звязана з тым, што там жылі талмачы (перакладчыкі).

І нездарма менавіта тут, бо ў в. *Семігосцічы* жылі, пэўна, некаторы час сямёра гасцей (гасцямі называлі замежных гандляроў) – можа, зіма тут іх застала, а рэкі замёрзлі і яны вымушаны былі зімаваць. То пасялілі іх як мага далей ад Турава, бо асцерагаліся чужынцаў.

Цераблічы – выцерабленая вёска, пацярпелая ад захопнікаў, якія выцерабілі яе, забіўшы жыхароў.

Назва *Альшаны* паходзіць ад ракі Альшанка, па берагах якой, пэўна, расло шмат альхі.

Па легендзе, в. Малешава была падзелена панам на дзве часткі паміж сынамі – старэйшаму дасталася *Вялікае Малешава*, малодшаму – *Малое Малешава*. Зараз адна вёска знаходзіцца ў Столінскім раёне Брэсцкай вобласці, а другая ў Жыткавіцкім раёне Гомельскай вобласці.

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

Альгомель, Альманы, Альшаны, Альпень – у рускім варыянце ўсе яны пачынаюцца на «оль», таму мясцовыя паданні звязваюць іх з кіеўскай княгіняй Вольгай. Быццам, праплывала яна ў гэтых мясцінах на сваім караблі, які сеў на мель, пра што падданыя паведамлілі ёй: «Ольга, мель!»

Але і з канчаткам «мель» ёсць яшчэ вёскі ў гэтым раёне – *Рэмель, Хатомель, Рубель*.

У *Хатомлі* на рацэ Гарынь ёсць шануемы каменны крыж. Мясцовая легенда апавядае, што мужык капаў поле і вывернуў з зямлі камень. Тут жа яго валы ўпалі на зямлю і сталі нерухомымі. Спужаўся ён і пабег у вёску, паклікаў людзей. Аднак яны не змаглі падняць паралізаваных валоў. Адзін з мужыкоў стаў разглядаць камень, ачысціў яго ад зямлі і ўбачыў, што гэта каменны крыж. Вырашылі грамадою вярнуць крыж на тое месца, дзе ён быў. І тут жа валы ажылі. З той пары людзі агарадзілі гэты крыж і сталі ўшаноўваць. А калі адна сляпая стала відушчай, вырашылі пабудаваць вакол крыжа капліцу. Археологі знайшлі тут гарадзішча VII – X стст., селішча і могільнік. Гэта дае падставы меркаваць, што на гэтым месцы існаваў дрыгавіцкі протагорад, які быў буйным міжплемянным цэнтрам.

У в. *Вялікія Арлы* ёсць два аброчных крыжы.

З в. **Велямічы** (варыянт **Вялемічы** ў мясцовай гаворцы) звязана паданне пра тураўскага князя Яраслава, які на паляванні ўбачыў тура і пагнаўся за ім. Некалькі яго стрэл ужо ўпіліся ў цела зверу і ён уцякаў, але раптам тур спыніўся і павярнуўся ў бок князя, які імчаў за ім на кані. Конь з разгону наскочыў на тура і паваліўся, прабіты яго рагамі, прыціскаючы князя. Уладар мог бы паплаціцца жыццём, каб не паспеў загоншчык Ранцэвіч: ён скінуў з сябе світку, накінуў на галаву тура і хутка ўдарыў зверу нажом у самае сэрца. Калі князь прапанаваў яму ўзнагароду – скрыню золата, мудры загоншчык уваткнуў пасашок у скрынку і, дастаўшы дна, сказаў, што гэтае багацце не вечнае дый больш патрэбна князю. Ён запрасіў дар, у якім бы дна няма было дастаць. Князь здзівіўся. А Ранцэвіч узяў лавецкі меч і ўсунуў яго ў зямлю – вось дзе бяздоннае багацце!. Князь зразумеў і даў яму дарчую грамату на ўсю аколiцу Вялемічы. І цяпер у гэтай вёсцы жывуць нашчадкі таго загоншчыка па прозвішчу Ранцэвічы. Ёсць звесткі пра тое, што каралева Бона як бы пацвердзіла ў 1522 г. тое, што князь Фёдар Іванавіч Яраславіч дараваў Лявону Ранцэвічу сяло Вялемічы за ўратаванне яго жыцця на паляванні.

Цяпер Велямічы – аграгарадок на беразе возера Вагань (ранейшая назва Селішча) у 5 км ад Давыд-Гарадка. Акрамя драўлянай Ільінскай царквы, непадалёк знаходзіцца група археалагічных помнікаў з пахаваннямі і рэшткамі пасяленняў плямёнаў зарубінецкай культуры. З возера праз раку Льва і штучна прарытыя ў старажытнасці каналы можна трапіць у Прыпяць. Мясцовае паданне сведчыць, што жыхары прарылі шырокія прамыя канавы, якія называлі «яцель», каб па іх у чаўнах ратавацца ад ворагаў. Нагадаем, што і ў Азяранах Жыткавіцкага раёна каля в. Пагост таксама ёсць рэшткі такіх каналаў-яцеляў, а каля г. Тураў існавала прадмесце Заяцель (зараз аграгарадок). А гэта якраз тэрыторыя г. Хіль, які цягнуўся ад Пагоста да Аздамічаў. У перыяд Тураўскага княства этнічная тэрыторыя жыхароў Тураўшчыны пашырылася на ўсё правабярэжжа Прыпяці.

Знаходкі археолагаў у Велямічах

Траецкая царква ў Аздамічах

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

Аздамічы цікавыя тым, што былі, згодна мясцовых паданняў, заходняй мяжой дрыгавіцкага г. Хіль, які папярэднічаў Тураву. З Пагостам, яго ўсходняй мяжой, ён быў звязаны праз раку Сцвіга. Для гэтай ракі археолагі знайшлі рэшткі стаянак людзей бронзавага веку, неаліту. Дарэчы, і ў Аздамічах ёсць свой каменны крыж ля Траецкай царквы на беразе ракі Моства. Каля царквы стаіць вялікі каменны крыж. У паданні гаворыцца, што на сельскіх могілках стаяла капліца, гэты крыж вырас у цэнтры яе, праламіўшы падлогу. Калі ён поўнасцю

Аздаміцкі крыж

вырас, яго перанеслі да Траецкай царквы. Спераду на ім можна ўбачыць касу крыжа. Мясцовыя людзі лічаць яго знакам сонца. Некаторыя называюць такі знак Андрэўскім Крыжам, на якім быў распяты апостал Андрэй. Але ў дахрысціянскія часы такая выява крыжа належала Вялікай Багіні. У эпоху бронзы ён стаў лічыцца сімвалам сонца, мужчынскім знакам. Магчыма, назва вёскі ад мужчынскага імя Аздам.

Крыжы Тураўскай зямлі лічацца самымі старажытнымі на тэрыторыі Беларусі. Яны нібыта вылечваюць ад хвароб. Два з іх, вялікія, ёсць у тураўскіх храмах. Пра адзін з вялікіх тураўскіх крыжоў яшчэ і сёння расказваюць, што калі бацькі прасілі паслаць выздараўленне іх сыну, то ў небе з'явілася велічная агністая постаць жанчыны, якая сказала, што дапаможа. Хлопчык выздаравеў, на наступны дзень у Прыпяці знайшлі каменны крыж. Яго выцягнулі на бераг і ўстанавілі на высокім месцы. А ў в. Рычоў сляпая жанчына ўбачыла ў сне, што ёй трэба ісці да каменнага крыжа, трошкі саскрэбсці з яго паверхні, што зможа і выпіць з вадой. Яна так зрабіла і стала бачыць.

Два каменных крыжы ў Тураве

Такім чынам, в. Пагост трэба разглядаць як міжрэчча Прыпяці і Сцвігі, якое знаходзілася на шляху «з варагаў у грэкі». Заснаванне заходняга адгалінавання гэтага шляху і прывяло сюды князя Тура. Але ён будаваў горад Тураў і Тураўскае княства не на пустым месцы – яно было заселена з часоў неаліту, пра што сведчаць археалагічныя знаходкі. Гэта была тэрыторыя, густа пакрытая гарадзішчамі, якія ў большасці існавалі з каменнага веку і далі аснову стварэння дрыгавіцкіх протагарадоў. Артэфакты, знойдзеныя ў паселішчах Тураўшчыны, сведчаць, што насельніцтва мела гандлёвыя сувязі з Кіевам, Валынню, Прыбалтыкай, Паўночным Прычарнамор’ем, Блізкім Усходам, Малой Азіяй. Гэтае насельніцтва Тураўскай зямлі нікім не было асімілявана або знішчана, што паслужыла фарміраванню этнічнай еднасці.

Рагатыя галаўныя ўборы Тураўшчыны

Кажуць: «Па адзенні сустракаюць». Прывядзём і мы прыклад адметнасці ў жаночым адзенні жыхароў Тураўшчыны. Мастацтвазнаўца Марыя Мікалаеўна Віннікава шмат гадоў даследуе так званыя «рагатыя» жаночыя галаўныя ўборы Тураўшчыны праз палявыя экспедыцыі і ў зборах музеяў Санкт-Пецярбурга – Музеі антрапалогіі і этнаграфіі імя Пятра Вялікага Расійскай акадэміі навук і Расійскім этнаграфічным музеі, куды яны трапілі з Тураўшчыны ў завітым стане. Гэтая рагатасць звязана з даўнім культам быка тура, пра што піша Марыя Мікалаеўна ў сваіх даследаваннях «Старажытныя жаночыя галаўныя ўборы Тураўшчыны: спроба рэканструявання формы і сэнсавага зместу» і «О реконструкции смыслового значения и способов ношения женских головных уборов Туровщины».

1

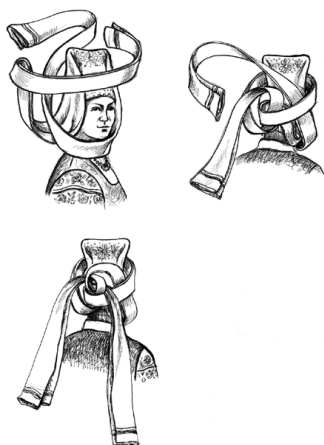

2

3

1. Мяшчанка з Давыд-Гарадка – гравюра XIX ст.
2 і 3. Жаночы галаўны ўбор з музея ў в. Цераблічы Столінскага р-на. Фота Марыі Віннікавай

Рэканструкцыі і малюнкi
навівання наміткі з Тураўшчыны
Марыі Віннікавай

Даследаванне гісторыка-культурнай спадчыны Тураўшчыны павінна працягвацца

На Тураўскай зямлі ўтварыўся лакальны гісторыка-этнаграфічны рэгіён Усходняга Палесся – Тураўшчына (або «Малое Палессе», як адзначае ў энцыклапедычным даведніку «Народная культура Беларусі» прафесар Віктар Цітоў). Апісанне фальклорнай спадчыны гэтага краю, традыцыйных рамёстваў і промыслаў, звычайў і абрадаў яшчэ патрабуе карпатлівай працы і грунтоўных абагульненняў з улікам гістарычнага мінулага і фарміравання этнічных асаблівасцей жыхароў гэтай тэрыторыі.

Створаны дыялектолагамі Інстытута мовазнаўства Акадэміі навук Беларусі «Тураўскі слоўнік» у 5 тамах і атлас тураўскіх гаворак адлюстроўвае моўнае багацце Тураўшчыны. Мясцовыя жыхары з даўніх часоў заўважалі, што кожная вёска мела свае асаблівасці маўлення, якія моцна адрозніваліся, прыкладна, ад бліжэйшай вёскі, што знаходзілася праз рэчку або возера, невялікі лясок або поле. Неабходна як мага хутчэй даследаваць культурны ландшафт Тураўшчыны, запісаўшы і ўзяўшы пад ахову дзяржавы тапанімічныя паданні на тэрыторыі Тураўшчыны. Для замацавання гістарычнай памяці і захавання тураўскіх гаворак важна праводзіць сярод дзяцей і юнацтва конкурсы мастацкага чытання на аснове моўнай і фальклорнай спадчыны.

Гісторыя Тураўскай зямлі IX – XIII стст. была даследавана і апісана археолагам інстытута гісторыі НАН Беларусі Пятром Фёдаравічам Лысенкам. Але патрабуе вялікіх археалагічных раскопак, якія дапамогуць разгадаць шматлікія загадкі з жыцця жыхароў правабярэжжа Прыпяці. Пасля гэтага пры беражлівым захаванні гэты рэгіён можа стаць цікавым месцам для арганізацыі этнатураў і нават запаведным у плане этнічнай спадчыны.

Дзедава Даліна – могілкі ў в. Пагост з новай цаглянай царквой,
у якой зараз захоўваецца каменны Чэсны Крэст – галоўная святыня Тураўшчыны

Традыцыйная культура Тураўшчыны: пра даўняе з сёння

Таццяна ВАЛОДЗІНА

загадчык аддзела фалькларыстыкі і культуры славянскіх народаў Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Гістарычная Тураўшчына – адзін з беларускіх рэгіёнаў, дзе яшчэ жывыя многія даўнія ўяўленні і вераванні, дзе працягваюць апавядаць пра незвычайныя здарэнні і сустрэчы з нябачнымі суседзямі, збіраць лекавыя зёлкі і спяваць шчымлівыя песні. Матэрыялам для гэтай публікацыі паслужылі запісы 2021–2022 гг., зробленыя ў ваколіцах Турава, у вёсках Жыткавіцкага і Столінскага раёнаў.

Радзіны да сёння праходзяць весела, у суправаджэнні шматлікіх песень, а рытуал «перапівання кумоў» (калі перадавалі чарку разам з падаруначкам

для немаўляці) суправаджаўся дасціпнымі пажаданнямі. Агульнае ўсюды патрабаванне разбіваць гаршчок з крутой бабінай кашай выявіла варыянты ў магічным скарыстанні чарапоў – іх ускладалі на галаву дзяўчатам, каб скарэй ішлі замуж, забіралі з сабою дадому. Кашу дзялілі не толькі «бабіну», але і «кумаву» і «куміну», але ўжо не біўшы з ёю гаршчэчка. Асаблівасцю радзінных урачыстасцей Прыпяцкага Палесся выступае і абрад змурак (або злівак), у час якога адбываецца змыванне святога мура, якім было памазана дзіця пры хрышчэнні.

Надзвычайным багаццем вылучаецца паэзія *вяселля* Тураўшчыны. Усе этапы вяселля – сватанне, запоіны, заручыны, прыгатаванне каравая, пасад нявесты і жаніха, выпраўленне маладых да шлюбу, шлюб, застольныя ўрачыстасці і інш. – суправаджаліся песнямі, якія выконваліся ў пэўным парадку, адлюстроўвалі абрадавыя дзеянні, традыцыйна рэгламентавалі ролі ўдзельнікаў шлюбнай урачыстасці і інш. Песні, зычэнні, тосты разам з іншымі рытуальнымі дзеяннямі павінны магічна спрыяць шчасцю маладых, іх дабрабыту, росту сям’і, ураджаю на палях, прыплоду ў хлявах.

Вяселле становілася сапраўднай народнай операй, расцягнутае на некалькі дзён:

Пятніца – почиальніца,
Субота – коровайніца,
Недзеля – венчальніца,
А ты, светы понедзелку,
Загубіў жэ нам дзеўку.
Посадзілі под поліцою,
Нарадзілі молодзіцою (Жыткавіцкі р-н).

«Раншэ ж завенеч’е нейке былі, і коровая, і мерка: ішли мераць на окна, на дзверы, прыданое, раншы ж не было перэгородок, а шырмы вешалі. Ішли ў жаніхову хату. Штоб прыці да ўсе нормальна было. Жаніху штаны мералі, обмералі жаніха. Хросна, цётка, подруга одна, уторая ходзілі. А як з цэркві ішли, повенчаюцца да ўжэ стрэчаюць іх, спевалі:

*Мы ў цэркві бывалі, тройзелле відалі.
Што й однэе зелье мята, а другое зелье квецце,
А трэце зелье квецце – звенчаліса дзеці»*
(в. Талмачава, В.К. Гананайка¹).

¹ Па гэксце прыводзіцца назва вёскі і прозвішча інфарматара. Разгорнуты спіс нашых суразмоўцаў гл. у канцы артыкула.

Асабліва разгалінаваны і багаты каравайны абрад. Выпяканне каравая бачылася як магічная дзея, здольная запраграмаваць будучы шчаслівы лёс маладой сям'і. Са спецыфічных вясельных дзеяў вылучаецца звычай «вышаць короваі», калі ў суправаджэнні заклінальных песень з пажаданнямі здароўя сват жаніха і сват нявесты падымалі кароваі над галавой – чый вышэйшы і прыгажэйшы. Магчыма, пра былое суперніцтва родаў нагадвае тураўскі вясельны звычай «біць месяца», калі ўдзельнікі вяселля стукаліся печывам у выглядзе месяца, назіраючы, чый паламаецца. Адорванне маладых суправаджалася так званым перапіваннем з разгорнутымі пажаданнямі будучай долі: *Перэпіваю шчасце, долю і век доўгі, Перэпіваю кошэль гліны, шоб не прошло году, да булі ў вас родзіны* (в. Пагост, Жыткавіцкі р-н).

У часе вяселля асцерагаліся чымсьці пакрыўдзіць вясковых чараўнікоў, якія ў якасці пакарання маглі ўчыніць такое, што госці рэзка без нагоды на тое п'янелі: *«што понапіваюцца хутко, і віна много не вупілі, і самогонкі, а п'яныя ўдробадан. І дажэ выносяць. Кажуць: обойдуць кругом нескількі раз да нешто скажуць. І без віна п'яныя і до того п'яныя, ну што поўзаюць. От так»* (в. Талмачава).

У размовах пра вясельныя звычаі ўсплывалі ўспаміны пра маладосць, пра заляцанні і замужжа. З уласнае ініцыятывы словы *любіў* ці *любіла* амаль не гучалі, хутчэй апякалі горыччу аповеды пра мужніны здрады, у адной мае субяседніцы, другое, трэцяе... Але ў любым разе пачуцці маладых гадоў не забываюцца: (в. Перароў, Е.Р. Лапаціна).

Мне было 19, я за ёго ішла, а ёму 22. Мужык... мене проважаў разоў сколько, а ў ёго была сестра. Мы з дзеўчатамі спевалі, танцувалі, у клубе спевалі. Вон пожыў з жонкай, а тая жонка ёго кінула. Остаўся так. Это судзьба есь такая. Там рэчка, шоб не мыло ў дзерэўню, возілі такія камні. Я з тою дзеўчыною беру носілкі, носім мы камні. А ён едзе лодкою. Потом прышоў да берэ да кажэ: «Давай я за тебе поношу, табе этия камні трэбо?» Понёс разоў сколько і пошоў. Я прыходжу на обед, а ёго маці ў нас... А ў нас былі такія жорна, што молоті. Тая меле, а вон сеў за столом, як мы знакоміліся, а моя маці вон... ужэ вони договорыліся, бабу, штоб я ішла за ёго. Я села, а вон спрашывае: «Пойдзеш за мене замуж?» Я моўчу. Разоў тры спросіў. Последні раз кажэ: Ці пойдзеш за мене? Поверце, я і зараз не забуду, мне 86 годоў з половіною, я тое мінуточкі і зараз знаю. Мне тута (паказвае на галаву) нешта шчоўк, і я ў тую секунду отвеціла, што

Ева Іосіфаўна Федаровіч

Падушкі як частка пасагу

Евеліна Рыгораўна Лапаціна

Віктар і Тамара Рыгораўна
Яфрэмавы

Ева Рыгораўна Касцянка

я іду за тебе. Як шчоўкнула што-та, шчоўк. Запытаў мяне за трэцім разам. Я маўчу, посміхаюся так во, а потым шчоўк і ёму отвеціла (в. Перароў, Е.Р. Касцянка).

Незабыўным застаецца і першы пацалунак: *«Дзевочки, не піў, не курыў, зроду без разрашэння не поцалаваў. Перву раз: Ты бачыш на небе Большую Медзведзіцу? Дзеўкі.. (усміхаецца). А дзе тая медзведзіца? – да як задрала голоў. А ён мене ек узяў у ашлан і поцалуваў»* (в. Перароў, Е.Р. Лапаціна). Паказальна, як ахарактарызавалі мне жыццё без мужа – *нема з кім пасоветовацца*. Хоць, здавалася б, цяжка было ў колішняй вёсцы без працавітых мужчынскіх рук.

Сённяшнія бабулі ішлі замуж у тыя часы, калі яшчэ шанавалася па вёсках цнота не толькі маладой, але і маладога. Чэснасьць нявесты правяралася адмыслова – тады яна мела права па прыездзе ў хату маладога стаць на дзяжу.

Колісь жа ехалі коньмі і воламі, свякруха ўносіць дзежку да засцілае тую дзежку да станоўляцца на тую дзежку да ідуць у хату. То она ж закрыта. Вечко ж закрыта, тая дзежка, што колісь хлеб пякуць. Станеш на дзежку, як чэсна (в. Хваенск, Е.І. Федаровіч).

Это становілі. Я і сама становілася, ек ішла замуж. Еслі дзеўка чэсная, і хлопец, то доўжны ўжо, ек к свекрусе прывезуць, молодую ўжэ невестку, вона должна стаць на дзежу, і вон. А ек не чэсныя, то не становляцца. Колісь жа ехалі коньмі і воламі, свякруха ўносіць дзежку да засцілае тую дзежку да станоўляцца на тую дзежку да ідуць у хату. То она ж закрыта. Вечко ж закрыта, тая дзежка, што колісь хлеб пякуць. Станеш на дзежку, як чэсна.

На маё неразумнае пытанне «А каб падманулі» – незамутнёны адказ, у якім так многа жыццёвае праўды і веры: *«То гэто мо Бог покарае...»* (в. Хваенск, Е.І. Федаровіч, 1936 г. н.)

Узгадалі жанчыны і паваенную галечу, калі *«як ішла замуж, то мне столько падарылі, што на одну цыцку было, а на другую не»*. Але доўжылася вяселле тры дні і *«так было весело, так весело»*.

Сярод звычайў памінальнага цыклу вылучаецца прадпісанне на саракавы дзень «воздушкі подымаць»: *«У цэркоў несучь жа навекі намітку і навекі хлеб помінаць покойніка. Бацюшка ўжо атрэзвае хлеб, кусочок этого пірога і ўжэ дзержыць і крэст і евангеліе. І ўжэ ўсе людзі, хто прышоў помінаць, дзер-*

жацца за это і ўжэ так поднімае воздушко это, разом з гэтым хлебом, з крастом і евангеліем» (в. Аздамічы, Г.Л. Шпаковіч).

Каляндарнае святочнае кола Тураўшчыны таксама ўтрымлівае шэраг яркіх рэгіянальных адметнасцей. Ва ўспамінах неаднаразова гучалі траецкія кірмашы, начныя вогнішчы са стрэламі ў святую велікодную ноч, гучныя Шчодры.

Менавіта Шчодры вылучаліся багатым песенным напаўненнем, калі кожнаму з сямейнікаў выконвалі асобную песню. *«Ек хлопец, то Воян пелі:*

Ой воян, воян, чым прославіўса?
Шчодры вечор, чым прославіўса?²
Я прославіўса на сівом коне.
На сівом коне пры ясной збруе,
Под'езджаю я под ту рошчыну,
Туроўцы кажучь: Што за пан едзе?
А маці кажэ: Мой сыноч едзе.
Ой маці маці по чом познала,
Познала сонка по кашуленцы,
По кошуленцы по шоўковенькой.
Прала я яе ў пана на скам'е.
Прала я ее ў ціхом Дунае.
А за тым словам да й святкуй здороў,
Да з сямейкою з веселенькою.
Мы шчадрэчнікі і з того конца
І з того конца, дайце нам сальца.
Короткі світкі, померзлі лыткі.
Дай Божэ га год дождаді і на той год давалі.

Дзеўцы:

Ой крута гора зажурыласа, святы вечор³,
Што не ўродзіла жыто пшэніца,
Только ўродзіло зелено віно,
Бочэчку віна хто там сцерэгла,
Галька сцерэгла да і прызаснула.

² Прыпеў «Шчодры вечор» паўтараецца з другой часткай кожнага радка.

³ Прыпеў «Святы вечор» паўтараецца пасля кожнага радка.

Прышоў до ее баццохна ее,
Уставай доню пойдама додому.
А к тебе прышло трое сватове.
Первые сваты за столом сідзяць,
Другіе сваты под окном стояць,
Трэціе сваты подарок даць.

А як старыя жылі, то пелі, што цэркоўка стоіць, дзе купаўса сам Бог. Да ўжэ давалі ім грошы, продукты. За тые грошы куплялі воск і шукалі свечку велікую. І ў Оздамічы, такую велікую, што год горыць. Мы ж тожэ ходзілі колядовалі і оддавалі грошы на свечку і год горэла. А за м'ясо сало і пошлі ў хату» (в. Талмачава, Н.С. Клімовіч, В.К. Гананайка).

Адметнасцю менавіта столінскай часткі шчадравання быў той факт, што за набірання грошы скарыстоўвалі на набыццё вялікай свачы. «*А раньшы свечку ставілі. Было ўрэмя што запрэшчалі. Мы рашылі поўчыліся з баяном і пошлі, так людзі некаторыя плакалі, што даўно не было. Шчэ ў нас цэрквы не было, мы самі занеслі ў Оздамічы до баццошкі да вон воск купіў і такую веліку свечку ссукалі, поставілі на Роздво да вона і на Тройцу горэла. Потом на другі год мы ўжэ ў Короцічы поставілі. Мы далі грошы, а баццошка купляў. А на другі год мы ў пчаляра купілі воск, вон нам і помогаў» (в. Талмачава, А.А. Талмачэвіч).*

Ой смуродзіна тонка висока,
Тонка висока лістом шырока,
Адкуль узялось люто звератко,
А ў тым звераци стояць палацы,
У первым палацэ слічна паннухна,
Слічна паннухна молада Галечка,
А ў другом палацы слічны панічок,
Слічны панічок малады Барыс,
Жывеце здоровы і з песняю.
(в. Аздамічы, К.Ф. Біцутка. і Г.Л. Шпаковіч).

Атрымалася запісаць такое рэдкае сведчанне, што спевы шчадровак – гэта далёка не толькі для забавы. Але мела і выразны адгонны, апатрапейны сэнс, а калісьці нават, менавіта, шчадроўкі не пусцілі ў вёску пошасць. «*Поменом да полягом а это ўсе оставім на столе, не прыбіраем. Дзеды не грэх робіць, і Шчадрэц не грэх робіць. Это точно не грэх, бо колісь моя баба расказывала, у мене была баба Ганна. То казала, што колісь нейкому чловеку было, што село... ехаў*

на коні ў Оздамічы, ажно село і з конскімі ногамі на воз на той жэ Шчэдрэц. Господзі, ці это сатана прысела... Скорэй пры'з у село, к сабе ў перву хату да кажэ: Шчэдруйце Шчэдрэц! І тые давай скарэй пець шчадрэц і тэе шчэзло. От бачыце, Шчэдрэц – это такее строге, яго вельмі трэба соблюдаць. Таке строге-строге» (в. Аздамічы, А.В. Мікуліч).

Трэцяя куцця перад Вадохрышчам посная. Звычай ставіць крыжыкі на сценах, пашыраны па ўсёй Беларусі, тут мае і сваё вытлумачэнне: «Перад гэтым днём, перад Крышчэньнем робілі хрэшчыкі, у хаце, на дзьверах, у хлявах, ідзе на свеце. Это ж коліся было такее, напісана недзе ў Бібліі, ек хоцелі Ісуса Хрэста... да паставілі хрэшчыкі, назначылі хто быў за Ісуса Хрыста. Ек воны былі ў Егіпце да тамака іх ужо хоцелі гэтыя... так воны ставлелі штоб собрацца ўсім разам, намячалі стаўлялі хрэшчыкі» (в. Луткі, К.П. Лесько). Дзень перад Вадохрышчам носіць назву Церпеніе, трэба было абавязкова наведаць сваю бабку-павітуху і аднесці ёй падарунка. Назву ж патлумачылі тым, што «церпець надо было, не есці цэлы дзень. Это з цэркві обычай такі» (в. Талмачава, А.А. Талмачэвіч).

З Калядаў абавязкова прыгадалі варожбы, прычым не проста як забаўку, але як рэальныя знакі будучага лёсу.

Я одзін раз на новы год вынесла мусор. Кажуць, куды забрэша собака, туды ты пойдзеш і замуж. І праўда, я вынесла мусор і ў ту стору забрахаў собака. Это точно.

Ішчэ я надзявала чулка на ногу, одного, а другога položыла коло себе. Это ўчылі так бабы. Суждзёны рождзоны, прыдзі надзень другога чулка. Он покажаўса мне. А я ёго не знала, не ведала. Чорны такі высокі. Это, дзеўкі, праўда. Маці пекла бліны. А я ўхопіла бліна да і поперла, вун суседка чэрэз хату. Она: “Маня, ідзі прынесі воды”. І я ў том году замуж пошла (в. Перароў, Е.Р. Лапаціна).

І сон мне такі сніцца. Дзеўчата гадаюць на новы год, на Роздво, хто суджаны прысніцца. А я Кажу, у нас жа сем'я велікая, я навек на печы спала з краю. Прыходжу з танцаў залезла наверх...я прыходжу з танцаў, дзеці ўсе на полу лежаць, беднота була, коек не было. Усі покатам на полу лежалі, это цепер койкі. Я надзену чулка на ногу і побачу, хто прыдзе знімаць мне чулка з ногі, значыць, той мой суджаны будзе. На новы год, не на савецкі, а на наш, стары. Я легла на печы, надзела того чулка, сніцца мне ўночы сон, што я за рэчкаю, а там у нас сенокосы былі, да так красіво, стоіць копа сена, высокая,

высокая, зелёная і я на той копе сіджу зверху. Так сон сніцца. Прыходзіць мой жа подае мне руку да ссадзіў мене з той копу. Трэбо шоб гэты сон мне ек у руку даў. А ён быў ужо жонаты, ешчэ не разыходзіўса. Кажу: дзеўкі, шо вам снілоса? Тая себе тэе, тая тэе, а я Кажу: Што прычом вон мне, жонаты, прысніўса? А не знала, што вон разойдзецца з жонкой да моя судзьба это така. Як так можно прысніцца, штоб я за яго замуж пошла (в. Перароў, Е.Р. Касцянка).

Адметнасць тураўскага веснавога цыклу складаюць гуканні вясны з адпаведнай назвай-тэрмінам «Гувесна» на Масленым тыдні. Менавіта тут бытаваў рэдкі звычай дзіцячага ўпрыгожання абрадавага дрэўца і гуканняў ля яго.

Гэй весна, гэі красна,
Што ты нам прынесла?
Да ці сыра кусок,
Да ці сала брусок,
Ці по пірожэчку,
Ці по еечку.

«Гукаць ходзілі на болото. Радзілі куста і кругом ёго бегалі да і спевалі. Это дзеці. Ээй, ек ужэ весну клікаць, то мы ходзім ужэ дзеці, цэлы месяц ужэ бумагу рэжом да на нітку ніжэм да разныя такіе цветочки робім з бумагі. Да это ўжэ несом да ўкрашаем кусты на болоці. Да ўжэ нарадзім да ідом обедаць. У одну хату саберомса да обедаем, і моя маці часто варыла да клікала. Это последняя недзеля перэд постом. Запускі» (в. Талмачава, А.А. Талмачэвіч).

Вялікдзень святкуюць і сёння, гэтак жа імкнуцца данесці да хаты запаленую свечку, уночы не замыкаюць дзверы і не тушаць святло. Жывыя і эмацыянальныя ўзгадкі пра тыя часы, калі палілі вогнішчы менавіта ў велікодную ноч. *«Перэд Паской на Усеночную, як Страсці Господніе чытаюцца, ек эта свечочка горыць, да ее несом да штоб не потушыў вецер стараемса, да прынесом да этие крэсікі ўсюды поробім, штоб осцерагало дом од усякое сатаны. По вуліцы з цэркві несом. Это цэнны-цэнны огонь. На Страсці як чытаюцца Усеночна. Стараюцца штоб ее не погасіць. Погасіцца то запаліць зноў. Гораць свечкі, а над імі кругом ек бы на небі радуга. Радуга такая, господня радуга. І сонца грае, ой грае сонца на Вялікдзень, на Івана Купальнаго і на Рожэство грае. Якажды раз стараюся яго побачыць. Это ж Господня слава»* (в. Аздамічы, А.В. Мікуліч). *«У нас перэд Паскою костры паляць, молодзёж возле рэкі палілі*

костры і перэпрыгівалі чэрэз ёго. І перапрыгівалі чэрэз ёго. Иван Купало это отдзелно. І цэлу ноч горыць огонь. Долно горэць, устрачаюць святого Духа. І дзверы не зашчэпваюць» (в. Хваенск, Г.А. Бабічава).

Менавіта Юраўскі карагод складае гордасць і славу Тураўшчыны, абрад-насць в. Пагост вартая асобнага апісання. Але і ў суседніх Лутках Столінскага раёна гэты абрад такі ж яркі і шматзначны. «Зародзі нам, Божэ, жыто і пшэніцу і ўсяку пашніцу. Прогрэбу землю і кладу булочку і зогрэбу. І далей кажу: *Господзі, надзелі здороўем, усіх пералічу, і праведных і неправедных, Господзі, надзелі здоров'ем. Будом тебе службыць і коровая штоб дожыць.*

Корогод – з колісьняго, з дзядоў, і з бабоў, з усіх. Коровая дзелілі. Идом з кошыкам, нам даюць грошы, яйца, пірога, хто шчо, к кому заходзім у хату. Мы не выпівалі, сколькі і ходзілі. Это на востоку, як мы кажам, то там воны выпіваюць да ўжэ поюць усякіе эты песні. А мы не. А коліся ў нас ішли да ў клуб і танцувалі. Музыкі былі от шасці вечора і до чатырох ранку. І бацюшка освячае хлеб. Перво поём:

Веду веду корогод,
Сам Бог наперод.
Дзе корогод ходзіць,
Там Бог жыто родзіць.
А дзе не бывае,
Там і жыто ўлегае.
Зародзі, Божэ, жыто
Да на новое лето,
І на жыто і на пшэніцу
І на ўсякую пашніцу.
Да подай, маці, ключа,
Да подай, маці, ключа,
Да будом росіцу спусціці
Да і на Бога твoryці.

Хлопцы бралі граблі, вот цепер мы вешаем зелёного і краснаго фартуха, на одзін бок зелёны, на другі красны. Это значыць, што ў нас цепер флаг такі. А коліся пры пану вешалі белы, белы і красны. Это ичытайце казалі, што для страны добрэ, а што я знаю... Коліся белы быў флаг польскі да воны такі робілі» (в. Луткі, К.П. Леська).

Купальская ноч лічыцца асабліва небяспечнай, бо актывізоўваліся чараўніцы ды ведзьмакі, а каб выкрыць іх, існаваў свой цікавы звычай: «На Купалу ведзь-

мары к каровам ходзяць. На Усюночныя особенно стараюцца за рызу ў бацюшкі схваціць. Плашчаніцу носяць вокол цэркві і бацюшка ідзе, а воны стараюцца схавіць ёго за рызы. Это скупляюць грэх. А этия, што ззаду ідуць, ногамі тады іх. Ногамі б'юць, штоб не хопалі» (в. Хваенск, Г.А. Бабічава). Узвіжанне строгае сваёй забаронаю хадзіць у лес, каб не спаткацца са змеямі, што ладзяцца да выправы ў вужыны вырай. І павядзе іх туды галоўная змяя. «У кажнаго есь старшы. На Зьвіжанне собіраюцца ў кучы. Ішла, пні кругом, а воны на пнях і разнымі галосамі с п е в а ю ц ь» (в. Хваенск, Т.Р. Яфрэмава). Спяваюць. Змеі...

Нарэшце, яшчэ адна асаблівасць менавіта тураўскага каляндарна-абрадавага цыклу – *Жаніцьба коміна*. Звесткі пра абрад нешматлікія, але досыць выразныя. «Дзе былі моладые такіе, штоб замуж надо было дзеўчат отдаваць, хлопцаў жэніць, то такі быў дзень, свято. То шчытавса такі дзень, што надо жэніць коміна. Выбіралі стару хату, запальвалі лучыну на прыпечку ў этой пачы старой. Собіраліс дзеўчата, хлопцы, водзілі корогоды да і спевалі песні. Вродзе для этих моладых, што ў хаці е. Жэнілі коміна на Покроў, ек холода настаюць. Лучыну клалі на прыпечок і зернем обсыпалі. Белье семечкі, это я помню, гарбузы» (в. Талмачава, Н.С. Клімовіч, К.Ф. Крук, В.К. Гананайка).

«Раньшы ж свету не было, лампаў тожэ не было, былі такіе коміны жэлезныя з дзіркамі, да на ім палілі лучыну. Свет з этого быў. Як цёмно начынаецца, вечэра такіе позныя, трэбо паліць эти посвет, тады жэняць коміна. Залезе маці тады на гору, і ў нас там дзірка, туды ж ідзе, і яна з дзіркі кідае нам сюды зерне, гарбузікі, сахару грудку. Мы такіе довольныя. Маці пожэніць, я ешчэ іду до бабы, баба будзе жэніць да і баба накідае» (в. Талмачава, А.А. Талмачэвіч).

Абручныя святы ладзяцца як правіла ў памяць таго шчаслівага выратавальнага дня, калі ўся вёска збіралася разам у адзіным парыве правесці абарончы абрад супраць няшчасця. Часцей за ўсё гэта выраб абыдзённага ручніка і абыход з ім вёскі ў выпадках, калі лютавала пошасць (эпідэмія, хвароба), стаяла моцная засуха, у гады вайны. «Заложэнье, это ж абрад. Село горэло, оны ж за ноч напралі і наткалі і оплелі ўсе село полотном. І ўжэ ж оны эти дзень кажны раз празнуюць. Оны ў эти дзень ідуць на лугі, рвуць цветы, уюць венкі і этие венкі вешаюць на крэсты. Яны яго празнуюць-празнуюць. І зовуць заложэнье, обручнэ свято. Было што мерлі і мерлі мужчыны, мерлі і мерлі, страшно було, одзін за одним, мо 12 штук. А потом жэ тожэ што зробілі, походзілі, да ўжэ ўсё, спынілося» (в. Талмачава, К.Ф. Крук); «У нас село ўсе горэло, обрэкаліса, мужчыны за ноч зробілі крэсты, жонкі напралі, наткалі і рушнікі повешалі. Мы іх і цепер радзімо. Колісь ходзілі да было цветоў колькі хочэш, да плелі

Анастасія Васільеўна
Мікуліч

Крыжыкі на дзвярах. Вадохрышча,
в. Талмачава

Аляксандра Андрэеўна Талмачэвіч

Кацярына Пятроўна Леська
і Тацяна Васільеўна Валодзіна

Хлеб да свята

венкі, мужчыны, хлопцы неслі цветы, дзеўкі венкі плелі, меншыя рвалі» (в. Луткі, К.П. Леська, 1948 г. н.).

Цэркві не было, у нас цэркоў была толькі ў Оздамічах. Даўным-доўно, не ў мое годы, село моцно горэло, ні з того ні з сёго загарваласо. У нас одзін празнік называецца Оброк, заложэнне. Людзі далі такі оброк, у нас пяць крэстоў по селу. Одзін оброк – у Усерадны дзень, Усеедны, вот ек перэд постом, оўторнік, і после Тройцы, оўторнік тожэ, у нас два раз у году такіе празнікі. Ніхто нічога не робіць. Я напрымер ёго празную – боюсь пожара. Ек я была дзеўкой молодой, это быў такі празнік, такі празнік! Мы бралі, тады ж коні было багата, хлопцы запрагаюць коней, едом у лес, полянку, это цепер нема цветоў. Мы дуба наразаем, клёна, венкі віём. І цэлы воз прывозім. І цветоў, і крэсты радзім. Это іменно ў оброчны дзень. Колі после Тройцы оўторнік. Это ўлето. Оброчны дзень. Два дні од пожару. У нас быў такі закон, што этые крэсты зрэзаць. І ўбралі, пострадалі тые людзі. Нельзя! І зноў поставілі. Былі высокіе высокіе крэсты (в. Луткі, М.Ф. Клімовіч).

Легенды і паданні Тураўшчыны, выкліканья да жыцця не толькі ахвотаю да забавы але і патрэбаю адказаць на спрадвечныя, заўсёды актуальныя для чалавека пытанні аб пачатку света і яго канцы, аб чалавечых грахах і дабрачыннасцях, адкуль з’явіліся тые ці іншыя жывёлы, птушкі, расліны, з чым звязаны іх пэўныя якасці, уласцівасці, характарыстыкі, як з’явіліся некаторыя сацыяльныя ўстанаўленні і да т. п. Сярод *этыялагічных легенд* асабліва папулярная пра паходжанне бусла з чалавека, які не сцярапеў Богага наказу ды развязаў даручаны яму мяшок з рознымі змеямі ды гадамі, пра зязюлю, чарапаху, асіну і алешыну.

Говорылі, што коліся Бог зобраў усе гэтые зверы да сказаў што вынесь ты его да ўтопі гэтого мешка. А вон подумаў... чоловек, Васіль зваўса, да нёс-нёс того мешка да любопытство ўзело. Да ўзяў роз’езаў, аж етые і жабы і вужы, усё пороспоўзласа. Вот цяпер ён ловае (в. Луткі, К.П. Леська).

Казалі, зязюля ўзяласа, што дочка была пошла за хлопца. А той хлопец шчытайце ўдзень быў этым, вужом, а на ноч робіўса хлопцэм. Да маці ўзяла яго забіла да дочка ўсё ўрэм’е ходзіла да казала што “Куплю, куплю” да і цяпер купляе (в. Луткі, К.П. Леська).

Моя маці як-то расказвала, што Бог зробіў, што ішоў чоловек, а Бог ёго ночвамі накрыў. Да сказаў: тобе ўсю жызь носіць это. Нешто таке чула, маці некалі расказвала (в. Талмачава, К.Ф. Крук)

Божая Маці ховаласа под осінаю да вона казала: Ой, не ховайцеса, я боюса. Так от того ўсё ўрэме лісце этае трусіцца на осіне. А коліся казалі, што олешына, як зрэжаш, да ў ее есьцека под корою такее бы кроўа. Да кажуць, у Одама былі дочкі, а вот чытай Бібліі то дочок не было ж у Одама, да кажуць -- так плакалі, што поўросталі косы, так получыўса олешнік. Ссечы олешыну, бы кроў, там жа такее о (в. Луткі, К.П. Леська).

То цыганам Бог даў, штоб кралі. Як ізьдзеваліся над Ісусам Хрыстом, забілі гвоздзі ў ручкі, нада было і ў лоб. А на лоб муха села. А цыган прыбег пальцам нажаў ды кроў побегла. А гэтыя эжэ што прыбівалі: О, нехта нас апярэдзіў да гвозда ў лоб забіў. І цыганы з таго часу сталі абманываць людзей, красці (в. Хваенск, Г.А. Бабічава).

А павук – то спасіцель, вон жа Ёго павуціннем закрыў. У яслях. Бярыце вукідайце на вуліцу, а біць нельзя. Што закрыў Бога от войска этого, от Ірода, як у яслях лежаў (в. Талмачава, Н.С. Клімовіч).

Да народнабіблейных пераказаў адносяцца таксама тлумачэнні з'яўлення плям на поўным месяцы і звычайу даваць дзецям імёны Адам ці Ева: *«Плямы на месяцы, што это брат брата ўбіў. Каін Явеля ўбіў і там на месяцы дзержыць»* (в. Талмачава, А.А. Талмачэвіч); *«Казалі, што там Авель і Каін, тыя браты, як Каін забіў Авеля. Можа яны прынеслі Богу жэртву. Той прынёс віноград і ўсе, а той прынёс ягня, да засердзіўса Каін на Авеля, што Бог твое...»* (в. Луткі, К.П. Леська). *«А ў мацеры первы быў хлопчык, у год умер, і мацеры посоветовалі, штоб веліса дзеці, назваць дзеці ек родзяцца, назваць Одам і Ева. Это кажуць, это по-божому, што Одам і Ева ці коло цэрквы, ці Бог так даў, што быў сад, і пошла Ева ў той сад і скусіла Одама. Яблычка вурвала да і Одаму дала. У саду том Божум»* (в. Перароў, Е.Р. Касцянка). Легенды аб паходжанні сацыяльных устанаўленняў апавядаюць, як Бог пары робіць, чаму жанчына ўвесь час занятая, чаму чалавек не ведае часу сваёй смерці.

Прытча такая е. Ідзе мужык. Дзедок седзіць стары і складвае голінку одну роўненьку, а другую крывую-крывую, одну шыпшыну берэ, і вішаньку, а трэцюю цёрон кладзе і яблоньку. А он путае: А што ж ты, дзядок, робіш? – А я не дзядок, я сам Бог. – А што ж это, Бог, робіце ву такея? А он каз: Парую людзей. – А чаго ж вы

Нематэрыяльная культурная спадчына
Тураўшчыны

Крыжы

одну роўненьку, а другую такую. А вун кажэ: Ек дзве роўненькіх, то это не жызь будзе, а як одно крывеньке, крывеньке будзе добро даваць прамому, а прамы крывому будзе догляд весьці (в. Хваенск, Г.А. Бабічава).

Ідзе Бог. А бабы жнуць жыто, а он кажэ: Жоночкі, дайце воды попіць. А она кажэ: Ой, дзедок, нема колі, – ну і пошла жаць далей. Ну і не будзе калі тобе отдыхаць, ну і роби. Мужыкі сено косяць. Вун ідзе да кажэ: Мужыкі, дайце воды попіць. Добрэ! Позатыкалі косы, пушлі селі пуд дуба: Ходзі, дзядок. Дзедка напоілі, накормілі. Да і кажэ: От мужыкі, будзеце ўсю жызь робіць і отдыхаць, а бабы не ўмеюць отдыхаць, то нехай робляць. От таке Бог і даў нам (в. Хваенск, Г.А. Бабічава).

Шырока бытуюць эсхаталагічныя легенды – аб апошніх часах і канцы свету.

Прыдзе то ўрэме, што будуць ходзіць адзін одного шукаць. Шчэ зробіцца по белому свету комуна хоць на адзін дзень. Позабіраюць людзей, і свінні і што е, не дадуць ні курэй, нічога дзержаць. І хто дойдзе... а хто не дойдзе, і господ стрэбіць усей гэты народ. Останецца што чоловек і чоловека будуць шукаць по следу. То гэто я чытала. І мне чоловек расказуваў, которы вельмо... ходзіў на кліросі, той чоловек казаў. Будуць чоловека шукаць по следу, зойдуцца тые людзі, і Господ ужэ дасць ім потомство. І после гэтого людзі будуць у такіх годзях, ні ў старых, ні ў молодых, ні ўміраць, ні хворэць, і будуць Богу вероваць. І гэто будзе некалі, ты мене спомніш, гэту бабу, неколі ты спомніш (в. Луткі, А.Р. Комар).

Паданні – вусныя апавяданні пра рэальных асоб, сапраўдныя падзеі, пра населеныя пункты, мясцовасці і г. д. «Казалі, што коліся быў у нас такі пан люты да вот того сталі называць Луткі. А Господь его с'еты знае» (в. Луткі, К.П. Леська); «А чаго Сямурадцы? – Это колісь Туроўская зона была. Там Сторожоўцы, там вышкі такіе былі, это сторожа стоялі на вышках і охранялі Туроў. А ў Сямурадцах былі старцы слепые, да іх водзілі по сем чоловек, семурадцы, дык і прозвалі Сямурадцы» (в. Хваенск, Г.А. Бабічава).

Адзін з самых цікавых блокаў складаюць паданні пра каменныя крыжы, якія нібыта «растуць». Сярод народных легенд існуе цікавая гісторыя пра тое, як раней раслі ўсе камяні, але аднойчы Божая Маці збіла аб камень палец на назе і скляла, каб болей не раслі. Самым яркім прыкладам гэтай групы

справядліва лічацца тураўскія каменныя крыжы, якія шануюцца ў народзе ў якасці чудатворных. Нібыта яны самі прыплылі ў Тураў з Кіева па Прыпяці супраць плыні падчас хрышчэння Русі. Калі людзі заўважылі іх і вынеслі на бераг, то «...уся вада зрабілася крывёю».

У былыя часы ўшаноўваць тураўскія крыжы людзі збіраліся з усёй Прыпяці. Лічылася, што яны дапамагаюць ад розных хвароб. Аднак настаў савецкі атэістычны час і святыні сталі па-за законам, як і ўсё, што было звязана з рэлігіяй і царквой, многія з іх падпалі пад знішчэнне. У Тураве расказваюць, як у 1930-я гг. праводзілася змаганне з мясцовымі каменнымі крыжамі: тамтэйшыя актывісты ўкінулі іх у раку. Аднак праз некаторы час два такія крыжы зноў усплылі ў вадзе, былі выцягнутыя на бераг і надзейна схаваныя, а затым усталяваныя ў тураўскай царкве Усіх Святых і ў в. Пагост. Паводле сучасных легенд, яны яшчэ завуцца «маці» і «бацька» – на тураўскіх могілках Барыса і Глеба ў апошнія гады «вырас з-пад зямлі» іх «сыночак». *«Кажуць: колісь было тры святых чоловека і іх проклялі людзі. Моцно. І сказалі: штоб вы сталі камямі. І оні, гэтыя людзі, прэўраціліся ў камяні, і ўжэ оні вылазяць, гэтыя камяні. Это бацька і маці і ўжэ дзіця должно быць»* (в. Хваенск, Г.А. Бабічава).

Гэта шырока вядомы маленькі крыж, які лічыцца новай тураўскай святыняй і звязаны з адраджэннем кulta Кірылы Тураўскага як нябеснага ахоўніка горада і ўсяго Беларускага Палесся. Мясцовыя жыхары сцвярджаюць – крыж штогод вырастае ўвышкі і ўшыркі.

– А ў Пагосце што крэст?

Прыезджалі ж немцы гуманітарку прывозілі, і одзін немец стары, у ёго моцно болела спіна, Гарасім шчэ быў жывы, ён расказваў. Показвае тому немцу: Это святы крэст, воны напроціў чечэннія з Кіева прыплылі сюда. Так вот у Погосці одного поймалі людзі, себе ў царквушку поставілі, одного ў Турові. Гарасім і гаворыць: он ісцэляет, но не ўсе заслужаные ісцэленія. Кажэ: снімае пінжака той немец і обнімае і спіною лягае. А он сам католік. І кажэ: Если я попраўлюся, я ўвойдуў вашу веру і сколькі жыць буду, буду помогаць. Прыехаў ужэ без палочки і даў на поддзержку цэрквушкі (в. Хваенск, Г.А. Бабічава, 1956 г.н.)

Што ў цэркві крыж, я сама на собі знаю, што да, моцны. У мене вельмо сільно болела голова. Я була два раз, два раз, я почувствовала. Крыж, што ў старой цэркві. Помоліцца і попросіць помашчы і прытуліцца тым месцем, которое боліць (в. Талмачава, К.Ф. Крук).

Крыж ля капліцы, в. Сямурадцы

Крыж на Барыса-Глебскіх могілках

Каменны крыж у царкве
Усіх святых у Тураве

Падчас паездак па Тураўшчыне каменныя крыжы сустракалі нас у некалькіх вёсках і ўсюды адчувалася паважлівае да іх стаўленне. У в. Сямурадцы расказалі, што крыж у савецкія часы закапалі пад капліцаю і толькі нядаўна зусім паставілі для ўшанавання. З могілак да царквы перанеслі каменны крыж у в. в. Аздамічы.

А ў нас жэ ў Короцічах крэсты растуць на кладбішчы. Неколі жыў такі чоловек, што вельмо моцно верыў у Бога, і колі вон помёр той чоловек, була зіма, буў лёд на рэцэ, но колі ёго везлі хороніць, усё лёд раступіўса, ёго везлі лодкою. Ёго там захоронілі і на том месці растуць два крэшчыкі. Дзействіцельно верыў у Бога, іспольняў усе заповедзі Божыя, свое последнее мог зняць і отдаць. На ёго могіле растуць. Короціцкі дзядзько. Это даўно было, а легенды расказваюць (в. Талмачава, К.Ф. Крук).

Былічкі (вусныя расказы-ўспаміны пра сустрэчы са звышнатуральнай сілай /як правіла, варожай/) расказваюць адзін аднаму ў вёсцы як незвычайную падзею, як выпадак з уласнага жыцця, перадаюць праз пакаленні як сямейнае паданне. Дэманалагічны шэраг у вераваннях у цэлым беднага палескага «чартоўскага паэнтэону» даволі разнастайны. Акрамя шырока пашыраных уяўленняў пра чарцей да нашых дзён на Тураўшчыне расказваюць пра «бабу саплівую», якая ўяўлялася міфічнай істотай у выглядзе старой жанчыны, якою палохалі дзяцей. *«Таке нешто казалі. Ек першы раз едзеш у лес, то ўсе казалі: будзеш ехаць, то на мосту бабу соплеву поцэлуеш. Ек едзеш у лес першы раз. А мы ж не хоцелі, каб нас якая баба цоловала»* (в. Талмачава, А.А. Талмачэвіч). Нячысцікі, варожыя духі, якія насылаюць на чалавека няшчасці, называюцца тут злыднямі.

Русалкі ў былічках паўстаюць часцей бабамі з кудлатымі валасамі, жалезнымі грудзьмі. Жывуць яны на жытнёвых палетках і строга сочаць, каб не заходзіла туды дзятва і маладыя хлопцы. Бабуля 1927 г.н. назвала росаўкамі тых персанажаў, якімі палохалі на градках: *«Росаўкі дзецей пужаюць, штоб не ішлі ў огород, штоб огурочки не рвалі. Посеюць, а малыя пуйдзем да пошчыпаем. Вот да кажэм: Росаўка! Пужалі дзецей»* (в. Хлупін, Н.А. Жыхарка).

У нас там была гора і коло ее рэчка. Ек ідзеш там, то толькі так: гууу! Это нас пужалі, коб не ходзілі ў лес. А якія тыя русалкі? Такіе дзеўкі стройныя, толькі косы ў іх былі вельмі длічныя, я як праз сон, уродзе бы іх бачыла, там ходзілі на работу (в. Хаенск, Е. І. Федаровіч).

Каменны крыж
у Крыжаўзвіжанскай царкве,
в. Пагост

Каменны крыж у в. Аздамічы

Каменны крыж на могілках ля в. Кароцічы

Як малая я была, гадоў 10, ганялі гусі, по озеру, тады ж озеро было чыстае. Там жыто росло. Гоню раненко, а гусі натопырыліся і голавы повернуць. А ззадзі як вродзе бы плыве хто-та і як перагавараваюцца як дзевочкі, дзецкіе голасы. Што гаворылі, немагчыма разабраць. Вы думаеце, гэта русалкі? Да, патаму што смех такі быў (в. Хлупін, В.М. Хамякова).

Адметным сюжэтам дадзенага рэгіёна, які вельмі рэдка сустракаецца па-за яго межамі, з'яўляецца сюжэт на абярэжную ролю буркуна і тоі, якія ўратаўваюць дзяўчыну ад заляцанняў нячыстага. Гэтым дзвюм раслінам наогул надавалася моцная абярэжная функцыя – *«Буркун белы, а тоя сіменькім цвіце, поўз жыто. Як хто ўмрэ, то ложылі коліся, подушку робілі, да клалі гэто зелле свечэнэ ў подушку. І дома дзержалі от усега злога»*.

Пасціла дзеўка стадо овечок, а к ёй такі красівы хлопец ходзіў, такі красівы. А ёй така коса доўга. І она так гуляла. І маці прыкмеціла: чахне дзеўка. Дочэчка, шо з тобой? Што ты так чахнеш? Она кажэ: да нічога, мамко. Да не, ты кажды дзень прыходзіш і ты не тая, ты чахнеш на ходу. Мо цебе там што займае? Хлопец ко ходзіць, да такі, мамо, хорошы, да я з ім гуляю. А маці тут стукнула: Точна это нячысцік прышоў. Та маці ўзяла з-за образа буркун і тою. Буркун – онэ о так о як сірэнь беленьке, а тоя як колокольчык тоненька-тоненька. Вона ей у косу ўплела буркун і тою. Той хлопец прыдзе, она ёго зове, вон зваўся Андрэем. Андрэйко, ходзі! А вон усе ходзіць кругом да кажэ: Каб не буркун і не тоя, то була б дзеўка мая. Так я не подыйду, не могу. Она зноў ёго зове, тры разы позвала. А он ісказаў: Каб не буркун і не тоя, була б дзеўка мая. І знік той хлопец і дзеўка поправілася (в. Хваенск, Г.А. Бабічава).

Дзеўко вельмі гуляла з хлопцэм да прыходзіў до ее ўсэ ўрэм'е. У нас 14-го будзе Маковей, у нас свенцяць буркун і тою. І вот вон прыходзіў усё далей. Нехто на ее сказаў, што ты сядзь на порозі да такее быць ты шукаеш... коліся ж булі вошы. А вон прыдзе скажэ Добры вечор да будзе пытаць «Што ты робіш?», а ты кажы «Вошы шукаю» і вон так зробіўся і полецеў віхрэі што і конца краю не было. А другіе расказувалі шчэ і такі, што пошоў вон танцоваць з тэй дзеўкою, а ей казалі. Вона ўтыкнула ў косы буркуна і тою, свечаныя, ага, вон хоцеў ужэ ее проводзіць, а не ... кажэ: «Каб не буркун і тоя, была б ты ўжэ мая (в. Луткі, К.П. Леська).

Коліся пралі, ткалі, да там одна дзеўка ходзіла прасці, да і кажэ: до ее прыстаў... горэ. Прыде до ее паніць, сядзе і седзіць. У чорным етым быдта шынялю, бліскучыя гузікі. І дзеўка сохне і сохне і сохне. А маці кажэ: Мамунька мая, што это з тобою? Ко мне, мамо, хлопец ходзіць навек. Екі? Ну яна і расказала. А людзі казалі: ідзі найдзі буркуна і тою свечоную і ў косы ўплеці. Вони ўзелі і .. я век сама свеціла. Вон прыходзіць к ёй і не стаў... А вона: Што ты од мене ўцекаеш? А ён сказаў: У тебе буркун і тоя, ты ўжо не дзеўка мая. І отогналі сатану (в. Луткі, А.Р. Комар).

Аднак ці не самай адметнай рысай дэманалагічнай сістэмы рэгіёна выступае ўзгадка жалезнага чалавека (Жыткавіцкі р-н) – міфалагічнага персанажа, якога можна ахарактарызаваць як «жалезны чалавек, што жыве ў балоце». Наяўнасць характарыстыкі «жалезны» сустракаецца і адносна іншых персанажаў – «*Не едзь под мостом, баба жэлезна седзіць*» (г. Тураў), «*Не йдзеце ў жыто, бо там русаўка да з цыцкамі жалезнымі, да вона тебе ўхопіць да поцягне ў жыто*» (в. Луткі), «*Гледзі не лезь у воду, бо там сом седзіць і з вусамі жалезнымі да ўхопіць*» (г. Тураў), «*Жалезная баба ў дубраве як выскачыць, то будзе вам*» (в. Хваенск); «*Нас пужалі русалкою. Тут за городом жыто садзілі. Ідём на озеро купацца, а мама гаворыць: Ой не ідзіце. Там жа русалка, у ее жалезныя ногі. Ек дась жалезной ногой, то ўтопіць вас. На заходзе сонца штоб не ішлі на озеро*» (в. Хваенск, Г.А. Бабічава). Суадносіны з жалезам, магчыма, маглі б быць патлумачанымі праз сувязь «жалеза» – «балота», якая можа адлюстроўваць канкрэтную рэальнасць – наяўнасць пакладаў самародкавага жалеза ў балотах. Паколькі здабыча жалезнай руды была характэрна з даўніх часоў для тэрыторыі Беларусі, дзе былі значныя яе запасы, можна дапусціць, што міфалагічны вобраз «жалезнага чалавека» склаўся яшчэ да вядомых міграцый славянскіх народаў на поўдзень, дзе магчымасць здабычы жалеза з балотнай руды не засведчана гістарычнымі і этнаграфічнымі крыніцамі.

А вось такі персанаж як дамавік (*домову*), хоць і жыве ў кожнай хаце, але не выклікае да сябе трапяткога шанавання, як у больш паўночных раёнах Беларусі, хутчэй звязваецца ён з памерлымі. У любым разе патрабуе да сябе паважлівага стаўлення: «*Не трэбо, кажучь, уцьвельваць ёго. Можна порчы не робіць, а можна і робіць. Я чула так, а хай ёго Господзь не дае*» (в. Хлупін). Гаспадаром жа ў хаце неаднойчы быў названы павук – «*это шчытай хозьян*». «*А дамавы? – Баба Вара гаворыла: ек павук ідзе по сценкі, вялікі грэх павука біць, это, кажэ, храницель дома*» (в. Хваенск, Г.А. Бабічава). На месцы неспа-

Нематэрыяльная культурная спадчына
Тураўшчыны

Надзея Антонаяна Жыхарка

Галіна Анісімаўна Бабічава

Кацярына Пятроўна Леська паказвае буркун

Ля Прыпяці, в. Перароў

Буркун і тоя

радкаваных пахаванняў, не па правілах пахаваных мерцвякоў здаваліся зданькі, палохалі дзіўныя персанажы (то нізенькія, то моцна высокія).

І яшчэ быў случай. І тут фронт быў, у нас жа на кладбішчу окопы е. У нас там брацкая могіла е. Кажэ, вышла там жоночка маленька, у час ночы, і ідзе поперэду мной. Я, кажэ, не знаю, ідзе, ідзе. Пройшла хату, выйшла веліка жонка, роўна зо мною, ідзе, ідзе, а я, кажэ, хочу перэкрэціцца, рука не подымаецца. Ідзе зо мной разам. Кажэ, прышла додому, бела што смерць. Таке ўрэме попало, у час ночы, не можна. Я з 12 до 2, хай што будзе, з хаты не выйду. У нас як заляскае ў раму, куры былі под печ’ю, я под окном сыпала і мукой і попелом, нідзе нікого нема, як заляскае ў поўноч, певень заспевае – нідзе нічога нема. Я і свеціла хату, а як маком обсыпала – перэстало. Там убілі некого і не похоронены, не загрэблены, там фронт ішоў (в. Луткі, М.Ф. Клімовіч).

Свой жорсткі рэгламент існуе і ў дачыненнях з памерлымі. З аднаго боку – абавязковыя Дзяды і шанаванне памерлых («*Што цепер дзеды не помінаюць, это велікі грэх*»), з другога – забарона лішні раз хадзіць на могілкі і наогул моцна смуткаваць.

У нас коліся была баба, вона жыла 115 год. А я з ёю ешчэ трохі дружыла, спала. А ў бабы было 11 дзецей, і оны ўсе померлі, нікого не было. І ўмерла ў 19 год дочка, она ўсе ўрэме ходзіла на могілца, ешчэ і я водзіла эту бабу туды. І зайшла тая баба на могілкі і стала плакаць, ужэ под вечор, стала плакаць. Колі ее хто-то трусіць за волон, тады ж ходзілі ў лапцях, ага, вона озірнула: стоіць паніч, такіе гузікі тут, у плашчы ў чорном. І сказаў на бабу: Штоб больш ты сюды не ходзіла, я тебе заплачу. Ну, узела вона, заплаціў вон, пошла, ідзе там, там быў шарунок, стоялі дубы. Баба пошла, там стояў крэст, там пошла дорога тыды і сюды. Бабу заінцэрэсавало, шчо ж вон мне даў. Колі ж вона позірнула, а там конскій помёт. І баба больш не стала ходзіць (в. Луткі, К.П. Леська).

Да сёння захаваліся аповеды пра магчымасць пабачыць нябожчыкаў, хоць і надта небяспечная тая задума:

Навучылі бабу, як хош дочку побачыць, то трэбо тры раз спекці на капусціным лісту хлеб. Баба іспекла. Цепер нема, а тады стояла

печ і стояў такі стоўб, такі, казалі, перэсоў, такая жэрдка лежала, вешалі ўсякіе шмацце. Ну баба туды залезла і гледзіць. Казалі, што прыдзе точно дочка. Людзі казалі. Тая баба седзела там. А далей жа ж злезла: пойдз ж ужо помінаць дзеды. Села за стол – аж стоіць дочка ў вокне. Ага. А вона ж поворушыла чловека, што побач дочку. А вона тры раз туды і сюда пробегла. А тады хусткі такіе булі вялікіе да віселі рогі. Ну, прышла ж ноч. Баба спаць легла, тая дочка і прышла до ее і давай ее колошмаціць. Ты, кажэ, што мене з того свету зрываеш і ешчэ і бацько погоніла, шчоб показвала мене. Трэбо ж было гледзець на мене. То гэто баба мне ўсе расказвала (в. Луткі, К.П. Леська).

Я толькі родзілася, мне можэ толькі годзік быў. Воны перэбралі эту свою хату, і кажэ – былі Дзеды. Дзеды – это я веру, помінаніе усопшых, это е, это праўда. Мацеры это не сніўса сон. Хата стояла, сеней не было. Бацько поіхаў плавіць лес, а маці зо мной одна ночоваць. У мацеры была сестра, за мене на 12 год старшая, должна была з мацер’ю перэнучаваць. Ждала-ждала эту сестру, нема. А былі Дзеды. Глянула ў окно, а хату толькі построілі, не было ні забора, нічога, просто прасло було. А кажэ: ідуць усе ў белых одзеждах. І ў руках свечка зажжонная. Ідуць, ідуць, а мене, кажэ, такіх страх узяў. Як закрычала нема. А тады глянула ў окно – нікого няма. Матка кажэ: это не сон, наяву бачыла (в. Луткі, М.Ф. Клімовіч).

Абавязковыя памінанні, хрыстосаванне на Вялікдзень, Дзяды, тут заўсёды спраўляліся ў пятніцу перад вялікімі гадавымі святамі і, нават, велікодныя Дзяды, калі пакідалі на стале толькі поснае. Душы, ва ўяўленнях, прыляталі на зямлю птушкамі і таму на Радуніцу часта сыплюць па магілах зерне. *«Сыталі некотарые піэно по могілках. Одна мне расказувала: пойдзеш, позовеш мене на могіца, толькі маўчы, маўчы, нічога не гаворы. Ек хочыш росцьвеннікоў побачыць душы. Яна мне расказуе, што пошлі мы на могілкі, насыпала там ці шо і попрылеталі птушачкі. І толькі ты не отзывайса. Это, кажэ, іхнія душы»* (в. Перароў, Е.Р. Касцянка). *«У нас Наўскі Вялікдзень, после Пасхі ў чэцверг. Зерно насыпаем, отведываем своїх, штоб птушачкі, это ж ангелікі. Душа прышла да з імі гаворыць»* (в. Хаеенск, Г.А. Бабічава); *«Соберу со стола з Дзедоў да курам. А ек у кого топленик, то трэбо собраць у місоццы і занесці на воду пусціць. А гэтые курам выкідваю»* (в. Луткі, К.П. Леська). І менавіта ў вобразе птушак духі і душы пільнавалі сваё, не дапускалі лішняга разу на могілкі:

А мой брат расказваў, мой брат буў тракторыстам, да ў ёго хлопчак буў. Да едзе коло могілак поле ораць, ён сам расказваў – я з бацькам седаю ў кабiну, покатаюса і зноў до могілок. А на могілках было сеткой загорджэно, а там ужэ старыя цветы, што стаўлелi на могілкі, старыя поўнiмалi да так паўз загород і постаўлялi. Кажэ: бацько поехаў ораць. А я толькі руку саджаю ў тую дзірочку, цветка хоцеў достаць, хлопчак, а тут, кажэ, леціць такі ворон, седае мне на голоў ці на шыю, ззаду і еты хлопчык, бабкі вышэштувалi ёго. Спужаўса. Я толькі, кажэ, у дзірку гэтого цветочка хоцеў оторваць. А вон на мене, кажэ. От што бувае. Это нічога нельга браць на могілках (в. Перароў, Е.Р. Касцянка).

Актыўна бытуюць і пераказы пра маці-нябожчыцу, што прыходзіла ўночы карміць сiротку-немаўля. Сямейніцы чулі цмоканне, бачылі, як пачынае калыхацца люлька, і шкадавалi і малое, і несучешную душу жанчыны.

Это ж моя цёця, два месяцы дзіцёнку осталоса, ек ее машына задушыла. Да баба поехала ў цэркву ў Тураў помiнаць ее, а мене ж оставiла з этым Андрэйком. А колыска, дуга така і мешок, я ёго так колыхала, колыхала і сяджу. Он так замуркаў уродзе бы плакаць хочэ. Ой, гляджу: колыска колышэцца. У мене так мороз по целу пошоў. Я так оддзвігаюсь на кроваці, отдзвігаюса, а яна ўсэ крапчэй крапчэй эта колыска колышацца, я ўспамiнаю, мене так морозом обдае. Баба прыезджае, я кажу: Ву знаеця, заколыхала Андрэя да села седжу, аж стаў муркаць, хоцеў плакаць, аж стала колыхацца колыска. – Ой, Галько, это моя дачушка прыходзіла свойго сыночка колыхала. Штоб твое ручачкі отдыхалi. Штоб ты не перэдалоса. І ў Сямурадцах гроза была вялікая, молнія ўскочыла ў хату, а маці тожэ колыхала, лезыла лецела по этой колысцы, да мацер убiла, а дзіцёнок остаўса. І тожэ расказвала свякруха: чую ноччы цыцьць, смокча, прыходзіла цыцку давала. Уночы, прыходзіла давала цыцку. То тожа шукала людзей, штоб не ходзіла, не мучала дзіця (в. Хваенск, Г.А. Бабiчава).

Еслі маці ўмрэ і дзіця остаецца груднэе, то ходзілі дзейсцьвіцельно. Тэе дзіця не будзе, яно побудзе хай месец, поўтора, умiрае, такiе не. Дажэ баба казала, што прыйдзе да вырве очэпку, колiся былі колубелi, вырве очэпку і чутно, ек дзіця ссе цыцку (в. Луткі, К.П. Леська).

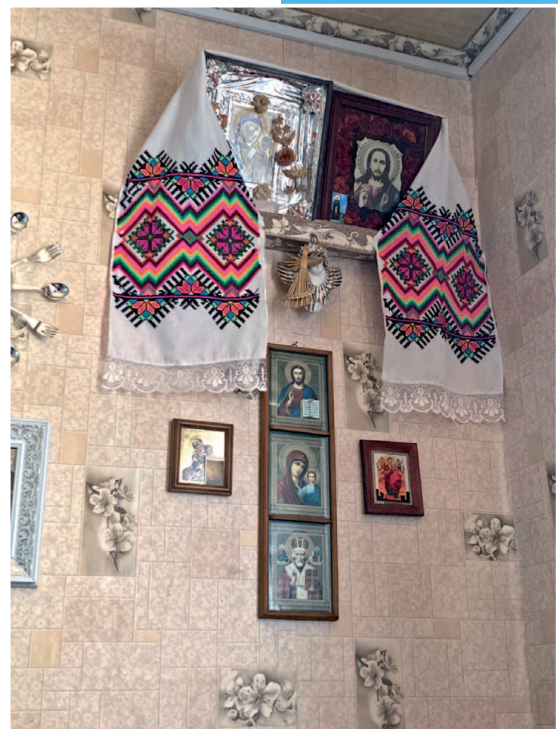
Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

Крыж ля могілак, в. Чэрнічы

Інтэр'ер, в. Хлупін

Покуць у вясковым доме

Такі прыход нябожчыка мог быць справакаваны і жывымі, якія парушаюць правілы паводзін у час агоніі паміраючага, не памінаюць у час.

С першого дня кажное ночы мне сніцца. І мне плохо робіцца. Што я ні робіла. Я половіну сама віновата. Ён пом'ёр, як стала я крычаць, на себе одзёжу рваць, форточка была открыта, усадзіла голову да крычала, я ёго нагукала. Ён пом'ёр, а душа ж ёго блукае. С першого дня як начаў сніцца, ужо і 20 годоў будзе. Я не могу ніякой рады найці. У туалет надо сходзіць да спомніць, робіла. Одна бабка кажа: Ево, перахрысьці подушочку, як лягаеш спаць. А то скажы тры разы Хрыстос васкрэс! Хрыстос васкрэс! Усёраўно Хрыстос васкрэс! Прачнуся, сяду, плачу, і по-хорошому прошу, і слёзамі, чого ты ко мне прыстаў? Чого ты снісса? О. Нічога немагае. Мне нехта казаў, што нада свячоным макам абсыпаць хату (в. Перароў, Е.Р. Касцянка).

Прыход нябожчыка ў сне з просьбаю паесці тлумачыцца як неабходнасць памінаання: *«Сколькі годочкоў мой брат пом'ёр, і не сніўся нічога, з войны ён пом'ёр. А гэто лето к Радуніцы людзі збірліса, аж вон прыехаў на коне да кажэ: Ты мне дасі есці? А я кажу: Не не ўцякай, браце, не ўедзь, сколькі ты годочкоў не буў, я табе дам есці».* Аж гэто, мой дзевочкі, вон просіўса помінок. *Перад Радуніцаю. Другі раз прысніўса вродзе сердзіто: Ты мне есці дасі ці не?!»* (в. Хлупін, Н.А. Жыхарка).

У кожнай вёсцы рэгіёна расказваюць пра ведзьм, чарадзеяў, іх зламысныя ўчынкі, пра адыманне малака ў кароў, псоту жывёлы і людзей. Тураўскія сюжэты тут роўна кладуцца ў агульнабеларускую карціну. Але ёсць і прыярытэты: моцныя *ведзьмарэ* выхваляюцца сваімі здольнасцямі, музыку запрашаюць пайграць на чартоўскае вяселле, свёкар хоча адкупіцца ад нячыстых нявесткаю і інш.

Цепер отдзельно спяць, а бывало – посцеляць на полу, дзеці, невесткі, дочкі – подрад лежаць. Маці росказвала. Кажэ, невестка лежыць і не спіць. А свёкор вельмі быў хітры, колдун. А невестка не спала, мо Бог даў, каб вона гэто почула. Врэд робіў людзям. Вот і прышлі, не пры хаце казано, хай ены ідуць, дзе людзі не ступаюць. Не пры хаце казано. Устае свёкор і ідзе до окна. А тут прышлі ёго тые што, посылаў іх да ўрэд робіў. Прышлі, штоб заплаціў. Только ілі дочку, ілі сына, родные, а чужые не, нельзя. Это бывало. Я сама чула, як вона росказувала. Невестка не спіць да чуе: пуд окном гово-

раць, ужэ прышлі, штоб вон заплаціў, што яму слуговалі, што там кому прыробіў. Вон подумаў-подумаў: дочку шкода оддаць на смерць, сына шкода, свое родныя трэбо оддаць. Усіх перэдумаў – шкода оддаць. А невестка не спіць – усе чуе. А вун отвечае своім гэтым путчыненым: То невестку. А невестка ўстала рана бела ек снег побелела с пугу. Не, кажэ, свое роднэе. Твою кроў. До дня нікого не оддаў, да ёго забралі, да ён выпруціўса. Не дай Божэ это знаць, толькі Богу моліцца знаць! (в. Перароў, Е.Р. Касцянка).

Дзед такі, ён вельмо ўсе знаў, кажуць. І паганае, і добрае знаў. Да ек вуп’е, даўней жа медавуху гналі. Той дзед коўтне да на брычку сядзе, рукамі да тут ўродзе вожкі дзержыць, а тут поганяе. “О, залётныя! Поехалі!” То ўсе ўсе так на стороны попрываюцца. І вот ён тою брычкою разворочваецца і едзе. А нас жа вельмі багата было дзедоў, што ігралі, і на скрыпках, і на гармоніках, і на губных гармоніках. Дзяды, а цяпер жа і нема такіх молодых... А вон к одному прышоў да кажэ: Піліп, дай мне скрыпку, я поіграю. А той кажэ: Гэта ж рэліквія, ты іграць не ўмееш, ты мне толькі рэстроіш, я тобе не дам. Ён кажэ : То побачыш, шо скоро будзе. Іграе, а тая скрыпка і россыпаласа. Як ён, каэ, плакаў. Самі робілі дажа і скрыпкі (в. Хваенск, Г.А. Бабічава).

Булi, булі такiе ведзьмары. Пошлі ў Погост на кермаш, а это на Рождество, удвох. Ну да і пошлі, одзiн прышоў думоў і бачыць, у суседа свет гарыць, пошоў да кажэ: А як ты мене поперэдзіў? Я ж, кажэ, з твоей жонкой разам ішоў. А дзе ж вона? Она йшчэ ідзе, а я, кажэ, такая мецеліца да буду ее ждаць? Я пошоў скорэй. А я ды поглядзі пуд стол. Я заглянуў. А там тры белыя собаки. Это чорты! Чорты прынеслі ёго. І это ісцінная праўда. Это пры моей жызнi было. Эты і кажэ: Бач! Ты здравейшы за мене, ты больш знаеш чым я! (в. Хваенск, Г.А. Бабічава).

Було такое. Багато ў кого было. Прачыста така була. Кажу мужу покойному: пойду ў лес походжу. Я раненько ўстала на Прэчыстую, празнік – Прэчыстая, я рано ўстала, а ў нас сцёбочка ўперэдзі, я открываю дзверы трошкі прычыненыя, а на порозі лежыць дзеркач. Здзіраны, я бачу, што это не муй дзеркач. Здзіраны, такі абу екі на порозі лежаў. Я за того дзеркача... Каб жэ я знала, якіе руковіцы ці шчо, якімі вілкамі, каб рукамі голымі не браць да спаліць. А я ешчэ прыперла да ў хату да на огонь. А сестра кажэ: «Што ты зробіла!»

Пошла ў лес. Што зробілася. Не вам кажучы, так усе стало болець. Я знаю, што от того (в. Перароў, Е.Р. Касцянка).

Сярод зафіксаваных аповедаў рэдка-рэдка міфалагічна важкія дэталі, пра вужаку, што бяжыць «на хвасце», ці лекі з могілак:

Гадзюка поднімаецца, так на хвост і от так, от так, ідзе. Я ўжэ здумала, што людзі казалі: Ежэлі гадзюка бежыць за тобою, ты бежы проціў сонца, вона не побачыць. Я як поглянула, побегла проціў сонца, зірнула – нема (в. Луткі, А.Р. Комар).

Я вам раскажу, што было. Не вам кажучы, заболелі ў мене ногі, я ў больніцы лежала, і бабкі кажуць: «Ідзі на могілу і нарві траўкі. Любое, на могіле. І этое траўкі напар, у чыгун у печку». І я напарыла той траўкі, села, упусціла ногі ў тую варку, трошкі поседзела, як стала мене тузаці: туз, туз, туз! А я на мужыка кажу: «Я боюса, штога ў мене тузае». З могілы етое набрала. Я за ету траўку, выціснула і пушла ў дзень, у паўдні на могіцы. І за ету траўку мокрую, выціснула, больш я не парыла ногі, да і тую сухую, што готовіла, і занесла на могіцы, поставіла, дзе і брала (в. Перароў, Е.Р. Касцянка).

Архаічныя ўяўленні аб печы як сімвалічным увасабленні жаночага ўлоння, дзе і мусяць выпякацца, варыцца дзеткі, нечакана адбіліся ў адным са сноў.

Родзіла я этого старшого хлопчыка, а потом ізноў, мае дзеткі, мне сором вам казаць, да ўзноў заберэменела. А ходзіла ў болото по ягоды, прынесла мешок ягод. Рано ўстала, а неможно іці ўжэ, ужэ мене тошніць, ужэ живот боліць. А сніцца мне сон, што заходжу я до бацькового брата, а жонка ёго вумела печ чысценько чысценько і поставіла чатыры маліраваных міскі і ў тых місках маліраваных кіпяць дзеткі. І я бачу кулачкі і локцікі бачу. Устала рано да мацер расказваю, наверно, мамо, я буду зноў дзіця роджаць. А маці кажэ: «То ідзі ў Туроў да зрабі аборт. А я кажу: ох! Да будуць собаці цягаць мое дзіцятко. Это ж мне грэх велікі!» Я этого ніколі не забуду. Ужэ сын пошоў на пенсію, 62 годы. То бачыце, тры міскі кіпелі, ва ўсіх дзеткі, то толькі ў трох я бачыла ручкі і локцікі, а ў одного не бачыла. І стала роджаць чацверто і померло... (в. Хваенск, Е.І. Федаровіч).

Наогул, у сны вераць да гэтага часу, але перад сном абавязкова прамаўляюць кароценькія слоўцы-малітвы. Да прыкладу: *Спаці ложуса, крстом крэшчуса,*

крэст у головах і ў ногах, янголы по боках. Янголы-архангелы, будзьце пры мне, пры мойй душэ, пры мойму целу, пры мойму ценю, Господзі спасі і сохрани. Отжэні от мене горэ і беду (в. Луткі, А.Р. Комар); *Во імя Отца і Сына і Святого духа. Спаць ложуса, з Господом Богом об'яснюса. Божая маць, прыдзі ко мне наноч. Во імя Отца і Сына і Святого Духа.* (в. Хваенск, Т.Р. Яфрэмава).

Да апошняга часу запісваюцца павер'і пра заломы, заламкі – чарадзеіны абрад, які заключаецца ў пашкоджанні невялікай часткі (жмені) сцёблаў недаспелага збожжа (пераважна жыта) з адпаведнымі слоўнымі праклёнамі і рэчыўнымі дадаткамі на шкоду гаспадару нівы, на шкоду яго сям'і і ўсёй гаспадарцы. Паводле народных уяўленняў, залом меў вялікую знішчальную сілу, закрануўшая яго рука, як і ўсё цела, павінна было аслабнуць, у чалавека з'яўляўся каўтун.

Прыкметы і павер'і суадносяцца з жыццём чалавека ва ўсім яго аб'ёме – з раскладам на дзень, з домам і хатняй гаспадаркай, з адзеннем і ежай, са святамі і надвор'ем, з адносінамі як у межах сям'і, так і паміж аднавяскоўцамі – з усімі праявамі долі і лёсу як канкрэтнай асобы, так і калектыву ў цэлым. Правілы паказваюць на неабходнасць усвядомленага стаўлення да ўласных учынкаў, бо кожны з іх ёсць своеасаблівай рэплікай да ўсяго наваколля, якое, у сваю чаргу, «адкажа» якраз у адпаведнасці з атрыманым сігналам. Зразумела, што адны правілы былі абсалютна рацыянальнымі, іншыя, калі да іх падыходзіць з пункту гледжання сучаснага мыслення, засноўваліся на пэўных фантастычных уяўленнях. Гэтыя правілы не толькі дапускалі існаванне звышнатуральных сіл, але і сцвярджалі кантакт з імі і, нават, пры захаванні адпаведных умоў, магчымасць непасрэднага на іх уздзеяння.

Вялікая колькасць правілаў і сёння тычыцца сферы захавання здароўя. У рэгіёне Тураўшчыны побач з вядомымі шырэй уяўленнямі пра сурокі, пярэпалах, каўтун, рожу, валасень ды іншыя хваробы існуюць і вузкалакальныя.

Да яркіх адметнасцей адносяцца ўяўленні пра зносіны, знос – магічны рытуал-спаборніцтва дзвюх матак (бацькоў ці іншых дарослых), што выпадкова сустракаюцца з немаўлятамі на дарозе. Такая сустрэча вельмі непажаданая, бо, паводле народнага пераканання, адно з дзяцей, што апынецца вышэй за другога, забярэ яго сілу, тое перастане расці, пачне плакаць, хварэць, можа нават памерці. Пажаданым было трымаць дзетак на роўнай вышыні.

О, это ліхая ваўка. Еслі дзве жэншчыны. У аднае дзіця і ў другое, аднэ можэ ўмерці. І ўсегда старайса – она пудняла высока свое

дзіця і ты ўстрэцілася, а ты яшчэ вышэй пудымі (в. Перароў, Е.Р. Лапаціна).

Это ў цэркві ўжэ бояліса, несучь да ўжэ кажуць, як хто ўверх поднімае, хто свойго дзіця вышэй, як знесліс, то трэбо свое дзіця вышэй пуднімаць. Ек знесеш да ўжэ не поднімеш, то тому дзіцяці ўжэ горш будзе. А это грэх за это, хто так робіць, хто ўверх поднімае свое. Трэбо роўненько, мірна, а ек уверх, за это ўжэ грэх (в. Аздамічы, К.Ф. Біцутка)

Очэнь плохo, як дзевочка з дзевочкой стрэчаецца. Ек дзевочка і мальчык ... і то, ек полюбіць, а бывае што і не полюбіць. Тады вышэптваюць. Это зносом называецца. Яшчэ не ўстрэчаюцца, як ты ко мне ідзеш, а ў мене дзіцятко, у хаце мы не должны ўстрэчацца, мы должны на вуліцы. Хата ж там засыпана землёй, тым жа прыкідано, вот у таком месці не сходзяцца дзеці (в. Хваенск, Т.Р. Яфрэмава).

А як малые двое дзецей іносяцца, то трэбо разом іх, вот як у цэркві хрысцілі, то трэбо разом іх, штоб воны поцаловаліса. Штоб і вы вышэй не поднялі, штоб і я, на одном уроўне дзержалі. Потму што як вышэй, то вашому будзе луччэй, а моёму хужэй. Дзеці вродзе бы ек поцаловаліса. А ўжэ як зубы вырастуць, то ўжэ не бойса зносу (в. Луткі, К.П. Леська).

Сярод іншых дзіцячых хвароб узгадваюць крыклівіцу:

То коліся нейкую крыклівіцу гаворылі. Трэбо браць із хаты, дзе нема ўдоўца ці ўдовы некую кору, мо што лежала догоры, уніз обчэ-саным, а ўверху штоб кора і ее браць. І вот вы перэступаеце стуліка да будзеце пытаць: Што ты робіш? А я мешаю да кажу: Крыклівіцу вару. Да гэтою водою трэбо обмыць дзіця. Коліся ж часалі колкі да была і кора, это цяпер няма нічога. Кідалі ў воду, а маці там заходзіць і кажэ: Добры вечар, што робіш? Кажы: Крыклівіцу вару. І ўжэ дзіця ў этой водзе мылі і дзіця пераставало плакаць (в. Луткі, К.П. Леська).

За ліхую хваробу лічыліся дзіцячыя прыступы (*дзецке*), што нярэдка заканчваліся смерцю ці пераходзілі ў эпілепсію.

Дзецке – это сільно плохое заболеваніе. От іспуга бувае. Родзіла я перву дзевочку. Я так колысочку колышу, а ён пошоў на собраніе ў клуб. А гразішчы было. А я одна, молодая, не знаю, дзіця колыхала,

колыхала, а потым ек закрычыць! І дуба становіцца тэ дзіця. Я спужалася. А мужыка нема. Я ў просцілку, раней жэ ўсе самотканэ было, я замотала да к мацеры понесла. Да положила на лаву, думала, будзе ўміраць. Позвалі фельчэра. А ён кажэ: Я ўколы не буду даваці, еслі я дам уколы, вона скоро ўмрэ. Я вішчу на ўсю хату. Добрэ, нарваўся чоловек да позваў бабу, што ў мене бабіла дзеткі. Да шэптала гэто дзецке да ўсе ўсякое. Да вушэптала і эта дзевочка і спіць, і спіць, і спіць, до дня спала (в. Перароў, Е.Р. Касцянка).

Дзецке як первы раз побачыш, положи коло порога і сядзь на ёго, так прытуліса, і кажы: Яка маць народзіла, тая і ліхо отходзіла. Это обязацельно. І отсюля туды і назад тры разы пераступі. Тры раза сказаць і плюнуць (в. Перароў, Е.Р. Лапаціна).

Калі хтось пільна ўзіраўся ў дзіця, раілі сказаць: *«Соль у вочы, твое слова тебе ў зева, што ты думаеш мне, то нехай тебе. Твой одворот да тебе ў жывот»*. У Аздамічах пры суроках малому злізвалі вочкі языком. Першы выпалы дзіцячы зубік раілі маці праглынуць, тады малое не будзе мець праблем з прарэзваннем зубоў. Дзіцячыя стамаціты, малочніца тут называюцца грэбеніца. *«Грэбеніца ці грэбёнка, даеш цыцку да чэрэз грэбёнку да чвыркнеш у рот штоб прокоўтнуло. Гэто я тожэ робіла. Кладзеш грэбёнку да чвыркнеш»* (в. Луткі, К.П. Леська); *«Нека грэбеніца была. Молошніца. Ее сціралі, былі такіе цесёмочкі шарсцяныя, звалі жычка, жычкою сціралі. А ешчэ цесёмачкі што не воўняны, што к сподніцам прышывалі»* (в. Аздамічы, В.В. Хадоліч).

І сённяшнія субяседніцы ў адзін голас кажучь, што найпершымі лекарамі па вёсках былі бабкі-шаптухі, радзей дзяды, здольныя замовамі, малітвамі, як яны самі называлі свае словы, дапамагаць пры розных недамаганнях. Шэраг хвароб да апошняга часу знаходзяцца ў кампетэнцыі, менавіта, народнай медыцыны. Найперш гэта рожа і валасень, волас (панарыцый).

Волос я навучылася выліваць. Волос – это начынае гнісці от косці палец, сколькі ёго не оперыроваць, вон будзе гноіць, гноіць. І тогды... бабкі беруць воск, беруць ставяць на огонь эты воск, у одной місочкі разограваюць, у другой воду наліваюць. Держыш місочку над головою ў чоловека ілі над пальцом, еслі сільныя боли ў голове, над головою. Воск разограваеш і держыш місочку з водою над этым пальцэм і воск выліваеш і говорыш такіе слова: Волос выліваю, боль выгоняю. Кому там. Волос Валі выліваю, з головы боль выгоняю. І гэто трэбо несколько раз так. Разоў тры. А куды

воск? А з того воска выліваецца фігурка, відно на тым воску, сколько яшчэ раз прыці, ці воно з першого разу поможэцца, ці з другога, і такое во. А водзічку выліць под дубовы стоўбік, дзе заборы. Мама помогала людзям.

А вот эпілепсія, трэбо обязацельно дзве сорочки, мужскую і жанскую, разрэзаць пополам іх удоўж і этые дзве сорочки надзець на того человека, у которого эпілепсія. На одну руку, одну і на другую. І подвезаць, некалі казалі, лён із сырца, цепер того нема. Ек прыступ, одзеюць (в. Талмачава, К.Ф. Крук).

Нядобрае ўздзеянне злога вока, думкі на Тураўшчыне называюць прыстрэкам, намоўкай. Да ліку адзінкавых узгадак наогул па Беларусі адносіцца *охват* («ек у воду ўкінуць *внезапно*. У кого хош, і ў жывотных, і ў людзей. На весь организм, усе сцягвае. *Перэтруджаны, спацеўшы і ў воду, мышцы не распраўляюцца*»).

Але самым моцным уражаннем застаюцца расповеды пра каўтун – хваробу, дасюль яшчэ не разгаданую. Кожная трэця з маіх суразмоўцаў насіла яго сама, у некалькіх быў у мамы, бабулі, бабкі, што прымала на вёсцы дзетак і жыла больш за сто год. Зразумела адно – спараджаюць каўтун унутраныя збоі, хваробы рэўматычнага плану, але найперш моцныя душэўныя перажыванні. Цікава і тое, што часам каўтун становіцца свайго роду лекавым сродкам, бо заводзілі яго адмыслова, каб выпягнуў у сябе ўнутраную хваробу.

Гэтаму жмутку валасоў прыпісваюцца нават палавыя адрозненні, бываюць каўтун і каўтуніца, або сам і саміца. Залежыць тое ад формы – доўгі лямец сігналізаваў аб мужчынскім самцы, ну, а форма гнязда – аб саміцы. «*Е шо в'ецца, в'ецца, в'ецца велікі такі, одзін (паказвае даўжыню ў локаць), а е што сціскае, ўсю голаву вуберэ. Это вона. Сама хужэйша вона, сціскае ўсю голову занімае*» (в. Перароў, Е.Р. Касцянка).

У мяне ў самое быў. Заболелі ў мене ногі. Ну, кажуць: это ў Евы коўтун. Я косу носіла, узелі і завілі мне коўтуна. Раз у ее ногі боляць, ей надо коўтуна завіць. І што мне наплелі этыя бабы і зробіўса эты коўтун. Я з тым коўтуном ходзіла год і ніякого здароўя мне той коўтун не даў. І мене завезлі ў Гомель у больніцу і на Усеночную мне отрэзалі перэд Пасхою этого коўтуна (в. Перароў, Е.Р. Лапаціна).

– *Дык гэты каўтун нада за трэццюю перакладзіну?*

Ага, за трэццюю кроквіну. А я, дурочка, кажу на сына: Ты буваеш на горэ, там браў ці доску, подумай, кажу, мо пападалі на чэрдак.

Нематэрыяльная культурная спадчына
Тураўшчыны

Надзея Антонаўна Жыхарка

Кацярына Фёдараўна Біцутка

Ева Іосіфаўна Федаровіч

Покуць, в. Талмачава

Раньшы до войны пускалі на рэчку, на чысту воду. І ён узяў і пусьціў ёго. А іншы кажуць, трэбо шоб мужчына зрэзаў, да спаліць. По ўсякому гавораць. У мене вон уецца аднэю. Баба суседка ў мене была, дак кажэ: Ево, носіла, носіла, мо сто год жыла, а тады рано ўстала, а вон сам отпаў, отрос. Это, кажэ, самэ добро. Вуносіла эту свою хворобу, усе. У бабы, што я роджала, дзеці бабіла, прымала ў мене роды, то ў ее буў, вона больш за сто год жыла, яна ёго замотае і носіла, мо і померла з ім. Лямец такі берэцца. Я ёго отрэзала, я ёго ўцьвяліла, а вон пусьціў парасткі сам (в. Перароў, Е.Р. Касцянка).

У мене ў самой быў коўтун. Эты коўтун... Я болела, у 28 год як заболела, я ў больніцы жыла больш чым дома, і ў мене страшно браўса коўтун. Вот я росчэшус утром, к обеду ў мене шлем на голове, воно робіцца шлемом. Я ў больніцы і не здымаю платка, постоянно ў платку. Врач на мене гаворыць: Каця, ты чого ў платку ўсёгда? Говору: такіе і такіе дзела. Гаворыць: толькі не росчэсувай, хай вон свое выбірае. І вон настолько быў узяўса, ну прамо шлем. А як отрасце чуць-чуць, ёго трэбо каб абрэзала дзевочка, у которой ешчэ неме месячных, на Усеночную. І гэты коўтун надо занесці на бегучую воду. Занесеш на рэку, кідаеш ёго на бегучую воду, ніякіе слова не трэбо гаворыць, розварачаваецца, ідзеш додому і ні з кім не розгаварываеш. Я сама з братом носіла мамін коўтун на рэку. У трапочку, у хусточку. І вы знаеце. Такі неспокой, мы ішлі домой под такім страхом, ужас, што там уроблялося, там прамо кусты до землі ложыліся. Лёня ўсе закурыць, я мала была і я хоцела сказаць: дай і мне закурыць. Мне так было страшно (в. Талмачава, К.Ф. Крук).

Ох, мамунько! Я попоносіла можэ два годы. Я была занедужала молада, дзеці булі малэ, а я занегожыла да ўзело за голову да за зубы што конец, конец, смерць. Я почэсаласа і ўжэ хата мне пошла верэдзіць, ужэ мне недобро ў голове. Людзі мне старые кажуць, як бы і вы ко мне прышлі: запускай, Варо, коўтуна. А ек бы не запускала коўтуна, то мне, не пры вас кажучы, ні пры этом поселі, рот на бок скрывіло. Коўтуна запускала да доўго носіла, але голкі век не ўвоб'еш. Такі цвёрды, голкі не ўвоб'еш. А я од ёго подужала і стала ажываць. Два годы не носіла, але без малога. – А ён сам тады адваліўся? – Сам! Сам! Пры целу буў што палца не ўвоб'еш, пры целу быў. Кажуць, што ёго трэбо повесіці да под ём ходзіць, да нідзе не дзевала. Але людзі былі такіе што закідалі на воду да штоб ён

поплуў весной, а я не закідала. Вісіць, як я умру, тады ў ямку, нада з сабой. Нашто штоб валяўса (в. Аздамічы, В.В. Хадоліч).

Сярод лекавых сродкаў неаднаразова называліся шэпты, замовы. Адно толькі з жалем, што адыходзяць тыя веды, што калісьці ратавалі далёкіх ад бальніц вяскоўцаў.

Господзі прыступеце да і поможэце рабе Божой Вары ці кому охват шаптаць. Пі Вара воду, не бойся опою, прышоў Іван Крысціцель посвеціў сваім духом воду. Во імя Ойца і Сына і светого Духа аміна. Казаць разоў пяць або сем. Не до пары (в. Аздамічы, В.В. Хадоліч).

Господзі, прыступеце да і поможэце рабе Божой Вары золотніка шаптаці. Золотніча-золотніча, добры чолочеча, дам тебе піценьє й едзеньє й добрэ помешчэньє, сядзь себе на месьці на золотом крэсьлі. Там тобе Божа Маці место ўказала, дзе баба пупа вязала. Да трэбо разоў колькі разоў пяць, сем да не одзін раз (в. Аздамічы, В.В. Хадоліч).

Прыстрэчэ добры чолочечэ, ці от жонкі, ці от чолочека, по косцах не ходзі, косцей не ломі, у холод не ўкідай, косцей не росцірай. Ек горкі, проплюю, ек солодкі, прокоўтну. І ўперву очэрэдзь што не мосісса, трэбо ў перву очэрэдзь моліцца «Отчэ наш» (в. Луткі, К.П. Леська).

Молодзічэ, добры чолочічэ, ці ты буў на том свеце? Кажа: «Буў». Ці боляць у мёртваго зубы? Кажэ: «Не боляць». Коб так у раба Божого зубы не болелі (в. Луткі, К.П. Леська).

З ветру. Отча наш помоліласа, Прэчысту Богу Маць просіш помошчы і гаворыш. Господу Богу помолюс, Прочыстой Мацер поклонюс, царскімі вороцямі зачынюся, евангелькамі обкладуся, каменнейкам обернуся, од злого духа одборонюся. Это з ветру (в. Талмачава, К.Ф. Крук).

Помолюся Отчэ наш. Первым разком Божым часком, господу Богу помолюся, Господа Бога порошу. Прачыстая Божа Маці поможы Тані золотнічок выговораці. Не я прыступаю, Божа Маці прыступае. Золотніча-золотніча, пуповы чолочеча, не ходзі ты ... по сініх жыл, не разгоняй чырвоное крыві, не ломай ты белое косці, стань на своем месечку, на золотом крэслечку, там табе піценне і едзене. Пуд грудзі не пудпірай, чэлюсці не закрывай. І так дзевяць раз трэбо (в. Перароў, Е.Р. Лапаціна).

Аўрам, Аўрам не ўмеў ні касіць, ні араць, а толькі кроў замаўляць (в. Хваенск, Г.А. Бабічава).

Воробейко, воробейко, леті на лозу з лозы на пескі, с песков на воду в лозе погуляйка в песку покупайса, відіцы напіса от нашого хлеба отрекніса. 7 раз до восхода сонца обойті поле (в. Хваенск, з рукапіснага сшытка Т.Р. Яфрэмавай).

З дапамогаю замоў дапамагалі і жывёле. Узгадалася і такая хвароба, як пералогі – *«Такіе цялята былі ніякіе, што трах-бах упадзе і ніякае, то казалі, што это перэлогі ўзелі. Бывае што і здохне цяля. Подлецела ластаўка, будзе з кроею молоко. Надо становіцца да цыцкою цырканоць, штоб долецело до дзверэй до самого верха і пропадзе кроў. Согнуцца да себе между ногами да чвыркноць да коб полецело. А як выгонялі первы раз корову на вуліцу, то клалі сокеру, клалі ейцэ, коб была здоравая корова, так ек жэлезе, і круглая і хорашая ек ейцэ. Перэгонялі чэрэз это. І вербою ў нас погонялі»* (в. Луткі, К.П. Леська).

А ўжо якімі трапнымі падаюцца словы бабы Арыны пра згубную часам ролю сённашніх сродкаў масавай інфармацыі: *«Сатана до Бога: Дай мне людзей половіну. А Господ сказаў: Не дам своїх людзей. А вон сказаў: Не дасі, усёадно я заберу. А Вон: А якім пуцём? Я запомніла эты слова. Такім пуцём: Влезу ў целевізор і ў мобільныя. Праўда! Половіну людзей ужэ забраў сатана»*.

А ўжо колькі атрымалася начуць трапных выказаў, ды так у тэму да сказа-нага. Толькі асобныя з іх:

*Дурны, дурны, а сала любіць.
Людзей не бояцца і Бога не стыдзяцца
Ек нема шчасця з маленства, нема і ў конца...
Нема шчасця – не ідзі ў лес по грыбы...*

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

Евеліна Рыгораўна Лапаціна

Варвара Васільеўна Хадоліч

З рукапіснага
сшытка
з замовамі

Пасвяцонья
вярба і зёлкі

Інтэр'ер майстрыхі.
У доме Кацярыны Панчэні

Інфарматары

Жыткавіцкі раён

в. Перароў

Евеліна Рыгораўна Лапаціна, 1940 г. н.
Ева Рыгораўна Касцянка, 1934 г. н.

в. Хваенск

Ева Іосіфаўна Федаровіч, 1936 г. н.
Тамара Рыгораўна Яфрэмава, 1954 г. н.
Галіна Анісімаўна Бабічава, 1956 г. н.

в. Хлупін

Надзея Антонаўна Жыхарка, 1927 г. н.
Вольга Мікалаеўна Хамякова, 1963 г. н.

Столінскі раён

в. Луткі

Кацярына Пятроўна Леська, 1948 г. н.
Арына Рыгораўна Комар, 1934 г. н.
Марыя Фёдараўна Клімовіч, 1950 г. н.

в. Талмачава

Наталля Сцяпанаўна Клімовіч, 1960 г. н.
Валянціна Касьянаўна Гананайка, 1968 г. н.
Кацярына Фёдараўна Крук, 1962 г. н.
Аляксандра Андрэеўна Талмачэвіч, 1944 г. н.

в. Аздамічы

Ганна Лаўрэнцьеўна Шпаковіч, 1970 г. н.
Кацярына Фёдараўна Біцутка, 1955 г. н.
Варвара Васільеўна Хадоліч, 1935 г. н.
Анастасія Васільеўна Мікуліч, 1943 г. н.

Змест

Прывітальнае слова. <i>Наталля Карчэўская</i>	3
Прадмова. <i>Тацяна Валодзіна</i>	7
Абрад «Юраўскі карагод» – нематэрыяльная культурная спадчына пад аховай ЮНЕСКА. <i>Ала Сташкевіч</i>	13
Актуальныя тэндэнцыі в охране нематэрыяльнага культурнага наследдзя в мире. <i>Александр Филиппов</i>	18
1. ЮРАЎСКІ КАРАГОД: АБРАД І АКТУАЛЬНЫЯ ПРАКТЫКІ ЗАХАВАННЯ	23
Песенная традыцыя Тураўшчыны. <i>Юлія Люкевіч</i>	24
Веснавы земляробчы абрад «Карагод» на свята Юр’я 6 мая. <i>Рэгіна Гамзовіч</i>	32
Кацярына Панчэня са старажытнай вёскі Пагост і фальклорна-этнаграфічны гурт «Міжрэчча» <i>Рэгіна Гамзовіч</i>	40
Репрезентация культурной памяці в обряде «Юраўскі карагод» <i>Эліна Усовская</i>	56
Летнік як форма сувязі з культурнай спадчынай. <i>Ганна Саснавік</i>	62
Адукацыйна-творчыя летнікі – эфектыўная практыка вывучэння адметных праяў традыцыйнай культуры. <i>Алена Каліноўская</i>	68
Особенности разработки сувенирной продукции д. Погост Житковичского района <i>Людмила Домненкова</i>	82

2. ТУРАЎШЧЫНА:	
ЗНАХОДКІ, ЭКСПЕДЫЦЫІ, ГІПОТЭЗЫ.	95
Гісторыя вывучэння Тураўскага храма XII – XIII стст.	96
<i>Алег Трусаў</i>	
Семіятычная структура жылья Усходняга Палесся (па матэрыялах летніка «Карагоднае кола» ў в. Пагост Жыткавіцкага р-на)	102
<i>Ала Нароўская</i>	
Спеўная спадчына Жыткавіцкага раёна	112
<i>Алена Гумінская</i>	
Такая загадкавая Тураўшчына...	122
<i>Рэгіна Гамзовіч</i>	
Традыцыйная культура Тураўшчыны: пра даўняе з сёння.	142
<i>Таццяна Валодзіна</i>	

Студэнты, выкладчыкі і супрацоўнікі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, удзельнікі этнаграфічных экспедыцый і летняй фальклорнай школы выказваюць шчырую падзяку жыхарам вёсак і гарадоў Тураўшчыны, якія шчодро дзяліліся сваімі багатымі ведамі пра мясцовыя культурныя традыцыі

Навукова-папулярнае выданне

Нематэрыяльная культурная спадчына Тураўшчыны

Анталогія

Рэдактары *С. М. Рыбарава, В. М. Грышкевіч*
Арыгінал-макет *Ю. В. Шабан*

У выданні выкарыстаны фотаздымкі Альфрэда Мікуса, Сяргея Плыткевіча, Юліі Люкевіч, Таццяны Мармыш, Ірыны Глушэц, Таццяны Валодзінай, Рэгіны Гамзовіч, удзельнікаў этнаграфічных экспедыцый, а таксама з архіваў ўстаноў культуры Жыткавіцкага раёна

Падпісана да друку 15.12.2023. Фармат 60x90/8. Гарнітура Times. Друк лічбавы.
Ум. друк. арк. 21,4. Ул.-выд. арк. 16,5. Тыраж 300 экз. Заказ

РУП «Інфармацыйна-вылічальны цэнтр Міністэрства фінансаў Рэспублікі Беларусь».
Пасведчанні аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў № 1/161 ад 27.01.2014, № 2/41 ад 29.01.2014.
Вул. Кальварыйская, 17, 220004, г. Мінск.